RIJASET
ISLAMSKE
ZAJEDNICE U
BOSNI I
HERCEGOVINI

GLASNIK

5 - 6

GLASNIK	VOL. LX	Str. 541-796	Maj-Juni	1998.	Sarajevo

suad mahmutović
glavni imam OIZ-e bihać

građeći džamije mi gradimo sebe

Bismillahi-r-Rahmani-r-Rahim

Hvala Allahu koji je stvorio smrt, da bi život imao smisla,
koji je stvorio bolest da bi, zdravlje imalo smisla,
koji je stvorio noć, da bi dan imao smisla,
koji je stvorio onaj svijet, da bi ovaj imao smisla.

Draga braćo!

Muslimani Bosne su stoljećima ponosno čuvali šehadet vjere na ovim prostorima. To svjedočanstvo islama je stalno tražilo našu potvrdu.

Mi svjedočimo da smo muslimani izvršavajući Allahove naredbe i čuvajući se Njegovih zabrana.

Svoju odanost islamu potvrđujemo i građeći džamije.

Viđite da širom ove naše napaćene domovine niču džamije, kao niska bisera, kao najljepše ruže u bosanskom vrtu. S koliko su samo mržnje rušene!

Svaki pogodak u džamiju bio je i pogodak u našu dušu, jer džamije su duša i srce bošnjačko.

Ne budemo li sada gradili džamije, naši potomci, oni koji dođu stotinu godina poslije nas, neće moći svjedočiti da je islam domaćin u ovoj zemlji.

Naši potomci neće moći s ponosom isticati svoje pretke. Naši potomci (ako ih uopće bude u zemlji bez džamija) biće stranci u svojoj sopstvenoj avliji, ulici, sokaku, čaršiji, gradu, državi.

Kur'an časni kaže:

Oni koji imanja svoja troše na Allahovom putu liče na onoga koji posije zrno iz kojeg nikne sedam klasova i u svakom klasu po stotinu zrna. A Allah će onome kome hoće dati i više; Allah je neizmjerno dobar i sve zna. (El-Bekare, 261.)

Braćo upišite se i vi u red čestitih vakifa zajedno sa hazreti Omerom i časnim Gazi Husrev-begom, kako bi vaši sevapi bili uvećani za sedam stotina puta.

Mi koji vjerujemo Boga moramo se razlikovati od onih koji ne vjeruju.

Ima ljudi koji se dive sami sebi. Oni zaljubljeno slušaju svoj govor, a u njemu najčešće nema nimalo istine. Za sve što je dobro zaslugu pripisuju sebi, a za sve što ne valja okrivljuju druge. Hvale sami sebe, a zaboravljaju onu arapsku izreku da je onaj ko sam sebe hvali lažov. Oni hodaju oholo po Zemlji misleći da su veliki, a zaboravljaju da je Bog veći od njih. Njima Allah, Uzvišen je On, šalje opomenu kroz Kur'an:

Ne hodi po Zemlji nadmeno, jer Zemlju ne možeš probiti ni brda u visinu dostići. (El-Isra', 37.)

Ima onih koji svjesno lažu, spletke prave, ogovaraju, unose nered i smutnju među muslimane.

Kad im se kaže: „Ne remetite red na Zemlji!" odgovaraju: „Mi samo red uspostavljamo!" Zar?! A, uistinu, oni nered siju, ali ne opažaju. (El-Bekare, 11.-12.)

Muslimani ne mogu biti takvi. Braćo, vi ne možete biti takvi.

Ima onih koji „sa bismillom" mjere, a kradu na vagi, vi takvi ne smijete biti.

Ima onih koji klicu licemjerstva na zemlji pronose. Oni pokušavaju prevariti Boga. Ali oni varaju sami sebe, samo to ne osjećaju. Njih nipošto nemojte slijediti. Kako ćemo prepoznati licemjere?

„Kad govori laže, kad obeća ne ispuni, kad mu se nešto povjeri, on to iznevjeri." (Hadis)

Imam Gazali kaže: „Kada munafik (licemjer) dođe na jedan skup gdje ima stotinu vjernika i samo jedan munafik, on će sjesti pored munafika. Kada jedan vjernik dođe na skup

gdje ima stotinu munafika i samo jedan vjernik, vjernik će sjesti pored vjernika."

Ima ljudi čije te riječi u životu na ovom svijetu oduševljavaju i koji se pozivaju na Allaha kao svjedoka za ono što je u srcima njihovim, a najljući su protivnici. (El-Bekare, 204.)

Takvi slatkim riječima govore, a djela su im gorkog ukusa. Vaze svakome, osim sebi samima. Njima poručujemo: „Prvo vazi sebi, pa onda drugima."

Ima onih koji bi željeli da ovaj narod preko noći sazrije. Takvi galame na ljude a u džamiju ih pozivaju. Vrlo često uzvikuju: *U vjeru nema prisile*, a sile se dok to govore. Njih molimo da ne galame na ovaj narod.

Muslimani su najbolji narod na Zemlji koji je ikada stvoren.

Stoga im preporučujemo kur'anski metod pozivanja u islam.

Na put Gospodara svoga mudro i lijepim savjetom pozivaj i s njima na najljepši način raspravljaj! Gospodar tvoj zna one koji su zalutali s puta Njegova, i On zna one koji su na pravome putu. (En-Nahl, 125.)

Blago se onome ko bude uzrok da makar jedan čovjek njegovom zaslugom dođe u džamiju.

Uzvišeni Allah je Svoju milost prosuo nad Bosnom.

Onaj ko čvrsto vjeruje u Allahovu milost, on će je i osjetiti. Onaj koji ne vjeruje u Allahovu milost, on je neće ni imati.

Ima jako puno slatkorječivih pojedinaca koji mešetare ovdje po Bosni i prodaju maglu.

Takvi nude besplatno knjige nama muslimanima bosanskim da bismo prihvatili Jehovu za boga.

Ja vas molim, nemojte im vjerovati.

Nedavno se u Sanskom Mostu desio jedan nemio događaj kada je jedan inozemni svećenik tražio od Bošnjaka da ustanu, pognu glave, i ponavljaju molitvu za njim. Braćo, nemojte više nikada ni pred kim pognuti glave, osim pred Gospodarem nebesa i Zemlje - Allahom, dželle šanuhu.

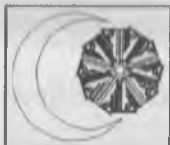
On je jedini dostojan da Mu se klanjamo.

Imajmo uvijek na umu da je islam domaćin u zemlji Bosni. Mi džamije gradimo, jer time izgrađujemo sebe.

Podižući munare jasno svjedočimo i glasno poručujemo svima oko nas: „Da! Mi smo narod koji u sebi nosi hiljadu godina Bosne i pet stotina godina islama. Mi smo Bošnjaci!"

Molim dragog Boga, da budemo jaki i pametni, a ne slabi i naivni.
Da gradimo džamije a da džamije grade nas.
Da naša djeca budu bolja od nas.
Da činimo dobro i da se oko nas čini dobro.
Molim Boga da nam čuva Bosnu i nas u Bosni.

Amin!

ahmed korić

vrijeme - fenomen kur'anske istine

On, naš Stvoritelj i Gospodar - Allah, dž.š., savršen u svojoj preuzvišenosti, beskonačan i bezvremen u svom trajanju i svojoj postojanosti, zaklinje se čovjeku Svome robu, u suri El-'Asr: *Tako mi vremena, doista je čovjek na gubitku - osim onih koji vjeruju i čine dobra djela!*

Utrošio sam mnogo vremena razmišljajući o ovom kur'anskom pojmu, njegovom značenju i značaju u kosmičkim relacijama, značaju u ovozemaljskim relacijama, kao i u svakodnevnom ljudskom bitisanju.

Naučnici dvadesetog stoljeća vrijeme su okarakterizirali kao četvrtu dimenziju - u naučnim razmatranjima označenu kao parametar koji ulazi u skoro sve analize i proračune, kao i ključni faktor koji povezuje sve promjene u različitim stanjima i zbivanjima.

Vrijeme je neopipljiva veličina, mjerena promjenama položaja materije u prostoru, dakle, posrednim zapažanjima! Za snalaženje u materijalnom prostoru, u odnosu na zemaljske relacije, čovjek je konstruisao kompas.

Za snalaženje i orijentaciju u vremenskom prostoru konstruisao je časovnik kojim je pokušavao mjeriti vrijeme, obavljati različite procjene i analize promjena koje su, neosporno, nastajale protokom vremena.

Vrijeme je, Allahovom voljom, čovjeku stavljeno na raspolaganje kao i sva ostala dobra materijalne prirode! Kao što čovjek koristi vodu, hranu, prostor za kretanje i svoje bitisanje,

tako koristi i tu nevidljivu, neopipljivu veličinu o čijem postojanju i njezinim različitim utjecajima ima posredna zapažanja i spoznaje zasnovane na vlastitim zapažanjima te spoznaje na osnovu vlastitih umnih napora. Samo umnim aktivnostima i umnim naporima možemo do određenih granica uspostaviti neposredni kontakt sa vremenom i njegovim tajanstvenim svojstvima!

Čovjek je u svojoj naivnosti, nedovoljnom znanju ili nepotpunom životnom iskustvu uvjetovanim kratkoćom ljudskog života, izvršio neshvatljivu podjelu vremena. Tako npr., odredio je: korisno vrijeme, beskorisno vrijeme, sretno, dobro, loše vrijeme, nesretno vrijeme. Svoje bitisanje podijelio je na: prošlost, sadašnjost i budućnost. Tako je, razbijajući cjelinu ove nemjerljivo dragocjene veličine, posmatrao samo dijelove te cjeline odričući se mogućnosti da sagleda cjelinu ove nevidljive dimenzije trajanja!

Čovjek je, nesvjesno, pokušao istinu „konzumirati" u manjim zalogajima, jer je, očito, osjećao da bi se mogao „udaviti", ako bi istinu o vremenu pokušao u sebe unijeti u cjelosti!

Preuzvišeni Allah, dž.š., u Časnom Kur'anu navodi da je čovjeku data mogućnost da neke istine i tajne može spoznati samo do određenih granica - onoliko, koliko mu Allah, dž.š., dozvoljava.

Postavljalo se često pitanje: Šta je čovjek, kao Božije djelo, u beskonačnom okeanu vremena? Mi smo posljednji, krajnji izdanak života - u općem lancu življenja! Naša krv nije prestajala živjeti od prvog čovjeka, Adem pejgambera, do danas, prenoseći se procesom rađanja iz generacije u generaciju. Tako smo mi, u apsolutnom toku trajanja, najstariji izdanak života - stariji smo od svojih djedova i pradjedova, od svojih roditelja, mada se tvrdi suprotno! Tako dolazimo do saznanja da smo cijelog života u našem vremenu trajanja imali potpuno pogrešnu predodžbu.

Čovjek, dakle, nije ništa drugo do akumulator vremena koje je preživljeno u svim prethodnim generacijama - akumulator života.

U genima čovjeka upisane su sve razvojne promjene, stanja i zbivanja! Jednostavno rečeno, geni su šifrirana prošlost - dio vremena!

Dakle, može se na različite načine dokazivati i dokazati da sve što postoji, što je bilo kada nastalo Allahovom voljom i odredbom, krije u sebi vrijeme - tu nevidljivu i tajanstvenu dimenziju, nezaustavljivu i neuništivu veličinu!

Vrijeme ima svoju karakteristiku sumjerljivosti. Ono na svoj način pripada kategoriji mikrokosmosa i makrokosmosa.

Tako mikrokosmosu pripadaju beskonačno mali vremenski intervali (nano-sekunde, milijuniti dijelovi sekunde), kao što makrokosmosu pripada vrijeme mjereno milijardama svjetlosnih godina (svjetlosna godina je pojam kojim se najčešće određuje udaljenost u vasionskom prostoru, ali u sebi krije parametar vremena), tako se veličina vremenskog prostora proteže od beskonačno malog do beskonačno velikog! Dakle, veličina vremenskog prostora odnosno dimenzije vremena su u neposrednoj korelaciji sa veličinom materijalnog dijela svijeta! Ili, da budem slobodan iskazati tvrdnju: vrijeme kao nevidljiva veličina predstavlja dio nevidljivog svijeta, koji je ukomponiran na hiljade načina u vidljivi materijalni svijet.

Pripadnici islama, šehadeta, svojim vjerskim opredjeljenjem dužni su vjerovati i u nevidljivi svijet. To je svijet vremena (jedinstven) u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. Za nas je „nevidljivi" dio koji pripada prošlosti i budućnosti dok proces trajanja sadašnjosti možemo pratiti.

Međutim, Allah, dž.š., obdario je pojedince mogućnošću predviđanja budućnosti, a to je moć prodora ljudske svijesti u budućnost - bližu i dalju.

U te ljude, od Boga posebno odabrane i obdarene, spadaju Božiji poslanici i vjerovjesnici. Posljednji Božiji poslanik, Muhammed, alejhi-s-selam u Kur'anu, azimu-š-anu, posljednjoj Božijoj objavi, prenosi ljudima dijelove prošlosti ljudskog roda kao i vizije budućnosti.

Treba naglasiti da vrijeme kao nevidljiva kategorija opstojnosti svijeta nije jedini dio nevidljivog. Tu spadaju nevidljiva duhovna bića - meleki, džini, šejtani! Tako je Allah, dž.š., u Kur'anu, a.š., odredio život Ibliza - njegovo trajanje će se završiti sa Kijametskim danom! To je vremensko ograničenje zla!

Vratimo se sada svakodnevnom ljudskom životu! Čovjek dolazi na ovaj svijet bez svoje volje, dakle, Allahovom voljom,

a posredstvom svojih roditelja, koji su na isti način došli na ovaj svijet. Rađanjem počinje život čovjeka - ovozemaljski - i njegovo trajanje u prostoru - i vremenu. To trajanje određeno je vremenom života - putom Zemlje oko Sunca (jedan obilazak Zemlje oko Sunca - jedna godina života)!

To kretanje Zemlje oko Sunca odvija se određenom brzinom - oko 29 km/sek. A šta je brzina? Svi znamo da je brzina put pređen u jedinici vremena, ili matematski iskazano:

$$v = \frac{s}{t} \quad (m/s)$$

Ako u ovom izrazu vrijeme kao veličinu u nazivniku razlomka skraćujemo (uzimamo manje brojne vrijednosti), brzina se povećava. Ako se uzme $t \rightarrow 0$ (teži nuli), brzina se na istom putu „s" povećava do beskonačnosti! Ovo je teorijski moguće! Međutim, postoji tvrdnja da materijalni svijet ne može prevazići brzinu svjetlosti!

Prema naučnim tvrdnjama, pri brzini svjetlosti u materijalnom svijetu prestaju sve promjene - odnosno vrijeme u svom toku zaustavlja se, prestaje protjecati i nastaje vječnost.

Osvrnuo bih se u ovoj raspravi na značenje 82. ajeta 36. sure Jasin, u kojoj se kaže: *Pa kada on nešto hoće, Njegovo je samo da rekne: „Budi!", - i to biva!* Dakle, bez obzira na ogromne udaljenosti, bilo gdje u Kosmosu, volja Allaha, dž.š., trenutno se izvršava! Za ovu trenutnu komunikaciju vrijeme u izrazu za brzinu mora biti „0" (nula), a to važi za onoga ko je Gospodar vremena - a to je samo i jedino Allah, dž.š., a On je bezvremen, oduvijek je i nikada ga neće nestati!

Dosadašnje razmatranje približava nas odgovoru na jedno vječito postavljano pitanje: Kada će otpočeti vječiti život?

Na nivou dosadašnjih ljudskih saznanja iznesenih u ovoj raspravi odgovor bi bio: Vječni život počet će onda kada materija koja nosi na sebi život (planeta) i njen zvjezdani sustav postignu brzinu svjetlosti!

Poznato je iz astronomije da se zvjezdani sustavi, sazviježđa, galaksije . . . kreću ubrzano u svemirskom prostoru koji je beskonačan.

Ono što čovjek može vidjeti golim okom i uz pomoć teleskopa samo je deseti dio materije svemira, dok 90% materije predstavlja „crnu masu" - koja upija svjetlost - i za naša čula je nevidljiva! Ova masa ima ogromnu gravitacionu moć, i po svemu sudeći, predstavlja generator kretanja - ubrzavanja!

Može se samo pretpostavljati o tome da će vremenom koje se ne može odrediti, i čiji je Gospodar njegov Stvoritelj - Allah, dž.š., zvijezde sa svojim planetama rasporediti u beskonačni prsten koji će se vrtiti brzinom svjetlosti oko središta koju će činiti „crna masa" - i na ogromnoj udaljenosti (sa beskonačno velikim radijusom rotacije)!

Tada bi trebala početi vječnost - novi život koji će poslije Sudnjeg dana početi, kada će po Allahovoj odredbi biti proživljeni „iz trulih kostiju" svi oni koji su nekada postojali - kako to stoji na više mjesta u Kur'anu, a.š. Logično bi bilo zaključiti da prelazak iz jednog stanja u drugo (iz prolaznog svijeta u vječni) treba imati i svoju „međufazu" - a to je „Sudnji dan", koji će trajati onoliko, koliko Allah, dž.š., bude odredio. Logično bi bilo zaključiti da se stara zgrada mora srušiti (svijet koji sada postoji), kako bi se na njegovom mjestu (prostoru) izgradila nova (drugi svijet koji je čovjeku od Boga obećan).

Da bi se sve ovo desilo, potrebne su ogromne (neizmjerno velike) količine energije! Tu energiju može stvoriti samo preuzvišeni Allah, dž.š. I ona je samo njemu dostupna!

U izloženom tekstu govorili smo o brzini kao fizičkoj veličini u kojoj se nalazi odrednica „vrijeme" - „t".

Da bi se brzina povećala, potrebna je promjena brzine, opet, u jedinici vremena, te tako dolazimo do izraza za „ubrzanje":

$$a = \frac{v}{t} = \frac{s}{t^2} \quad (m/s^2)$$

Poznata definicija iz fizike glasi: Ubrzanje je promjena brzine u jedinici vremena, ili promjena puta u jedinici vremena na kvadrat! Eto, i za ovu promjenu, koja je hipotetički uvjet da se dosegne vječnost, potrebno je *vrijeme*!

Osvrnimo se na neke druge grane znanosti u kojim *vrijeme* igra odlučujuću ulogu.

U atomskoj fizici vrijeme je ključni faktor da bi se ostvarila lančana reakcija cijepanja atoma pod određenim uvjetima. Ako je vrijeme dovoljno kratko (brzina cijepanja atoma dovoljno velika), lančana reakcija će započeti! Ako je ova reakcija nekontrolirana - dolazi do eksplozije (princip djelovanja atomske bombe), ako je ova reakcija vremenski kontrolirana (slučaj rada atomskog reaktora), tada energiju koja se oslobađa možemo kontrolirati i u korisne svrhe upotrebljavati, koristiti za ljudske potrebe.

Kao što se vidi iz navedenog primjera, a i drugih koje ću navesti, vrijeme je regulator svih stanja, promjena i zbivanja!

Onaj ko se ne zna prilagoditi vremenskim ograničenjima i ne postupa u skladu sa vremenskim mogućnostima, osuđen je na propast!

Vozač koji se žuri, koji hoće nadoknaditi izgubljeno vrijeme povećanjem brzine automobila, suočava se sa opasnošću da doživi saobraćajni udes! Vozač koji ne utroši dio svoga vremena za odmor (spavanje), opet rizikuje od saobraćajnog udesa, jer psihički nije sposoban za korektnu vožnju!

U svakodnevnom životu, u komunikaciji sa ljudima čovjek treba vladati svojim mislima i reakcijama, a i za to mu je potrebno vrijeme - da stane, da razmisli o svojim postupcima, da izbjegne konflikt!

Bolestan čovjek po savjetu liječnika mora uzimati lijekove u strogo određenim vremenskim intervalima, u kojima će lijek najuspješnije djelovati! Ako se vrijeme skrati, koncentracija lijeka raste iznad dozvoljenih granica, te će njegovo djelovanje izazvati štetne efekte, ako se uzme sa zakašnjenjem, koncentracija može da opadne ispod nivoa uspješnog djelovanja! Ovdje je *vrijeme* faktor uspješnosti liječenja!

U procesu proizvodnje - projekticiranja tehnološkog procesa, nastoji se ostvariti proizvodnja u što kraćem vremenskom roku, čime se mjeri produktivnost rada a time i uspješnost obavljanja posla! Na Zapadu postoji poslovica: „Vrijeme je novac!"

Drugim riječima, vrijeme upotrijebljeno u korisnom radu predstavlja uvjet prosperiteta i napretka! Isto tako, vrijeme upotrijebljeno u ratnim djejstvima i destrukciji predstavlja zloupotrebu vremena, zloupotrebu Božijeg povjerenja koje je

Svemogući Bog poklonio čovjeku i odredio mu u Kur'anu, a.š., šta treba raditi, kako se ponašati, i kako na najhumaniji način koristiti svoje *vrijeme*.

Vrijeme upotrijebljeno u korisnom radu, u čenju, bavljenju naukom, jednako je vremenu koje se troši na ibadet!

Vrijeme koje čovjek provodi u namazu i drugim vidovima ibadeta predstavlja svjesno odricanje od onoga što je neponovljivo i što se troši - što prolazi, ali je u isto vrijeme i najčvršća veza sa svojim Gospodarom i Stvoriteljem. Svijesno odricanje od dijela raspoloživog vremena u korist ibadeta jeste osnovna obaveza čovjeka prema svome Stvoritelju - i prirodna je kočnica „naših životnih lančanih reakcija" koje bi, ako izmaknu kontroli, neminovno dovele do „eksplozije" našeg života (nastanak stresa, nervoze, neuroze, različitih psihosomatskih poremećaja, angine pektoris, infarkta i sl., te konačno prerane smrti)! A to je slično malom, pojedinačnom ljudskom „černobilu". I u poznatoj černobilskoj katastrofi lančana reakcija je izmakla vremenskoj kontroli - i znamo šta se desilo! A svi smo mi potencijalni „mali ljudski černobili"! Zato neka naša svijest o *vremenu* bude podređena odredbama i naredbama Allaha, dž.š., koje nas ibadetom treba za trenutak zaustaviti na tromeđi vremena: prošlost-sadašnjost-budućnost, da nam omoguće da prilagodimo brzinu svoga življenja realnim potrebama i mogućnostima vlastitog života i života onih oko nas!

Nemoguće je navesti sve primjere iz života koji upućuju na značaj istine sadržane samo u jednom ajetu jedne sure Kur'ana časnog - suri El-'Asr! Da ne ističem grandioznost istine koju u sebi nosi cjelovitost sadržaja Božije objave - Kur'ana, a.š., što se samo po sebi podrazumijeva.

Svaki vremenski prostor kroz koji bude prolazio čovjek živeći na Zemlji kao Allahov namjesnik, nosit će nove dokaze o istini sadržanoj u naznačenoj suri - uz interpretaciju primjerenu datom vremenu.

Na kraju ovog skromnog razmišljanja, molim Allaha, dž.š., da nam omogući da spoznamo ono što još nismo spoznali, da kur'anske poruke postanu naša obaveza čijom realizacijom ćemo osmisliti naše bitisanje u ovozemaljskom vremenskom prostoru - načinom i postupcima koji će biti primjereni bezgraničnoj milosti i ljubavi koju nam ukazuje naš Stvoritelj i Gospodar Allah, dž.š.

احمد كوريتش

الزمان–ظاهرة الحقيقة القرآنية

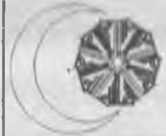
عندما قرأت ترجمة المعانى القرانية لسورة العصر،أنا كرجل عادى و مهندس ميكانيكى عادى وجدت بأن الفكرة "العصر"صنف من أهم الاصناف فى حياة الانسان. و استنتج ذلك من قسم رب العالمين الذى يقول فى كتابه الكريم:والعصر إن الانسانلفى خسر...و بارادته الجليلة وضع جل شأنه جزئا من الزمن تحت تصرف عبده الانسان كما زوده بالماء والغذاء والخيرات الدنيا أجمع و بالاحرىإن الزمن بعد خفي ذو قيمة لا تفنى و لا تنتهى كما هو جزء من عالم غيبي يتداخل فى عالم مادى بآلاف من الاشكال.

By Ahmed Koric

TIME - PHENOMENON OF THE QUR'ANIC TRUTH

Summary

Reading the translation of the Qur'anic surah Al-Asr I have realized as a common man and a common mechanic engineer that the term "time" is of grate importance because Almighty Allah swears on time when He says: "By time verily man is in loss except...". Almighty Allah by His almighty will has given a man a certain period of time to manage as He has given him food, water and other goods of this world. In other words the time is a secret dimension of unstoppable and undestroyable greatness and part of the invisible world which is in many ways incorporated in the visible-material world.

prof. dr. hašim muminović

ciljno usmjerenje nastave

1. Određenje pojma curriculum

U našoj pedagoškoj literaturi i odgojno-obrazovnoj praksi riječ curriculum upotrebljava se u različitim značenjima. U novije vrijeme češće se susreće u didaktičkim radovima te je potrebno razumjeti njeno značenje. U američkoj pedagoškoj terminologiji pod curriculom se podrazumijeva cjelokupno struktuiranje i funkcioniranje nastavnog rada. To znači da curriculum ima skoro isto značenje kao i didaktika. Takvo određenje dato je u *Didaktici* Bognar - Matijević gdje stoji da je curriculum „pedagoški pojam koji obuhvaća definiranje ciljeve i sadržaje učenja, metode, situacije, strategije te načine evaluacije".[1]

To potvrđuje studija Schuberta W. H. koja počinje sa elaboracijama teorija nastave i završava postupcima i tehnikama njenog izvođenja.[2]

U pedagoškoj terminologiji evropskih zemalja curriculum ima uže značenje od pomenutog i odnosi se na dio strukture nastave a to je program ili sadržaj nastave. U nekim zemljama uz program sedodaju i drugi didaktički elementi. Kelly

[1] Bognar L., Matijević M.: *Didaktika*, SK, Zagreb, 1993., str. 285.

[2] Prema Colin Marshu, Shubertova studija, Curriculum: Perspektive, Paradigm and Possibility, (1986. g., 478 stranica) obuhvaća sljedeće probleme: Područja curriculuma, Filozofije i teorije, Modeli curriculuma, Povijest curriculuma, Politika curriculuma, Obrazovni kontekst i interesne skupine, Ciljevi curriculuma, Odabir sadržaja, Faze planiranja, Iskustva u učenju, Organizacija, Ocjenjivanje, Poboljšanje curriculuma, Nastavnik na poslu, Teškoće u vezi sa curriculumom, Daljnja usmjerenja.

A. V. u djelu *The Curriculum Theory and Practice* (1977.) gdje su razrađeni sljedeći problemi: Pristup planiranju, Zajednički curriculum, Ciljevi, Odabir sadržaja, Integracija curriculuma i Ocjenjivanje.

U nas pojam curriculum ima slično značenje kao u zemljama Zapadne Evrope. U praksi se isključivo misli na nastavni program ili sadržaj rada.[3] Ovaj problem je u našim didaktičkim radovima zasebno obrađivan uz naznaku da je njegovo „izdvojeno" razmatranje samo uvjetno, jer sadržaj nije moguće posmatrati odvojeno od drugih faktora i procesa nastave. Mi smo još uvijek pod utjecajem ovakvog metodološkog pristupa u proučavanju curriculuma. Interdisciplinarna i transdisciplinarna istraživanja sadržaj stavljaju u kontekst nastave i daju mu onoliko prostora koliko to data struktura nastave zahtijeva. Nije moguće sadržaj posmatrati izdvojeno od ciljeva, zadataka, metoda, tehnika i tehnologije nastave. Stoga je potrebno proširivanje značenja currikuluma na druga didaktička i metodička pitanja. Otuda američko poimanje curriculuma ima svoje opravdanje.

2. Didaktičke i metodičke dimenzije curriculuma u kontekstu našeg određenja

Teoretičarima i praktičarima curriculuma, bilo kog nivoa edukacije, nikad nije bilo lahko razriješiti ove složene probleme i dileme. Problemi i dileme postaju sve veće u narednim periodima razvoja. Sadržaji nastave su dio razvoja civilizacije smješten u okvire, filozofije, religije, nauke, umjetnosti, kulture, tehnike i praktičkog života. Sadržaje treba „izvaditi" iz bogatog civilizacijskog opusa i donijeti odluku šta će biti program odgoja i obrazovanja određene države, regije, škole i uzrasta učenika. Kada se taj posao obavi, time je ostvarena jedna od pretpostavki nastavnog ustrojstva. Potom se curriculum dovodi u vezu sa

---

[3] Dr. Slavica Bašić u svojoj knjizi *Didaktička terminologija* detaljnije je analizirala nastavni sadržaj i konstatirala da postoji visok stepen saglasnosti različitih autora da se ovaj faktor nastave zove nastavni sadržaj. Postoje i dugi termini kao što su: nastavno gradivo, nastavna građa, obrazovna građa, sadržaji odgoja i obrazovanja. (Didaktička terminologija, *Narodni list*, Zadar, 1987., str. 92, 93.)

drugim strukturnim elementima nastave. Otvaraju se novi problemi i pitanja za teorijsku i praktičnu elaboraciju počev od postavljanja ciljeva i zadataka do postupaka i tehnika njihove realizacije. To su elaboracije i operacionalizacije koje trebaju usmjeravati aktivnosti i procese nastave kako bi ona opravdala svoju funkciju u vremenu i prostoru. Kad se kaže vrijeme, onda se misli pretežno na sadržaj iz prošlosti i sadašnjosti, ali taj isti sadržaj treba biti u funkciji budućnosti, da bude budućnost. To je jedna dimenzija ciljnog usmjerenja nastave. Druga dimenzija može biti vezana za prostor. Šta na jednom konkretnom prostoru uzeti za opće vrijedno a šta za specifično relevantno da bi se postigla optimalna odgojivost i obrazovnost pojedinca u vremenu i prostoru. Kako uskladiti, naprimjer, opće i posebno u sadržaju i osnažiti integritet pojedinca? Na liniji - sadržaj nastava ili sadržaj u nastavi ili izbor sadržaja za nastavu, nosi u sebi brojne probleme koji stoje pred društvom, didaktičkom teorijom i nastavnom praksom. Navest ćemo neke od njih bitne za promišljanje o curriculumu i njegovom ustrojstvu.

1. Didaktičko transponiranje nastavnih sadržaja iz filozofije, religije, nauke, umjetnosti, kulture (u užem smislu), tehnike i rada u nastavna područja ili predmete pomoću kojih će se odvijati edukacija. Ovaj dio društvenog, naučnog i stručnog angažmana je veoma bitan za usmjerenje nastave, njenih etapa i procesa.

2. Primjernost sadržaja psihofizičkim karakteristikama učenika. Sadržaji svojom logičko-spoznajnom i odgojno-obrazovnom snagom trebaju pogađati kognitivno, afektivno i konativno stanje individue. Da se sadržaj lakše prima i da pozitivno djeluje. Česta je pojava da sadržaji bivaju „daleko od učenika” da učenici, i kad bi htjeli shvatiti neke zakonitosti, nisu u stanju to učiniti. To je jedan od uzroka neprimjernosti nastave uzrastu učenika.

3. Problem kvaliteta i kvantiteta nastavnih sadržaja. Kako pomiriti ta dva suprotstavljena obilježja u sadržaju koji su vječiti problem i koji determiniziraju rezultate nastavnog postignuća? Česta je pojava da sadržaj opterećen činjenicama

ne da nastavniku da izdvoji najrelevantnije i odgojno najdjelotvornije. I obratno, reduciranjem činjenica izostaju dijelovi koji dovoljno ne povezuju činjenice i otežavaju spoznaju. Negativne posljedice su evidentne i na odgojnom i na obrazovnom planu.

4. Sadržaji i ubrzani naučno-tehnički i kulturni razvoj. Iz dana u dan nastaju novi i novi sadržaji koji se sudaraju sa postojećim u nastavi. Treba se snaći u sažimanju starog i dodavanju novog. Ubrzane promjene traže od nastave da rješava ove probleme jer joj se prigovara da nije aktuelna, da nije u trendu. Otuda je currikulum na živoj vatri i pred zahtjevom za permanentnim promjenama. Međutim, stalne i brze promjene nisu moguće s obzirom na pojavu novih sadržaja. Nastavi za te promjene treba objektivno više vremena.

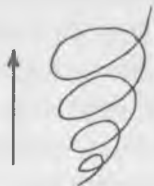
5. Neusklađenost sistema nastave sa prirodom i karakterom sadržaja. Sistem svojom fleksibilnošću može povećavati odgojno-obrazovnu funkciju nastave i obratno svojom rigidnošću može umanjivati tu funkciju. Skoro svi sistemi, manje ili više, oduzimaju od kvaliteta sadržaja jer se pretjerano upravljaju prema organizaciji sitema. Na ovoj liniji stoje važni problemi u postavljanju i provođenju curriculuma. I kada je curriculum relativno dobar i kad je prošao strožiju naučnu i stručnu valorizaciju, neprimjeren sistem može umanjiti njegovu vrijednost.

6. Principi raspoređivanja sadržaja. To su načela najlogičnijeg razvijanja sadržaja kako bi on opravdao ranije pomenute zahtjeve i približio nastavu korisnicima. Poznato je hronološko progresivno raspoređivanje, hronološko regresivno, biocenotičko, raspoređivanje po godišnjim dobima, po koncentričnim krugovima, spiralno raspoređivanje itd. To je prilika da se preciznije analizira logika sadržaja u procesu raspoređivanja. Na taj način se stavlja temelj kvalitetnijoj spoznaji. Događa se, naprimjer, da dominira koncentrično ili spiralno konusno raspoređivanje sadržaja. No to nije dovoljno za moderan currikulum. Dalje i unutar ova dva pristupa može biti više varijanti koje mogu manje ili više kvalitetno usmjeravati nastavu. Naprimjer:

koncentrični krugovi **spiralno konusni**

I

mehanički tip **mehanički tip**

II

kvalitetno kreativni tip (veća koleracija sadržaja po horizontali i vertikali)

kvalitetno kreativni tip (veća koleracija sadržaja po horizontali i vertikali)

Moguće su i druge varijante logičnijeg usmjeravanja nastave samo u ovom segmentu obrade curriculuma.

3. Ciljno usmjereni curriculum

Svaki curriculum je ciljno usmjeren bez obzira da li su se anticipirale njegove posljedice. On u sebi sadrži eksplicitne zadatke, ali i one implicitne (skrivene). Naprijed istaknuta pitanja ukazuju na to. Svako od pitanja bi trebalo detaljnije elaborirati i sagledati moguća različita usmjerenja unutar njih. Zasad je ovo samo naznaka nastavnicima da samostalno razmišljaju o ovom važnom didaktičkom i metodičkom problemu.

Međutim, pored mogućeg curriculumskog usmjerenja nastave po sebi nastavu usmjeravaju i drugi faktori i varijable. Znači, da drugi faktori ili varijable mogu umanjivati ili povećavati intenzitet curriculumskog usmjerenja. I ne samo to, pojedini faktori mogu sadržinsko usmjerenje okrenuti u drugom pravcu. To se događa zbog ambivalentnosti, dvosmislenosti i višeslojnosti

sadržaja. Otuda učenik može različito shvatiti poruku ili vrijednost. Nastavnik može poučavati, učiti mlade prikazujući samo jedan aspekt sadržaja, samo jedno viđenje. Može izostaviti skrivene poruke i istine. Može insistirati samo na jednoj „istini", ako postoje dvije ili više „istina". Prema tome, sadržaj može biti predmet manipuliranja u usmjeravanju, ali je i to usmjeravanje u nastavi.

Naravno svako savrameno društvo želi pozitivne rezultate nakon primjene nastavnog curriculuma. Da bi se to postiglo, valja pažljivo pratiti smjernice kojima vodi curriculum i svi drugi faktori vezani za njega. Naročito je bitno uočavati ometajuće faktore koji se kroz curriculum javljaju i koji pojačavaju ili sputavaju smjerove odgojnog djelovanja.

Kritičko komunikativna teorija R. Winkela prikazuje ovako strukturu nastave: aspekt posredovanja, sadržajni aspekt, odnošajni aspekt (komunikacijsko-interakcijski aspekt) i poremećajni aspekt. Nastavni proces je uvijek „u svjetlu reflektora", pa kad se osvjetli jedan aspekt, preostala tri bivaju zasjenjena.[4] Kod sadržajnog aspekta svjetlost duže svijetli i tako više usmjerava nastavni proces od drugih. I kada reflektor baci snop svjetlosti na druge aspekte, on implicite osvjetljava sadržinski aspekt.

I ne samo to. Kad R. Winkel objašnjava sadržinski aspekt, on otkriva tri programa, curriculuma ili još bolje tri nivoa jednog programa. Po njemu postoji: 1. strategija idealnih programa (ideal curricula), 2. strategija službenih programa (oficial curricula) i 3. strategija skrivenih programa (hidden curricula). Svaki nivo ima svoj udio u usmjeravanju nastave.[5]

Christina Moler curriculum vidi kao usmjeravanje nastave po svim aspektima. To je „plan sastavljanja i odvajanja nastavnih jedinica". On sadrži „ciljeve učenja, organizaciju i kontrolu učenja, služi učiteljima i učenicima za ostvarivanje učenja".[6] Valja sve operacionalizirati kako bi se mogao pratiti kvalitet i dinamika u učenju. Time pokušava odstraniti Winkelove ometajuće varijable

---

[4] Rajner Winkel: *Didaktičke teorije*, Educa, Zagreb, 1994., str. 105.

[5] Rajner Winkel: Isto djelo, str. 106.

[6] Christine Moller: Didaktika kao teorija kurikuluma u knjizi *Didaktičke teorije*, str. 49.

koje otežavaju kontrolu. U ovom prikazu ciljno usmjerenog pristupa[7] insistira se na prikupljanju ciljeva, raspoređivanju ciljeva prema odabranoj klasifikaciji, odlučivanju o ciljevima pri planiranju i odabiru koraka u realizaciji. Korake u realizaciji također precizno određuje kroz opis nastavnih metoda, klasifikaciju nastavnih metoda, izbor nastavnih metoda i organizaciju učenja uklopljenu u ciljeve učenja približene učenicima. Opravdanost ovako naglašenog ciljnog usmjerenja nastave ogleda se u jasnim namjerama svih sudionika nastave (transparentnost), povjerljivosti, kompetentnosti odlučivanja (misli na odlučivanje učenika, nastavnika i roditelja) i djelotvornosti učenja u nastavi. Ovo je jedan od ciljno usmjerenih pristupa nastavi blizak američkom određenju curriculuma.

4. Završni komentar

Nastavni sadržaji se u nas, još uvijek, gledaju dosta izdvojeno od nastavnog procesa. Njegovi ciljevi i zadaci jasno determiniraju smer djelovanja drugih faktora i moguće korelativne veze između njih. Međutim, skretanje sa trasiranog puta nastavne spoznaje je moguće usljed utjecaja i drugih faktora koji se također smatraju odvojeno poput nastavnog sadržaja. Zbog toga dolazi do razvlačenja nastavnog procesa sastavljenog od strukturnih krugova koji se ne dodiruju ili su suprotstavljeni. Takva tendencija u nastavi ima za posljedicu nekonzistentnost nastave i dezorijentaciju sudionika, a posebno učenika.

Ipak se može konstatirati da se curriculum u našem poimanju približava pomenutom zapadnoevropskom određenju. Kvantitet sadržaja je, istina, obilježje koje nas udaljava od pomenutog približavanja na čemu treba više raditi u smislu razrješenja ovog problema. Evropsko-američko poimanje također ide ka približavanju. Sve se više u didaktičko-metodičkoj teoriji i nastavnoj praksi postavljaju konkretna pitanja i traga za odgovorima. Svi faktori, procesi i tehnike su u fokusu posmatranja. Procjenjuje se učešće pojedinih faktora i procesa nastave i sagledavaju moguće korelativne veze upravljene ka rješavanju aktuelnih nastavnih pitanja i problema.

---

[7] Vidi opširnije prikaz pomenute teorije od 49 do 93 stranice.

Pored općeg nastavnog usmjerenja, manje ili više ekspliciranog, javljaju se potprogrami ili curriculumi koji detaljnije obrađuju važna nastavna i vannastavna pitanja kao što su programi za učenike koji brže napreduju, programi za učenike koji sporije napreduju, fakultativni programi, programi sa provjerenim efikasnijim metodama učenja i poučavanja što govori o novim orijentacijama u usmjeravanju nastavnog i vannastavnog procesa.

هاشم مومينوفتش

التعليم الموجه

التعليم عملية موجهة .و فى بعض الاماكن هكذا يعرف.طريقة المراقبة على نشاطاتها و عملياتها شيئ هام جدا.و فى الظروف مثلما هى عندنا يكون المعلم والبرنامج والتعليم والتنظيم عاملا توجيهيا.

By Prof. Dr. Hasim Muminovic

TARGET SPECIALIZED TRAINING

Summary

A teaching is a directing process and activity. That is how some sources define it. What is important for its directing/specializing is how its different processes and activities are controlled. In our teaching conditions the directing factors still are the teacher, curriculum and organization.

samuel p. huntington*

zapad - jedinstven, a ne univerzalan

Nastavak diskusije među zapadnim intelektualcima

Američki politikolog Samuel P. Huntington iznio je ljeta 1993. kontroverznu tezu o „sukobu civilizacija" kao dominantnoj paradigmi nakon prestanka hladnog rata. Ta teza je izazvala brojene reakcije. Nedavno S. P. Huntington je objavio članak o jedinstvenosti zapadne civilizacije, njenim specifičnim karakteristikama i potrebi Zapadnih lidera da se okrenu učvršćivanju vlastite civilizacije a ne njenom iluzornom širenju na ostatak svijeta. Huntingtonove teze, ako bi bile prihvaćene od lidera zapadnih zemalja, predstavljale bi teorijsko opravdanje izgradnje novih bedema, podazrivosti i sukoba viđenih kao neminovnost. Na kolizionom kursu bi se posebno našli Zapad i islamska i kineska civilizacija.

Novi Huntingtonov članak također je izazvao reakcije u naučnim, publicističkim i političkim krugovima na Zapadu. Zbog činjenice da ovakva razmatranja mogu utjecati na percepciju globalnih tokova savremene historije uopće i Bosne, s njenom pozicijom „razmeđa civilizacija" posebno, smatrali smo interesantnim prevesti ove diskusije.

---

* Samuel P. Huntington je univerzitetski profesor na katedri Albert J. Weatherhead III na Harvardskom Univerzitetu gdje je i direktor Instituta John M. Olin za strateške studije i predsjedavajući Harvardske akademije za međunarodne i regionalne studije. Ovaj članak je izveden iz njegove knjige *The Clash of Civilizations and the Remaking of the World Order* (*Sukob civilizacija i obnova svjetskog poretka*), objavljene potkraj 1996. od strane njujorškog izdavača *Simon and Schuster*. Članak je objavljen u renomiranom američkom časopisu *Foreign Affairs* (vol. 75, no. 6 - nov./dec. 1996, pp. 28-46) u kome je autor po prvi put iznio svoju kontroverznu teoriju o „sukobu civilizacija" u ljeto 1993. (vol. 72, no. 3, pp. 22-49). Članak je u prijevodu dr. Enesa Karića objavljen u *Ljiljanu*, a onda i kao predgovor u knjizi dr. Harisa Silajdžića *Albanski nacionalni pokret u bosansko-hercegovačkoj štampi*, Sarajevo 1995., 11-41.

Prevodilac koristi priliku da se zahvali prof. dr. Fikretu Karčiću i Erminu Sinanoviću na pomoći u pripremi ovog prijevoda.

Modernost nije dovoljna

Posljednjih godina zapadnjaci sami sebe uvjeravaju, i druge iritiraju, tumačeći ideju da kultura Zapada jeste i treba biti kulturom svijeta. Ova uobrazilja uzima dvije forme. Prva je teza o coca-kolonizaciji. Njeni zagovarači tvrde da zapadna, a posebno američka popularna kultura, osvaja svijet: američka hrana, odjeća, pop muzika, filmovi, i potrošački proizvodi su sa sve većim entuzijazmom prihvaćeni od ljudi na svim kontinentima. Druga teorija se tiče modernizacije. Ona tvrdi da je Zapad ne samo uveo svijet u moderno društvo već da se narodi drugih civilizacija u procesu modernizacije vesterniziraju, napuštajući svoje tradicionalne vrijednosti, institucije i običaje, a prihvaćajući one dominantne na Zapadu. Obje teze projiciraju imidž nadolazeće-homogenog univerzalnog zapadnog svijeta i obje su u različitoj mjeri zavodeće, arogantne, pogrešne i opasne.

Zagovornici teze o „coca-kolonizaciji" poistovjećuju kulturu s konzumacijom materijalnih dobara. Srce kulture, međutim, uključuje jezik, religiju, vrijednosti, tradiciju i običaje. Pijenje koca-kole ne navode Ruse da razmišljaju kao Amerikanci ništa više nego što jedenje *sushi*-a Amerikance navode da razmišljaju kao Japanci. Kroz povijest prohtjevi i materijalna dobra su se širila iz jednog društva u drugo, ne mijenjajući značajno osnovnu kulturu prihvaćajućeg društva. Entuzijazam za različite pojedinosti kineske, indijske i drugih kultura je periodično zapljuskivao Zapad bez vidljivih posljedica na čitavu zapadnu civilizaciju. Argument da širenje popularne kulture i potrošačkih dobara u svijetu predstavljaju trijumf Zapadne civilizacije, potcjenjuje snagu ostalih kultura dok istovremeno trivijalizira zapadnu kulturu poistovjećujući je sa masnom hranom, poderanim pantalonama i gaziranim pićima. Suština zapadne kulture je Magna Carta, a ne Magna Mac (Veliki sendvič).

Argument o modernizaciji je inetelektualno ozbiljniji od teze o „coca-kolonizaciji", ali je podjednako pun nedostataka. Strahovita ekspanzija naučnog i tehničkog znanja, što se desila u 19. stoljeću, je omogućila čovjeku da kontrolira i mijenja svoju okolinu u dotad neviđenim razmjerama. Modernizacija uključuje

industrijalizaciju, urbanizaciju, opismenjavanje, obrazovanje, bogatstvo, društvenu mobilizaciju te kompleksnije i raznolikije profesionalne strukture. To je revolucionarni proces uporediv sa prijelazom od primitivnih ka civiliziranim društvima što je počeo u dolinama Tigrisa, Eufrata, Nila, i Inda oko 5000 p.n.e. Stavovi, vrijednosti, znanje i kultura ljudi u modernom društvu se bitno razlikuju od istih u tradicionalnom društvu. Kao prva modernizirana civilizacija, Zapad je prvi u cijelosti stekao kulturu modernosti. Kako ostala društva usvajaju slične obrasce obrazovanja, rada, bogatstva, i klasne strukture - tvrdi teza o modernizaciji - ova zapadna kultura će postati univerzalna kultura svijeta.

Da postoje značajne razlike između moderne i tradicionalnih kultura je van svake sumnje. Svijet u kome su neka društva visoko moderna, a druga još uvijek tradicionalna, će očito biti manje homogen od svijeta u kome će sva društva biti približno jednako moderna. Iz ovoga, međutim, nužno ne slijedi da društva sa modernom kulturom moraju biti iole sličnija od društava sa tradicionalnim kulturama. Samo nekoliko stotina godina unazad sva društva su bila tradicionalna. Je li taj svijet bio išta manje homogen od budućeg svijeta univerzalne modernosti? Vjerovatno ne. „Kina iz doba dinastije Ming (1368-1644) je zasigurno bila sličnija francuskoj dinastiji Valois (1328-1589)," primjećuje Fernard Braudel, „nego što je Kina Mao Ce Tunga Petoj francuskoj republici."[1] Moderna društva imaju puno zajedničkog, ali ona nužno ne tvore jednu homogenost. Argument koga ovi nude se temelji na pretpostavci da moderno društvo mora biti jednog tipa - zapadnog; da moderna civilizacija jeste zapadna civilizacija, a da zapadna civilizacija jeste moderna. Ovo je, međutim, pogrešno poistovjećivanje. Praktično svi istraživači civilizacije se slažu da se zapadna civilizacija pojavila u 8. i 9. stoljeću, i da je svoje zasebne karakteristike razvila u stoljećima što su slijedila. Ona se nije počela modernizirati do 18. stoljeća. Ukratko, Zapad je bio zapadni mnogo prije negoli je postao moderan.

---

[1] Fernand Braudel, *On History*, Chicago: University of Chicago Press, 1980, p. 213.

Šta Zapad čini zapadnim?

Koje su to bile prepoznatljive karakteristike zapadne civilizacije kroz stotine godina prije modernizacije? Razni znanstvenici koji su odgovarali na ovo pitanje se ne slažu oko nekih pojedinosti, ali se slažu oko jednog broja institucija, praksi, i vjerovanja koja legitimno mogu biti identificirana kao jezgro zapadne civilizacije. Oni spominju:

Klasično naslijeđe. Kao civilizacija treće generacije, Zapad je naslijedio puno toga od ranijih civilizacija, uključujući najprimjetnije klasičnu civilizaciju. Klasična naslijeđa u zapadnoj civilizaciji su mnogobrojna i ona uključuju grčku filozofiju i racionalizam, rimsko pravo, latinski jezik i kršćanstvo. Islamska i pravoslavna civilizacija su također naslijedile mnogo toga od klasične civilizacije, ali ni u približno istoj mjeri kao Zapad.

Zapadno kršćanstvo. Zapadno kršćanstvo, prvo katolicizam a onda protestantizam, je pojedinačno najznačajnija povijesna karakteristika zapadne civilizacije. Odista, tokom većeg dijela svog prvog milenija, ono što je danas znano kao zapadna civilizacija je nazivano zapadnim kršćanskim svijetom. Postojao je snažno razvijen osjećaj zajedništva među zapadno-kršćanskim narodima koji je činio da se ti narodi osjećaju različitim od Turaka, Maura (Arapa), Bizantinaca i ostalih. Kad su zapadnjaci krenuli u osvajanje svijeta u 16. stoljeću, oni su to činili koliko zbog bogatstva, toliko i zbog Boga. Reformacija i protureformacija, podjela zapadnog kršćanstva na protestantizam i katolicizam, te političke i intelektualne posljedice tog cijepanja su također zasebne osobine zapadne povijesti, potpuno odsutne iz istočnog pravoslavlja i izbrisane iz latinskoameričkog iskustva.

Evropski jezici. Jezik, kao faktor koji razdvaja narod jedne civilizacije od naroda druge, zauzima drugo mjesto po važnosti, odmah iza religije. Zapad se razlikuje od većine ostalih civilizacija po brojnosti jezika. Japanski, indijski, mandarin („kineski"), ruski, pa i arapski su priznati kao središnji jezici ostalih civilizacija. Zapad je naslijedio latinski, ali se na Zapadu pojavilo mnoštvo nacija a sa njima i nacionalni jezici slobodno grupirani u široke kategorije romanskih i njemačkih jezika. Sa 16. stoljećem ovi jezici su generalno zadobili svoje današnje forme. Latinski je

ustupio mjesto francuskom kao općeprihvaćenom međunarodnom jeziku Zapada, a u 20. stoljeću francuski je popustio pred engleskim.

Odvajanje duhovne od svjetovne vlasti. Kroz svu povijest Zapada prvo je jedna, a potom mnoštvo crkava postojalo odvojeno od države. Bog i car, crkva i država, duhovna i svjetovna vlast su činili dominantni dualizam u zapadnoj kulturi. Samo još u indijskoj civilizaciji vjera i politika su bile tako jasno odvojene. U islamu, Bog je car; u Kini i Japanu carevi su Bog; u pravoslavnom kršćanstvu Bog je carev mlađi partner. Odvajanje crkve od države koje karakterizira zapadnu civilizaciju se nije pojavilo ni u jednoj drugoj civilizaciji. Ova podjela autoriteta je neizmjerno doprinijela razvoju slobode na Zapadu.

Vladavina prava. Koncept centralne uloge prava za civilizirano opstojanje je naslijeđen od Rimljana. Srednjovjekovni mislioci su razvili ideju prirodnog prava prema kome su monarsi trebali vladati, i prema kome se u Engleskoj razvila tradicija običajnog prava. U fazi apsolutizma u 16. i 17. stoljeću, vladavina prava je češće bila kršena nego primjenjivana, ali je ideja potčinjavanja ljudske sile nekoj vanjskoj kontroli zaživjela: *Non sub homine sed sub Deo et lege*. Tradicija vladavine prava je položila temelje za konstitucionalizam i zaštitu ljudskih prava, uključujući imovinska prava, protiv proizvoljne zloupotrebe vlasti. U ostalim civilizacijama, pravo je bilo faktor od mnogo manjeg značaja za misao i ponašanje.

Društveni pluralizam i civilno društvo. Povijesno gledano, zapadno društvo je uvijek bilo veoma pluralistično. Ono što je specifično za Zapad, kako Karl Deutch zapaža, „jeste pojava i opstanak različitih nezavisnih grupa zasnovanih na drugim, a ne na krvnim vezama ili tazbinstvu."[2] Počevši od 6. i 7. stoljeća ove grupe su inicijalno uključivale manastire, monaške redove, gilde, da bi kasnije u mnogim dijelovima Evrope uključivale niz drugih asocijacija i društava. Više od jednog milenija Zapad ima civilno društvo koje ga odvaja od ostalih civilizacija. Pluralizam udruženja je bio nadopunjen klasnim pluralizmom.

---

[2] Karl Deutch, „On Nationalism, World religions, and the Nature of the West", u Pet Torvik, ed., *Mobilization, Center-Periphery Structures and Nation-Building*, Bergen: Universitetsforlaget, 1981, p. 77.

Većina zapadnoevropskih društava su imala relativno jaku i neovisnu aristokraciju, mnogobrojno seljaštvo, i malobrojnu ali važnu klasu trgovaca. Snaga feudalne aristokracije je bila od posebnog značaja za ograničavanje sposobnosti apsolutizma da pusti korijene u većini evropskih država. Ovaj evropski pluralizam je sušta suprotnost siromaštvu civilnog društva, nemoći aristokracije i snazi centraliziranih birokratskih imperija u istim vremenskim razdobljima u Rusiji, Kini, osmanskom teritoriju, i drugim nezapadnim društvima.

Predstavnička tijela. Društveni pluralizam je vrlo rano doveo do pojave staleža, parlamenata i drugih institucija što su predstavljale interese aristokracije, klera, trgovaca i ostalih grupa. Ova tijela su obezbijedila oblike predstavljanja što će vremenom u procesu modernizacije izrasti u institucije moderne demokratije. U nekim slučajevima tokom ere apsolutizma, one su bile raspuštene ili njihove nadležnosti bitno ograničene. Ali, i kad se to dešavalo, ona su mogla, kao u Francuskoj, biti uskrsnuta kao sredstvo šireg političkog učešća. Nijedna druga civilizacija danas nema slično naslijeđe predstavničkih tijela s hiljadugodišnjom historijom. Pokreti za samoupravljanje su se također razvili i na lokalnom nivou, počevši od 9. stoljeća u gradovima Italije da bi se onda proširili ka sjeveru, otimajući vlast od biskupa i plemstva. Konačno, u 13. stoljeću, ovi pokreti će dovesti do formiranja takvih konfederacija „snažnih i nezavisnih gradova" kao što je Hanseatic League.[3] Predstavljanje na nacionalnom nivou je tako bilo dopunjeno mjerom autonomije na lokalnom nivou neviđenom u ostalim regionima u svijetu.

Individualizam. Mnoge od gornjih odlika zapadne civilizacije su doprinijele pojavi osjećaja individualizma i tradicije individualnih prava i sloboda nepoznatih među civiliziranim društvima. Individualizam se razvio u 14. i 15. stoljeću, a prihvaćanje prava na individualni izbor, što Deutch naziva „Romeo i Juliet revolucijom", je prevladalo u 17. stoljeću. Čak i

---

[3] Stein Rokkan, „Dimensions of State Formation and Nation-Building", u Charles Tilly, ed., *The Formation of nation-States in Western Europe*, Princeton: Princeton University Press, 1975, p. 576.

zahtjevi za podjednakim pravima za sve - „najsiromašniji u Engleskoj ima pravo da živi isto kao i onaj najbogatiji” - su bili artikulirani, ako ne univerzalno prihvaćeni. Individualizam nastavlja biti prepoznatljivom karakteristikom Zapada među civilizacijama 20. stoljeća. U jednoj analizi koja je uključivala slične populacijske grupe iz pedeset zemalja, među dvadeset zemalja koje su pokazale najviši rezultat u indeksu individualizma, bilo je devetnaest od dvadeset zapadnih zemalja iz tog uzorka. Jedna druga međukulturna studija o individualizmu i kolektivizmu također naglašava dominaciju individualizma na Zapadu u poređenju sa rasprostranjenošću kolektivizma posvuda u svijetu. Studija je zaključila da „vrijednosti koje su najvažnije na Zapadu jesu najmanje važne drugdje u svijetu.”[4] Uvijek i iznova, i zapadnjaci i nezapadnjaci ukazuju na individualizam kao centralno svojstveno obilježje Zapada.

Gornja lista nije iscrpan popis osobenih karakteristika zapadne civilizacije. Ona također nije zamišljena da implicira da su ove karakteristike bile uvijek i svugdje prisutne u zapadnom društvu. One očito nisu: mnogobrojni despoti u povijesti Zapada su redovno ignorirali vladavinu prava i suspendirali predstavnička tijela. Ona također nije zamišljena da sugerira kako se nijedna od ovih karakteristika nije pojavila u drugim civilizacijama. One očito jesu: Kur'an i Šerijat čine osnovni zakon za islamska društva; Japan i Indija su imali klasne sisteme paralelne onom na Zapadu (i možda su iz tog razloga i jedina dva veća nezapadna društva koja uspijevaju poduprijeti demokratsku vlast na duže vrijeme). Pojedinačno, gotovo nijedan od ovih faktora nije jedinstven za Zapad. Ali njihova kombinacija jeste, i ona je Zapadu dala njegov zaseban kvalitet. Ovi koncepti, prakse i institucije su bile mnogo rasprostranjenije na Zapadu nego u ostalim civilizacijama. One formiraju suštinsko, neprekinuto jezgro zapadne civilizacije. One su ono što je zapadno, a ne moderno, na Zapadu.

---

[4] Geert Hofstede, „National Cultures in Four Dimensions”, *International Studies of Management and Organization*, 1983, vol. 13, p. 53; Harry C. Trianids, „Cross-cultural Studies of Individualism and Collectivism”, *Nebraska Symposium on Motivation 1989*, Lincoln: University of Nebraska Press, 1990, pp. 44-133, quoted in Daniel Coleman, „The Group and the Self: New Focus on a Cultural Rift”, *The New York Times*, December 25, 1990, p. 41.

One su također generirale privrženost slobodi pojedinca koja karakterizira Zapad u odnosu na ostale civilizacije. Evropa, kao što je Arthur M. Schlesinger, Jr. kazao, „jeste Izvor - jedinstven izvor ideja slobode pojedinca, političke demokratije, vladavine prava, ljudskih prava i kulturnih prava . . . Ovo su evropske ideje, ne azijske, ne afričke, ne srednjoistočne ideje, osim po prihvatanju . . .”[5] Ovi koncepti i karakteristike su dobrim dijelom i faktori koji su omogućili Zapadu da preuzme inicijativu u modernizaciji sebe i svijeta uopće. One čine zapadnu civilizaciju jedinstvenom i zapadna civilizacija je dragocjena ne zato što je univerzalna, već zato što je jedinstvena.

Mogu li ostali kopirati Zapad?

Da bi se modernizirala, ne moraju li nezapadna društva napustiti svoje kulture i prihvatiti središnje elemente zapadne kulture? S vremena na vrijeme, vođe tih društava su mislile da je to nužno. Petar Veliki i Mustafa Kemal Ataturk su bili odlučni da moderniziraju svoje zemlje i bili su ubijeđeni da učiniti to znači preuzeti zapadnu kulturu, idući čak do zamjene tradicionalnih pokrivala za glavu njihovim zapadnim ekvivalentima. U tom procesu oni su stvorili „pocijepane” zemlje nesigurne u svoj kulturni identitet. A pozajmice iz zapadne kulture im nisu značajno pomogle u njihovu pokušaju modernizacije. Češće, međutim, lideri nezapadnih društava idu za modernizacijom a odbacuju vesternizaciju. Njihov cilj je sažet u frazama ti-yong (kineski nauk za fundamentalne principe, zapadno znanje za praktičnu upotrebu) i woken, yosei (japanski duh, zapadna tehnologija), artikuliranim od strane kineskih i japanskih reformista jedno stoljeće unazad, i u komentaru saudijskog princa, Bandar ibn Sultana u 1994. da „je strana uvozna roba lijepa kad su posrijedi blještave i visoko-tehnološke ‘stvari’. Međutim, neopipljive društvene i političke institucije uvezene sa strane mogu biti smrtonosne - pitajte iranskog Šaha... Islam za nas nije samo religija već način življenja. Mi Saudijci se želimo modernizirati, ali ne i nužno

---

[5] Arthur M. Schlesinger, Jr. *The Disunity of America*, New York: W. W. Norton, 1992, p. 127.

vesternizirati." Japan, Singapur, Taiwan, Saudijska Arabija, i u manjoj mjeri Iran, su postali moderna društva a da nisu postali zapadnim društvima. Kina se očito modernizira, ali se zasigurno ne vesternizira.

Interakcija i pozajmljivanje između civilizacija su se uvijek dešavali, a u prisustvu modernih sredstava transporta i komunikacija oni su puno širi. Većina velikih svjetskih civilizacija je, međutim, potrajala makar jedan milenijum, a u nekim slučajevima i više njih. Ove civilizacije imaju dokazanu historiju pozajmljivanja od drugih civilizacija na načine koji su povećavali njihove šanse za opstanak. Kinesko prihvaćanje budizma od Indije nije uspjelo, slažu se znanstvenici, da proizvede „indijanizaciju" Kine; naprotiv desila se „kinizacija" budizma. Kinezi su prilagodili budizam svojim ciljevima i potrebama. Kinezi su do danas porazili intenzivne napore Zapada da ih kristijanizira. Ako u jednom momentu i uvezu kršćanstvo, više je nego vjerovatno da će ono biti absorbirano i prilagođeno na način koji će ojačati kontinuirano jezgro kineske kulture.

Isto tako u prošlim stoljećima muslimanski Arapi su prihvatili, cijenili i upotrijebili svoje „helenističko naslijeđe iz čisto utilitarističkih razloga. Budući prvenstveno zainteresirani za pozajmljivanje određenih vanjskih oblika ili tehničkih aspekata, oni su znali kako da zanemare sve elemente u korpusu grčke misli koji bi mogli doći u sukob sa 'istinom' kakva je bila ustanovljena u njihovim osnovnim kur'anskim propisima i naredbama". Japan je slijedio isti obrazac. U 7. stoljeću Japan je uvezao kinesku kulturu i „na svoju vlastitu inicijativu, oslobođenu bilo kakvih ekonomskih ili vojnih pritisaka, učinio prijelaz" u višu civilizaciju. „U stoljećima što su slijedila, periodi relativne izoliranosti od kontinentalnih utjecaja, u kojima su ranije pozajmljeni elementi bili sortirani i oni korisni asimilirani, su se smjenjivali s obnovljenim kontaktima i kulturnim pozajmljivanjem." U sličnom stilu, Japan i druga nezapadna društva danas absorbiraju odabrane elemente zapadne kulture i koriste ih za ojačavanje vlastitog kulturnog identiteta. Bilo bi, kako što Braudel dokazuje, gotovo „djetinjasto" misliti da će „trijumf jedne civilizacije"

označiti kraj mnoštva kultura, stoljećima utjelovljenog u velikim svjetskim civilizacijama.[6]

Kulturni revolt

Modernizacija i ekonomski razvoj niti zahtijevaju, niti proizvode kulturnu vesternizaciju. Naprotiv, oni promoviraju buđenje i obnovu odanosti autohtonim kulturama. Na individualnom nivou, prelazak ljudi u nepoznate gradove, društvena okruženja i zanimanja prekida njihove tradicionalne, lokalne veze, generira osjećaj otuđenosti i beznađa, te stvara krizu identiteta na koju religija često predstavlja odgovor. Na društvenom nivou modernizacija uvećava ekonomsko bogastvo i vojnu moć zemlje u cijelosti i bodri naciju da vjeruje u svoje naslijeđe i da se kulturno afirmira. Za posljedicu, mnoga nezapadna društva se vraćaju autohtonim kulturama. Ovo obično uzima vjersku formu. Globalno oživljavanje religije je direktna posljedica modernizacije. U nezapadnim društvima ovo oživljavanje gotovo nužno podrazumijeva protuzapadni karakter, koji Zapad u nekim slučajevima odbacuje zato što je kršćanski i rušilački, a u drugim zato što je sekularan i pokvaren. Ovaj povratak je posebno zapažen u muslimanskim i azijskim društvima. Islamsko buđenje se izrazilo u svim muslimanskim zemljama; u skoro svim je postalo jedna od glavnih društvenih, kulturnih i intelektualnih pokreta, i u većini ima dubokog utjecaja na politiku. U 1996., praktično svaka muslimanska zemlja osim Irana je bila islamskija u svojim stavovima, praksi i institucijama nego što je bila prije petnaest godina. U zemljama u kojima islamističke političke snage ne čine vladu, one redovito dominiraju i često imaju monopol nad opozicijom. Svuda u muslimanskom svijetu narod reaguje na „vestoksifikaciju" (trovanje Zapadom) svojih društava.

Istočnoazijska društva prolaze kroz sličan proces ponovnog otkrivanja autohtonih vrijednosti i sve češće povlače nimalo laskava poređenja između svoje i zapadne kulture. Zajedno

---

[6] Adda B. Bozeman, „Civilizations under Stress", *Virginia Quarterly Review*, Winter 1975, p. 7; William E. Naff, „Reflections on the Question of 'East and West' from the Point of View of Japan", Comparative Civilizations Review, Fall 1985-Spring 1986, p. 222; Braudel, On History, pp. 212-213.

sa ostalim nezapadnim društvima, oni su stoljećima zavidjeli na ekonomskom prosperitetu, tehnološkoj usavršenosti, vojnoj moći i političkoj kohezivnosti zapadnih društava. Tajnu ovog uspjeha su tražili u zapadnim običajima i praksi, i kad su prepoznali ono što su mislili da bi mogao biti ključ, oni su to pokušali primijeniti u svojim društvima. Dodanas se, međutim, desila fundamentalna promjena. Danas istočni Azijci svoj dramatični ekonomski razvoj pripisuju, ne uvozu zapadne kulture, već vjernosti vlastitoj kulturi. Oni su uspjeli, tvrde, ne zato što su postali kao Zapad već zato što su ostali različiti od Zapada. U donekle sličnom stilu, kad su se nezapadna društva osjetila slaba u odnosu na Zapad, mnoge njihove vođe su se pozivale na zapadne vrijednosti samoopredjeljenja, liberalizma, demokratije i slobode da opravdaju svoje suprotstavljanje globalnoj dominaciji Zapada. Sad kad više nisu slabi, već su sve jači, oni vrijednosti na koje su se pozivali u promoviranju svojih interesa osuđuju kao „imperijalizam ljudskih prava". I kako god opada zapadna moć isto tako slabi i privlačnost zapadnih vrijednosti i kulture i Zapad se susreće sa potrebom da se prilagodi svojoj sve slabijoj sposobnosti da svoje vrijednosti nametne nezapadnim društvima. U osnovnim crtama, veliki dio svijeta postaje sve više moderan i sve manje zapadnjački.

Jedna od manifestacija ovog trenda jeste i ono što Ronald Dore naziva „fenomenom autohtonizacije druge generacije". I u bivšim zapadnim kolonijama, i u oduvijek nezavisnim nezapadnim zemljama, „prava 'modernizirajuća' ili 'post-nezavisna' generacija je često obrazovana na stranim (zapadnim) univerzitetima na zapadnom kosmopolitskom jeziku. Dijelom zbog toga što su odlazili u inostranstvo kao impresionirani tinejdžeri, njihovo usvajanje zapadnih vrijednosti i načina života je moglo često biti apsolutno." Nasuprot tome, većina pripadnika mnogobrojnije druge generacije se obrazuje lokalno, na univerzitetima koje je osnovala prva generacija gdje se lokalni jezik, a ne njegova kolonijalna zamjena, koristi u nastavi. Ovi univerziteti „obezbjeđuju mnogo razvodnjeniji kontakt s metropolitanskom svjetskom kulturom", a „znanje je autohtonizirano prevođenjem - obično ograničenog obima i

lošeg kvaliteta". Svršenici ovih univerziteta se bune protiv dominacije starije, na Zapadu obrazovane generacije, i stoga se često „povode za pozivima domaćih opozicionih pokreta".[7] Kako zapadni utjecaj slabi, mlade i ambiciozne vođe ne mogu gledati na Zapad da im osigura moć i bogastvo. Oni moraju naći sredstva uspjeha unutar svojih vlastitih društava i stoga se prilagoditi vrijednostima i kulturi tih društava.

Autohtonizacija je ojačana demokratskim paradoksom: kad nezapadna društva prihvate izbore u zapadnom stilu, demokratija bodri i obično dovodi na vlast domaće, antizapadne pokrete. U 1960-im i 1970-im vesternizirane i pro-zapadne vlade u zemljama u razvoju su bile u opasnosti od vojnih udara i revolucija; u 1980-im i 1990-im one su sve češće u opasnosti da s vlasti budu skinute izborima. Demokratija ima tendenciju da jedno društvo učini parohijalnijim, a ne kosmopolitskijim. Političari u nezapadnim društvima ne pobjeđuju na izborima pokazujući kako su vesternizirani. Izborna utrka ih podstiče da u svojim nastupima odraze ono za što vjeruju da će naići na najširi prijem u masama, a to su najčešće etnički, nacionalno, i vjerski obojeni programi. Rezultat je mobilizacija masa protiv prozapadno orijentirane elite i Zapada generalno. Ovaj proces, koji je počeo 1950-ih u Šri Lanki, se širi iz zemlje u zemlju u Aziji, Africi i na Bliskom istoku, a manifestira se u pobjedama vjerski orijentiranih partija u Indiji, Turskoj, Bosni i Izraelu na izborima 1995. i 1996. Demokratizacija je, prema tome, u suprotnosti s vesternizacijom.

Snažan val autohtonizacije koji se širi svijetom iznevjerava zapadna iščekivanja da će zapadna kultura postati svjetskom kulturom. Dva centralna elementa svake kulture jesu jezik i religija. Engleski, tvrdi se, postaje jezikom svijeta. On je očito postao lingua franca za komuniciranje u međunarodnom biznisu, diplomatiji, međunarodnim institucijama, turizmu i avijaciji. Ova upotreba engleskog za međukulturno komuniciranje, međutim, podrazumijeva postojanje različitih kultura; i kao prevođenje i

---

[7] Ronald Dore, „Unity and Diversity in Contemporary World Culture", u Hedley Bull i Adam Watson, eds., Expansion of Internationial Society, Oxford: Oxford University Press, 1984, pp. 420-21.

tumačenje to je jedan od načina nošenja s razlikama, a ne njihovog elimininiranja. Ustvari, procenat svjetske populacije koji govori engleskim je mali i on se smanjuje. Prema najpouzdanijim podacima prikupljenim od strane Sidney S. Culbert-a, profesora na Vašingtonskom univerzitetu, 1958. otprilike 9,8 procenata čovječanstva je govorilo engleskim kao prvim ili drugim jezikom; u 1992. to je činilo 7,6 procenata. Jezik stran za 92 procenta svjetske populacije nije svjetski jezik. Slično tome, u 1958. 24 procenta čovječanstva je govorilo jednim od pet glavnih zapadnih jezika; 1992. to je činilo manje od 21 procenta. Situacija je slična sa vjerom. Zapadni kršćani danas možda čine 30 procenata svjetske populacije, ali se taj procenat stalno smanjuje i u jednom momentu u slijedećoj deceniji, ili tako nešto, broj Muslimana će nadmašiti broj kršćana. Dakle, što se tiče dva centralna elementa kulture, jezika i vjere, Zapad je u povlačenju. Kao što Michael Howard primjećuje, ,,opća zapadna pretpostavka da je kulturna raznovrsnost povijesni kuriozitet koga rapidno nagriza rast zajedničke, zapadno-orijentirane, anglofonske svjetske kulture koja oblikuje naše osnovne vrijednosti… jednostavno nije tačna."[8]

Kako autohtonizacija uzima maha i privlačnost zapadne kulture slabi, središnji problem u odnosu Zapada s ostatkom svijeta jeste jaz između zapadnih, posebno američkih, nastojanja da promovira zapadnu kulturu kao univerzalnu i sve manja sposobnost da to čini. Kolaps komunizma je pogoršao ovaj jaz ojačavajući na Zapadu mišljenje da je ideologija liberalizma globalno pobijedila i da stoga ima univerzalnu vrijednost. Zapad, a posebno Sjedinjene Države koje su uvijek bile misionarska nacija, vjeruje da nezapadni narodi trebaju prigrliti zapadne vrijednosti demokratije, otvorenog tržišta, limitirane vlasti, odvajanja crkve od države, ljudskih prava, individualizma i vladavine prava, te da ove vrijednosti trebaju utjeloviti u svojim institucijama. Manjine u drugim civilizacijama prihvaćaju i promoviraju ove vrijednosti,

---

[8] Michael Howard, America and the World (Annual Lewin Lecture), St. Louis: Washington University, 1984, p. 6.

ali preovladavajući stav prema njima u nezapadnim kulturama se kreće od skepticizma do snažnog suprotstavljanja. Ono što je za Zapad univerzalizam, to je za ostatak svijeta imperijalizam.

Nezapadnjaci se ne libe ukazati na jaz između zapadnih principa i prakse Zapada. Hipokrizija i dvostruki standardi su cijena univerzalističkih pretenzija. Demokratija se promovira ali ne onda kad dovodi islamske fundamentaliste na vlast; (nuklearno) nenaoružavanje se propovijeda Iranu i Iraku, ali ne i Izraelu; slobodna trgovina je eliksir za ekonomski rast, ali ne za zemljoradnju; ljudska prava su problem u odnosima s Kinom, ali ne i sa Saudijskom Arabijom; agresija na naftom bogate Kuvajćane je kažnjena upotrebom masovne sile, ali ne i agresija na beznaftne Bosance.

Vjera da nezapadni narodi trebaju prihvatiti zapadne vrijednosti, institucije i kulturu, ako je uzmemo za ozbiljno, je nemoralna u svojim implikacijama. Skoro univerzalna rasprostranjenost evropske moći potkraj 19. stoljeća, i globalna dominacija Sjedinjenih Država u drugoj polovici 20. stoljeća, su raširile mnoge aspekte zapadne civilizacije posvuda u svijetu. Ali evropskog globalizma više nema, a i američka hegemonija slabi, ako ni zbog čeg drugog a ono zato što više nije potrebna da zaštiti Sjedinjene Države od hladnoratovske prijetnje Sovjetskog Saveza. Kultura slijedi moć. Ako ikada nezapadna društva budu ponovo oblikovana zapadnom kulturom, to će se desiti samo kao rezultat ekspanzije i instaliranja zapadnih snaga. Imperijalizam je nužna, logična posljedica univerzalizma, pa ipak mali broj zagovornika univerzalizma podržava militarizaciju i brutalno nasilje koji bi bili nužni za ostvarivanje njihovog cilja. Više od toga, kao zrela civilizacija, Zapad više nema ekonomski i demografski dinamizam potreban za nametanje svoje volje drugim društvima. Bilo kakav pokušaj da se to učini je, također, u suprotnosti sa zapadnim vrijednostima samoopredjeljenja i demokratije. Prošlog marta premijer Malezije Mahatir je okupljenim šefovima evropskih vlada rekao: „Evropske vrijednosti su evropske vrijednosti; azijske vrijednosti su univerzalne vrijednosti". Kako azijska i muslimanska civilizacija počinju afirmirati univerzalni značaj

svojih kultura, zapadnjaci će početi uvažavati vezu između univerzalizma i imperijalizma i uočavati vrline pluralističkog svijeta.

Učvršćivanje Zapada

Vrijeme je da Zapad napusti iluziju univerzalnosti i počne promovirati snagu, povezanost i vitalnost svoje civilizacije u svijetu civilizacija. Interesi Zapada se ne promoviraju zbrkanim interveniranjem u sukobima drugih naroda. U eri koja nastupa, primarna odgovornost suzbijanja i rješavanja regionalnih sukoba mora pasti na leđa vodećih država u civilizacijama koje dominiraju tim regionima. „Sva politika je lokalna politika”, primijetio je Thomas P. „Tip” O'Neill, bivši glasnogovornik Donjeg doma Kongresa. Jasna posljedica toga je „sva moć je lokalna moć”. Ni Ujedinjene nacije, ni Sjedinjene Države ne mogu lokalnim sukobima nametnuti dugoročna rješenja koja odstupaju od realnosti lokalnog rasporeda snaga. Kao što svaki poznavalac kriminala zna, lokalni zakon i red najbolje garantira policajac na svom redovnom obilasku grada, a ne moguća pojava odreda motorizirane policije na horizontu. U multipolarnom, multicivilizacijskom svijetu odgovornost Zapada je da osigura svoje interese, a ne da promovira interese drugih naroda ili da pokušava riješiti sukobe između drugih naroda tamo gdje ti sukobi imaju male ili nikakve posljedice po Zapad.

Budućnost Zapada uveliko ovisi o jedinstvu Zapada. Poznavaoci civilizacija vide civilizacije kako evoluiraju kroz periode nereda i sukobljenih država koji na kraju vode pojavi univerzalne države za određenu civilizaciju koja može biti izvorom obnove ili uvodom u slabljenje i dezintegraciju. Zapadna civilizacija je prošla kroz svoju fazu sukobljenih država i kreće se ka fazi univerzalne države. Ova faza je još uvijek nekompletna, s nacionalnim državama Zapada okupljenim u dvije poluuniverzalne države u Evropi i Sjevernoj Americi. Ova dva entiteta i njihovi konstitutivni elementi su, međutim, međusobno povezani neobično kompleksnom mrežom formalnih i neformalnih institucionalnih veza. Univerzalne

države prijašnjih civilizacija su bile imperije. S obzirom da je demokratija politička forma zapadne civilizacije, univerzalna država zapadne civilizacije koja se javlja nije imperija već spoj federalnih, konfederalnih i internacionalnih režima.

Problem Zapada u ovoj situaciji jeste da održi svoj dinamizam i promovira svoje jedinstvo. Zapadno jedinstvo više ovisi o događajima u Sjedinjenim Državama nego o onima u Evropi. U ovom momentu Sjedinjene Države su razvučene na tri strane. One su razvučene prema jugu neprekidnim useljavanjem Latinoamerikanaca i rastućom snagom svoje hispaničke populacije; integracijom Meksika u *the North American Free Trade Agreement* - NAFTA (Sjevernoamerički ugovor o otvorenoj trgovini) i mogućnošću proširenja NAFTA-e na ostale zemlje zapadne hemisfere; te političkim, ekonomskim i kulturnim promjenama u Latinskoj Americi koje istu čine sličnijom Sjedinjenim Državama. U isto vrijeme, Sjedinjene Države su razvučene ka zapadu sve bogatijim i utjecajnijim istočnoazijskim društvima; pokušajima da se izgradi Pacifička zajednica oličenim u *the Asia-Pacific Economic Cooperation* - APEC forumu; te useljavanjem iz azijskih društava. Ako demokratija, otvoreno tržište, vladavina prava, civilno društvo, individualizam i protestantizam puste čvrste korijene u Latinskoj Americi, taj kontinent čija kultura je uvijek bila vrlo usko vezana za onu na Zapadu će se ujediniti sa Zapadom i postati treći stub zapadne civilizacije. Slično približavanje nije moguće s azijskim društvima. Nasuprot, Azija će vrlo vjerovatno postavljati neprekidne ekonomske i političke izazove Sjedinjenim Državama posebno i Zapadu uopće. Treća veza, ona s Evropom, je najbitnija. Zajedničke vrijednosti, institucije, povijest i kultura nalažu neprekidnu blisku povezanost Sjedinjenih Država i Evrope. Ujedno je neophodno i poželjno daljnje razvijanje institucionalnih prekoatlanskih veza uključujući zaključivanje Evropsko-američkog ugovora o otvorenoj trgovini, i stvaranje Sjeverno-atlanske ekonomske organizacije kao nadopune NATO-a.

Osnovne razlike između Evrope i Amerike proizilaze ne iz direktnog sukoba interesa između njih, već iz njihovih politika prema trećim stranama. Između ostalih pitanja ovdje spadaju pružanje podrške Bosni u kojoj dominiraju Bošnjaci muslimani, prioritetnost izraelskih sigurnosnih potreba u bliskoistočnoj politici, nastojanja SAD da kazne strane kompanije koje posluju u Iranu i na Kubi, održavanje punih ekonomskih sankcija protiv Iraka i uloga koju ljudska prava i širenje naoružanja trebaju imati u odnosima s Kinom. Nezapadne sile, posebno Kina, aktivno nastoje iskoristiti ove razlike za suprotstavljanje jedne zapadne zemlje drugoj. Same razlike izrastaju uglavnom iz različitih geopolitičkih perspektiva i domaćih političkih i ekonomskih interesa. Očuvanje jedinstva Zapada je, međutim, od suštinskog značaja za usporavanje slabljenja zapadnog utjecaja na svjetska događanja. Zapadni narodi imaju puno više zajedničkog jedni s drugima nego s azijskim, bliskoistočnim ili afričkim narodima. Vođe zapadnih zemalja su institucionalizirali obrasce povjerenja i saradnje između sebe koje, osim u rijetkim slučajevima, nemaju s vođama drugih društava. Ujedinjen, Zapad će ostati značajan faktor na međunarodnoj sceni; podijeljen, on će biti plijenom nastojanja nezapadnih država da iskoriste unutrašnja neslaganja nudeći kratkoročne dobiti nekim zapadnim zemljama, po cijenu dugoročnih gubitaka za sve zapadne zemlje. Narodi Zapada, da se poslužimo frazom Benjamina Franklina, moraju biti skupa ili će, gotovo sigurno, visiti pojedinačno.

Promoviranje jedinstva Zapada istovremeno znači očuvanje zapadne kulture na Zapadu i definiranje krajnjih granica Zapada. Prvo, između ostalog, zahtijeva kontrolu useljavanja iz nezapadnih društava, kao što svaka veća evropska država već odavno čini i kao što Sjedinjene Države počinju činiti, te osiguranje asimilacije u zapadnu kulturu imigranata koji su prihvaćeni. To dalje znači uočavanje da je u posthladnoratovskom svijetu NATO odbrambena organizacija zapadne civilizacije i da je njen primarni zadatak da brani i očuva tu civilizaciju. Stoga, zemljama koje su zapadne po svojoj historiji, religiji i kulturi treba, ako to žele, biti omogućeno da se pridruže NATO-u. Praktično govoreći, članstvo NATO-a bi

bilo dostupno višegradskim zemljama[9], zemljama Baltika, Sloveniji i Hrvatskoj, ali ne i zemljama koje su povijesno bile primarno muslimanske ili pravoslavne. I dok se sadašnja rasprava u potpunosti svodi na ekspanziju, a ne sužavanje NATO-a, neophodno je prepoznati da će, kako se misija NATO-a mijenja, turske i grčke veze sa NATO-om slabiti i njihovo članstvo u NATO-u prestati ili postati besmisleno. Povlačenje iz NATO-a je deklarirani cilj Refah partije u Turskoj, a Grčka je sve više saveznik Rusije koliko i članica NATO-a.

Zapad je prošao kroz evropsku fazu razvoja i ekspanzije što su potrajali nekoliko stoljeća i američku fazu koja je dominirala u ovom stoljeću. Ako Sjeverna Amerika i Evropa uspiju obnoviti svoj moralni život, nadgraditi svoje kulturno jedinstvo i razviti snažnije oblike ekonomske i političke integracije koji će nadopuniti njihovu vojnu saradnju u NATO-u, one bi mogle proizvesti treću evro-američku fazu zapadnog prosperiteta i političkog utjecaja. Značajna politička integracija bi u određenoj mjeri nadomjestila relativni pad zapadnog udjela u svjetskoj populaciji, ekonomskom proizvodu i vojnoj moći, te oživjela zapadnu silu u očima lidera drugih civilizacija. Glavna odgovornost zapadnih lidera nije da nastoje uobličiti ostale civilizacije po uzoru na Zapad - što je sve dalje izvan njihovih mogućnosti - već da očuvaju i obnove jedinstvene vrijednosti zapadne civilizacije. Ova odgovornost najvećim dijelom pada na najmoćniju silu Zapada, Sjedinjene Američke Države. Ni globalizacija, ni izolacija, ni multilateralizam niti unilateralizam ne služe američke interese na najbolji način. Njeni interesi će najefikasnije biti unaprijeđeni ako Sjedinjene Države izbjegnu ove ekstreme i umjesto toga usvoje atlantsku politiku bliske saradnje sa evropskim partnerima koja će zaštititi i promovirati interese, vrijednosti i kulturu dragocjene i jedinstvene civilizacije u kojoj učestvuju.

---

[9] Višegradskim zemljama se nazivaju Poljska, Mađarska, Slovačka i Češka Republika a po susretu vlada ovih zemalja i Evropske komisije održanom u sjevernomađarskom gradu Višegradu novembra 1991. (nap. prev.)

REAGIRANJA[10]

Zapad - dragocjen, ne jedinstven

Civilizacije su loša paradigma

G. John Ikenberry:[11] Upravo kao i ostali

Baš kad smo pomislili de je sigurno opustiti se, Samuel P. Huntington je došao s lošim vijestima: stari svijet realpolitike je možda iščezao ali je zamijenjen još opasnijim i manje predvidivim svijetom nadolazećih kulturnih i vjerskih sukoba („Zapad - jedinstven, a ne univerzalan", novembar/decembar 1996.). Nasuprot odlazećoj politici moći, tvrdi Huntington, politika civilizacija se opire razumu i rješenju. Mudri Zapad bi morao prihvatiti ovu opasnu novu stvarnost, ujediniti se i pripremiti se za najgore.

Problem s Huntingtonovom provokativnom tezom je u tome što je ona nepromišljeno pretjerana, i što je, ako ideje eminentnih mislilaca imaju ikakvog utjecaja na stvarni svijet, potencijalno opasna. Prvo, osnovne karakteristike koje Huntington pripisuje Zapadu - demokratija, ograničena vlast, i vladavina prava - su se možda prvo pojavile u Evropi, ali one nisu prvenstveno kulturna ili civilizacijska pojava. To su institucije i prakse prisutne u raznim društvima i kulturama, vođene kapitalizmom i funkcionalnim zahtjevima razmjene više negoli bilo čim drugim.

Nadalje, biti optimističan po pitanju širenja „zapadnih" principa i praksi ne zahtijeva naivnu vjeru u utapanje civilizacija. Kao što Huntington zna, razrađene verzije teorije modernizacije nikad nisu očekivale utapanje ostalih društava u univerzalni zapadni model. Modernizacija je značila obostrano prilagođavanje na industrijalizam uz predviđenu pojavu sve kompleksnijih, mješovitih sistema koji kombiniraju mnoge elemente - zapadne i nezapadne.

Isto tako su se desile začuđujuće promjene u političkoj kulturi glavnih nezapadnih društava. Slučaj Japana je posebno interesantan. Jedna od najznačajnijih pojava u poslijeratnom periodu jeste kompletna transformacija japanskih (i njemačkih)

---

[10] Forreign Affairs, vol. 76, no. 2 (March/April 1997), pp. 162-65)

[11] G. John Ikenberry je vanredni profesor političkih nauku na Pensilvanija Univerzitetu.

imperijalističko-militarističkih političkih i društvenih struktura. Čini nam se neprirodnim biti svjestan dramatične evolucije u političkim kulturama glavnih fašističkih i revizionističkih država dvadesetog stoljeća i opet tvrditi da su nezapadne države zatočenici svojih kultura.

Suprotno tvrdnjama Huntingtona, vjera u univerzalizam i globalnu kulturnu homogenizaciju nije nužna da bi se pokušalo kreirati poredak koji se prostire izvan granica povijesnog Zapada. Sve što je potrebno jesu države odane demokratiji, otvorenom tržištu, i vladavini prava. Društva i civilizacije mogu ostati veoma različiti a da ipak razviju duboko ukorijenjenu odanost ovim osnovnim organizacionim principima. Kao rezultat, najzdravija i najrelevantnija politička zajednica nije ograničena na atlanski svijet, već se proteže daleko izvan njega - na široku (iako definitivno ne globalnu) skupinu demokratskih zemalja sa tržišnim ekonomijama.

Čak i ako je Huntington u pravu kad tvrdi da je Zapad različit od ostatka svijeta, međucivilizacijski sukob nije nikako neizbježan, ali je vjerovatno puno izvjesniji ako naše vođe prime k srcu Huntingtonovu tezu. Deklariranje kulturnih podjela bi izazvalo protugrupisanja i rizikovalo pojavu upravo onih antagonizama što ih Huntington predviđa. Ovo je kulturni ekvivalent „sigurnosnoj dilemi" - Huntington želi da se Zapad odbrambeno zaštiti od narednog sukoba. Međutim, za druge sile kao što su Kina i Japan, kruženje zapadnih vagona bi izgledalo kao najava novog hladnog rata.

Privlačnost Huntingtonove teze je u tome što ona pruža gotovu i lahko shvatljivu ideologiju za ojačavanje američkih veza sa Evropom. Sa završenim hladnim ratom, šta će biti to lijepilo koje će Atlanski savez držati na okupu? Pozivanje na zapadnu civilizaciju - koja odvaja „nas" od „njih" - se čini pogodnim polazištem. Nažalost, takav priziv rješava jedan problem - kako učvrstiti zajednički atlantski identitet - stvaranjem mnogo opasnijih problema preko okeana i kontinenata.

Na kraju, Huntington propušta da uoči širu političku zajednicu demokratija otvorenih tržišta što ju je Zapad, vođen Sjedinjenim Državama, konstruirao. Iako nesumljivo ukotvljena u atlanskom svijetu, ta zajednica danas uključuje značajan dio

Zemljinog globusa. Zdrava i ekspanzivna, ona je razvila svoje vlastite institucije i prakse za kontrolu sukoba i rješavanje nesporazuma što joj pruža neviđenu stabilnost. Ovu širu zajednicu je možda teže imenovati, ali je ona mnogo značajnija od Huntingtonove vizije zapadne civilizacije.

Tony Smith:[12] **Opasno nagađanje**

Začuđuje me lahkoća s kojom Huntington dijeli svijet na civilizacije omeđene političkim crtama razdvajanja. Utvrđivanje ko je zapravo „Zapad" je prva sporna tačka. Za početak, zašto Huntington u „Zapad" ne ubraja Latinsku Ameriku, imajući u vidu njenu izvanrednu odiseju u zadnje dvije decenije; putovanje koje ju je politički, ekonomski i kulturno približilo Sjevernoj Americi i Evropi više negoli ikad kroz stoljeća?

I ako Latinska Amerika evoluira kao zapadna, zašto to ne bi mogli i drugi? Gdje su u Huntingtonovom računu zemlje kao što su Japan, Indija, Filipini i Izrael? Imajući u vidu njegovu sumnjivu listu kriterija za određivanje članova Zapadnog kluba, one očito nisu ništa više dijelom Zapada od Latinske Amerike, uprkos njihovim demokratskim političkim društvima, liberalizirajućim ekonomijama, i u slučaju Izraela i Japana, dugoročnog saveza sa Zapadom. Loše vijesti, također, i za kasno prispjele kao što su Južna Afrika ili Južna Koreja. A isto tako i za Rusiju, navodno beznadežno stranu Zapadu zbog njene pravoslavne verzije kršćanstva, u kojoj participira zajedno s Grčkom koja će uskoro biti izbačena iz NATO-a niti iz jednog drugog razloga već zbog svog pravoslavnog naslijeđa.

Svo ovo crtanje granica bi moglo biti tek akademska igra riječi da Huntington nije izrekao nedvosmislen poziv Zapadu da navuče ratnu odoru u pripremi za sukobe koje on predviđa sa nezapadnim svijetom, posebno, moramo pretpostaviti, s muslimanskim svijetom i Kinom. Opasnost, dakako, jeste u činjenici da ova vrsta razmišljanja posjeduje logiku samorealizujućeg proročanstva. Moguće je da sukobi s drugim civilizacijama izbiju u svakom slučaju, međutim oni su mnogo izvjesniji ako umislimo da su ostale civilizacije nužno

---

[12] Tony Smith je šef Odsjeka političkih nauka Tufts Univerziteta, i član Međunarodnog Instituta „Woodrow Wilson" za naučnike (the Woodrow Wilson International Center for Scholars).

zle i počnemo dizati bedeme prema njima, umjesto da pokušamo premostiti naše nesporazume s njima.

U oba slučaja, dakle, Huntingtonov članak je jedan vrlo loš iskaz. On ne pruža ni tačnu sliku evoluirajućih političkih granica svijeta, niti mogući nagovještaj istinskih sigurnosnih prijetnji koje budućnost sa sobom nosi.

David Howell:[13] Istok na Zapadu

Huntington kasni za vremenom. „coca-kolonizacija" je jučerašnja storija. Problem danas - bar u Evropi - nije vesternizacija Istoka, već isternizacija Zapada.

Evropljani danas raspravljaju kako da privuku tehnike i financijsku moć Azije kako bi poduprli svoje nekompetitivne ekonomije i formirali saveze sa novim azijskim korporativnim gigantima.

Dakle, ovdje imamo Meidži obnovu (Meiji Restoration) unatrag. Stvari idu i dalje. Politički mislioci u Evropi ispituju jake strane konfučijskog društva kako bi poduprli ruševni vrijednosni sistem Zapada.

Bojim se da Huntingtonov poziv na povratak u atlantski bazen - i njegovu „dragocjenu i jedinstvenu" kulturu - ne dolazi malo prekasno. Ne budemo li brzo učili od kohezivnijih i beskrajno uspješnijih društava dinamičnog Istoka i ne budemo utkali zajedno ono najbolje što oni imaju ponuditi s najboljim u našoj vlastitoj tradiciji, jako malo toga će ostati u stvarnom zapadnom životu što će biti dragocjeno ili jedinstveno.

Bruce Nussbaum:[14] Kapital - ne kultura

Uprkos velikom publicitetu što ga je Huntington zadobio, njegova teza ima jako slabu objašnjavajuću moć i ne pruža praktično nikakve upute za primijenjenu vanjsku politiku. Njegovo predviđanje civilizacijskog sukoba odražava pomanjkanje posthladnoratovske vanjskopolitičke paradigme, a nikako svježu pronicljivost hiljadugodišnjeg George Kennan-a.

---

[13] David Howell je član Britanskog parlamenta i predsjedavajući Odbora za vanjske poslove Donjeg doma istog parlamenta.

[14] Bruce Nussbaum je urednik (Editorial Page Editor) BusinessWeek-a.

Njegova postavka je slaba, prvo i prije svega, jer je utemeljena na konceptu „kulture" koja ima konkretnu definiciju koliko i pahuljica snijega u junu. Sve kulture univerzalno sadrže sve vrijednosti. Tek specifična konfiguracija elite, institucija, i tehnologije u okviru određenog ekonomskog sistema određuje koje vrijednosti će dominirati u kom vremenu. Šta je „konfučionizam" u 1997.? Je li to centralizirani, autoritarni kolektivizam delegitimizirane kineske elite koja koristi nacionalizam i antivesternizam kao zamjenu za izgubljenu komunističku ideologiju? Ili je konfučionizam danas tržišna demokratija Taiwana? Šta reći za Koreju i njene radničke sindikate, slobodne izbore i nedavno zatvaranje nekadašnjih vojnih diktatora? Čak i najpovršnija analiza Koreje u zadnjoj deceniji otkriva zapanjujuću transformaciju od vojnog autoritarizma ka neobuzdanoj i još neodređenoj demokratiji? Je li se to korejska kultura izmijenila u tako kratkom vremenskom periodu? Ne, ali ekonomija, vođstvo i stranke se zasigurno jesu promijenile.

Možemo se igrati istih igara sa svakom od civilizacija koju je Huntington spomenuo. Ako želite upotrebljiviju posthladnoratovsku vanjsko-političku paradigmu nema potrebe da idete dalje od „dugog" devetnaestog stoljeća što se proteglo u 1930-te. Danas nije u toku Sukob civilizacija već sukob kapitalizma. Kraj hladnog rata je ponovno otvorio globalnu ekonomiju utrostručujući količinu međunarodnog kapitala. Razvija se jedan bipolarni kapitalizam koji suprotstavlja merkantaliste slobodnim trgovcima, Pacifik Atlantiku, te Kinu Sjedinjenim Državama i Evropi. Tiskanje država koje se pokušavaju uspeti naviše na ekonomskim stepenicama i plašljivi pokušaji onih što padaju jesu faktori koji određuju savremeno doba. To je uskrsla ravnoteža snaga, s varljivim sjajem visoke tehnologije. Inspiracije radi, to je Henry a ne Sam, Metternich a ne Weber.

Najbolje što se može reći o Huntingtonovoj tezi jeste da provocira. Najgore što o njoj može biti rečeno jeste da je to pseudointelektualna municija za nativiste žedne opravdanja za svoje ružne misli i još ružnija djela svuda u svijetu.

Prijevod s engleskog:

Ahmet ALIBAŠIĆ

الغرب متحد و ليس عالميا

صمويئل هيتنغون خبير أمريكى فى العلوم السياسية تقدم سنة ١٩٩٣ بفكرة متناقضة عن "صراع الحضارات"و أثارت تلك الفكرة لدى الدوائر العلمية والصحفية والسياسية ردود الافعال العديدة فى الغرب.و اذا كانت فكرة هيتنغتون مقبولة من جانب زعماء الدول الغربية لكانت تمثل مبررا نظريا لإنشاء أسوار الريبة والتنازع الضرورية.و فى محاولة الفهم الصحيح لمثل هذه الفكرة قدم جون إيكنبرى و تونى سميت و غيرهما خلال مناقشتهم مساعدة لفهم هذا الموضوع.

By Samuel P. Huntington

THE WEST UNITED BUT NOT UNIVERSAL

Summary

Samuel P. Huntington the American politologist has released in 1993 his controversial opinion about “clash of civilizations”. This opinion has caused many reflections from among scientific, journalistic and political circles in the West.

If Huntington’s opinion would be accepted by the leaders of western countries it would represent a theoretical excuse for building a new walls, suspicions and clashes seen as inevitable. In attempt to correct understanding of this opinion some effort was made by G. John Ikenberri, Tony Smith, David Howel and Bruce Nussbaum.

smaragda klino

međunarodni tribunal u hagu*

INSTITUCIJA HAGA KAO POLITIČKA TVOREVINA U SLUČAJEVIMA EX JUGOSLAVIJE I RUANDE

Nakon dvije godine i tri mjeseca mandat Richarda Goldstona na položaju glavnog tužitelja Međunarodnog tribunala za zločine u bivšoj Jugoslaviji (The Internacional Criminal Tribunal for ex Yugoslaviu ICTY), te sličnog Tribunala u Ruandi ICTR završio se 1. oktobra 1996. godine.

Nakon što je prihvatio molbu UN, predsjednik Južnoafričke Republike Nelson Mandela je produžio mandat sudiji Goldstonu još tri mjeseca, te je Tužitelj ostao još tri mjeseca i kao predsjednik Vrhovnog suda Južnoafričke Republike. Izuzetno jaki istupi u Tribunalu protiv kršenja pravila, nakon što je Goldston dao ostavku, preuzima već pomenuti predsjednik Suda Kaseze, koji je kao privatna osoba sudjelovao u akciji VOX POPULARI, a koji je uz ostale za bosanski genocid optužio i samog Generalnog sekretara UN-a Butrosa B. Galija. Kaseze je bio i taj koji je posjećivao Sarajevo, prijetio Beogradu, slao upozorenja Zagrebu i svakako objašnjavao u intervjuima da haški sudac neće odustati i pored slabe podrške koju pruža UN i međunarodna zajednica financijama Suda. Dakle, u trenutku kad se Goldston povlači,

* Nastavak na rad objavljen u *Glasniku* br. 3-4/1998.

ostaje činjenica da se (ICTY) uspio formirati zahvaljujući najprije Sjedinjenim Američkim Državama kao jednoj od pet stalnih (SAD, Francuska, UK-Velika Britanija, Rusija i Kina) članica Vijeća sigurnosti, koje su podržale takvu instituciju, makar u okvirima vlastite geopolitike, te Njemačke, koja je jedina unutar kontakt grupe jasno podržavala takav stav Amerike. Jer, evidentno je da se u Njemačkoj pohvatao najveći broj osumnjičenih ratnih zločinaca, zatim u Austriji, te Bosni i Hercegovini, kao manji broj u Danskoj i Hrvatskoj.

(ICTY) Međunarodni sud u Hagu za ratne zločine uspio je opstati svih ovih mjeseci prvog mandata, a pokrenut je već izvjestan broj tužbi, uključujući i vođe agresije na BiH (Kordić, Blaškić, Mladić), obuhvatiti bar minimum glavnih krivaca za zločine počinjene u Vukovaru, i na teritoriji Bosne i Hercegovine, te opisati javnim izjavama SRJ kao zločinačku državu, jer odbija da izruči Mrkišića, Šljivančanina, Radića. Putem Ženevske konvencije doći do Ivice Rajića, čije će svjedočenje dovesti do pravih navoda o tome da je SRJ u genocid direktno umiješan, te pritiscima na Zagreb i Beograd s porukom da bi se stepen krivnje mogao podići ako „matične zemlje" svoje pulene pretvore u nezgodne svjedoke, za što se Šešelj već javio u odbrani Karadžića, s tim da dokazima tereti direktno Miloševića.

ICTY posvećuje, ipak, pažnju izvršiteljima i nalogodavcima zločina, onim koji su sve organizirali i proveli, te nema vjerovatno ni volje, a ni vremena baviti se onima koji su to sve omogućili i dopustili i kojima se to iz bilo kojeg razloga sviđalo, uključujući i najviše vrhove Međunarodne zajednice (Mackenzi, Ion Karremanea, Han Couzyju (generali), Akashi, Owen, Rose, Daglas Hard i drugi. Nakon Goldstona kao glavnog tužitelja uz njegovu preporuku na mjesto tužitelja dolazi *Louis Arbur*, rođena u Montrealu 1947. Doktorirala je u Montrealu i Yorku, predavala trinaest godina na Visokoj školi prava u Yorku, a prije toga bila je direktno uključena u rad Komisije za reformu pravnog sistema Kanade. Kada je dobila poziv na mjesto Tužitelja ICTY i ICTR Arburova je radila na sudu najvišeg stupnja u Kanadi - Apelacionom sudu za državu Ontario. Svoje oduševljenje za kandidaturu pokazala je javno.

Konkretni zadaci koje je Arburova uradila u proteklom periodu

Među prvim zadacima koje je Arburova uradila je suđenje prvooptuženom u Ruandi Jean-Paul Akayesua, bivši gradonačelnik grada Taba, nedaleko od ruandske prijestolnice Kigalija, u vrijeme kada je većinsko Hutu pleme počinilo genocid nad manjinskim Tutsi plemenom. Oko jedan milion ljudi sasječeno je mačetama. Dosada je optužena 21 osoba, a 11 ih je već u zatvoru.

Među prvim zadacima u djelokrugu ICTY koje je dočekalo Arburovu je suđenje Tihomilu Blaškiću.

POJEDINAČNI SLUČAJEVI RATNIH ZLOČINACA KOJI SU POD OPTUŽNICOM, TE OPSTANAK HAŠKOG TRIBUNALA KAO POLITIČKE INSTITUCIJE

Ko će za sedam godina odlučivati o eventualnom zahtjevu *Dušana Tadića za amnestijom*, biće tek jedna od dilema koje je otvorila u ponedjeljak 14. jula 1997. izrečena kazna ovom sada i zvanično ratnom zločincu. Naravno, kako je pitanje Trećeg mandata, a ako je ukupan zbir godina koje bi Tadić za svoje zlodjelo trebao provesti blizu stotinu, jedan je zaključak, da bi on iz zatvora mogao izaći za samo sedam godina. Toliko mu naime ostaje kada se od minimuma, koje je sudija Gabrijela Kirk McDonald odredila, odbiju skoro tri već provedene u Ševeningu (Haškom zatvoru).

Historičar Robert Donie je prvi svjedok u procesu protiv Tihomila Blaškića generala HVO-a. Naime, Donieva optužnica je tek donekle osvjetlila, odnosno ima veze sa Blaškićevom optužnicom za konkretan zločin. To je pravo svjedočenje i obrazloženje jednog historičara koji je analitički pristupio tom problemu i objasnio „razbijanje" Bosne i Hercegovine. Francuski sudija Klod Žorda na početku suđenja objasnio je da će se o slučaju Blaškića raspravljati dvije sedmice uključujući tu i slučaj Čelebići. Blaškićev dolazak u Hag, kako ističe Donie, je isplivavanje Bobana kao lidera stranke HDZ BIH.

Rasel Hajman - američki advokat Blaškića, nastojat će staviti sve relevantno na tačku odbrane, pokušavajući objasniti da je Blaškić pokušao ustrojiti bilo kakvu vojsku uz poštovanje njega kao glavnokomandujućeg, kao i poštovanje njegovih vojnih pravila, a uz to da se na sudu moraju pojaviti i Kordić i Mladić i Karadžić.

Ante Nobilo - je drugi advokat odbrane i on tvrdi da nije bilo nikakve vojske, nikakve države (paradržave), pa ni komandantne odgovornosti.

Donie iznosi podatke da je „hrvatska zajednica Herceg-Bosna" osnovana 19. novembra 1991. Zatim je 8. aprila 1992. formiran HVO, kao vojno krilo a 11. jula 1992. sve funkcije u tad već formiranoj državi Herceg-Bosni i HDZ BiH objedinjene su u prototip tog svog jedinstva Matu Bobana. Prije samog formiranja te formacije odnosno krila 13. juna 1992. stvorena su općinska vijeća HVO-a čime je praktično ugašena lokalna vlast izabrana regularno kao državna vlast Bosne i Hercegovine 1991. Sljedeća tačka historičara Donia da je 2. aprila 1993. u Bileći na svojoj Skupštini SDS definitivno odbila potpisati „slavni Vens-Owenov plan, a 25. marta 1993. Izetbegović ga je „morao" potpisati pod uvjetom da se prekine ofanziva na Sarajevo i Srebrenicu. Naravno Boban je također pristao na potpisivanje „parčanja Bosne", a kako i ne bi kad su Hrvati dobili deset nacionalnih provincija. Naravno, potpisivanje je bilo kao Bobanov ultimatum, koji je tim objašnjavao da su Hrvati i Bošnjaci u BiH Vens-Owenovim planom razrješili sve svoje nesporazume. Kako je prošla Srebrenica znamo, kao i to šta je sve od tog datuma Sarajevo moralo pretrpiti. Bobanov plan je po njemu zamišljen da se pod tačkom 2. „Muslimanske i hrvatske provincije u toku tri dana moraju povući sve vojne i policijske formacije koje nisu domaće." Pod tačkom 3. domaći do 15. aprila 1993. moraju se potčiniti Glavnom štabu ARBiH ili Glavnom stožeru HVO, a ako odbiju, moraju otići u „svoju provinciju". Tačka 4. stvaranje zajedničkog zapovjedništva, a pod tačkom 5. prestanak svih sukoba, jer se već tada govori o sukobu zaraćenih strana, a ne o agresiji.

Tačka 6. Plana uspostavljanje slobode kretanja na cijelom području je ultimatum koji se prepoznaje kao prijeteći od strane

Bobana. U nastavku suđenja, 30. jula 1997., pred Sudskim vijećem Tribunala izveden je svjedok Šefkija Džidić, kojeg je predložio sam Tužilac Mark Harmon, Džidić je trenutno prvi čovjek policije u Starom Vitezu.

I pored toga što je Ante Nobilo, Blaškićev advokat, nastojao svjedoke navesti da svjedoče da su „Muslimani kroz koordinacioni odbor za zaštitu interesa muslimana" - koji je formiran kao i Ratno predsjedništvo - pokušali uspostaviti paralelnu vlast u Vitezu. Naravno konstatacija Džidića da je hrvatska vlast podredila sve Herceg-Bosni, a ne legalno izabranim vlastima u BiH sa Vladom u Sarajevu. U nastavku pojašnjavanja slučaja Džidić je objasnio da im je bio zabranjen pristup u sve državne organe. Svi pokušaji da se povežu tada sa Sarajevom pali su u vodu. Šta će se još saznati i kakav će taj slučaj na kraju završiti slijedi da se vidi u sljedećem mandatu. Savjetujući Blaškića da se prošle godine dobrovoljno pojavi u Holandiji, Zagreb očito nije bio svjestan dokle će to ići. A možda ipak jest?! U julu 1997. Hrvatska je dobila ponovno poziv da preda svoju vojnu dokumentaciju o ratu u Bosni i Hercegovini Haškom tribunalu. Zbog tog poziva Hrvatska smatra da bi mogla tužiti Haški tribunal Međunarodnom sudu prava, koji se kao što znamo također nalazi u Hagu. Po izjavi hrvatskog ambasadora u Holandiji, Jakše Murtjančića, Hrvatska ne može nikako prihvatiti zahtjev Haškog suda, kojim se Hrvatskoj i njenom ministru odbrane Gojku Šušku naređuje da u roku od 30 dana, dakle do početka septembra 1997., pod prijetnjom kazne, dostavi određena dokumentacija, pa će naravno Hrvatska upotrijebiti sva sredstva da dokaže neispravnost te odluke, odnosno njenu neutemeljenost. Ambasador smatra da Sud za ratne zločine nema pravo niti nadležnost izdvati naredbe državama i njihovim dužnosnicima pod prijetnjom sankcija. Ova izjava nije došla zvanično tik sa banskih dvora, te se svi pitaju (čude) zašto se ovakav ozbiljan problem polemiše na nivou običnog ambasadora. U Zagrebu su vrlo brzo shvatili da će i dokumentaciju i ministra Šuška morati slati u Hag, ma koliko bilo opasno.

Nakon generala Blaškića koji se sam predao 3. aprila 1996. isporučen je 28. aprila 1997. i Zlatko Aleksovski jedan od bosanskih Hrvata optuženih za zločine u lašvanskoj dolini.

U Hagu se sudi i četvorki iz Čelebića (Delalić, Delić, Landžo i Mucić), trojici Bošnjaka i jedan bosanski Hrvat za zločine počinjene u logoru 1992. Čelebići - kod Konjica.

Peri Skopljaku je već u pripremi da se podnese optužnica, mada Zubak smatra da se još nisu skupili dovoljni podaci da se Skopjak pošalje na Sud. Dakle, govoreći jezikom najnovijih raspoloženja ni ostali Hrvati optuženi za počinjene zločine 1993. u srednjoj Bosni, više nisu nespremni za saradnju. Posljednji zahtjev za Daria Kordića, koji se nedavno sam prijavio (uz ogromnu „holivudsku" medijsku pompu), skoro da je ispalo i trivijalno. Uz sve to je čak i njegova porodica „makar im iz kuće ide jedina muška glava" izričito saglasna, te se došlo skoro pameti i spoznaji da sve korake ipak diktira Međunarodna zajednica.

Početkom jula 1997. i hapšenje Slavka Dokmanovića hrvatskog Srbina optuženog za zločine u Vukovaru, situacija se već podorno mijenja. Dokmanović je uhapšen na osnovu optužnice koju je u martu prošle godine odlukom egipatskog sudije Fuada Rijada Tribunal zapečatio koverat. Svakako ovo pečaćenje krije mnoga rješenja i ishode suđenja u Hagu. Bosanski Srbi Milan Kovačević i Simo Drljača su bili u jednoj koverti. Kovačević je već u Hagu. Drljača je polovinom jula u akciji SFORA - kod Prijedora ubijen.

Vrući „Tango" ili lov hajka

Početkom jula 1997. britanski SAS-ovci u Prijedoru su zaplesali „tango" -akcija kojom je trebalo da se uhvate zločinci. Učinilo se na momente da će sudije morati uložiti dodatni napor. No, sva prašina se svela na tri čovjeka, čak ni toliko bitna.

U srijedu 30. jula 1997. u historijatu Tribunala za ratne zločine na području bivše YU, zapisano je kao izuzetno udarno. Planiranim saslušanjem doktora Milana Kovačevića, direktora Prijedorske bolnice okrivljenog za saučešće u genocidu počinjenom nad Bošnjacima u logoru Keraterm, Omarska i Trnopolje, tokom 1992. i 1993. započeo je peti paralelni proces u isto vrijeme. Da se objasni taj rad treba znati da po dvije sedmice se radi naizmjenično na svakom slučaju - svih dosad

pomenutih. One koje dosada nismo pomenuli su Goran Lajić, koji je navodno zamjenjen, te je nakon godine dana provedenih u Hagu, pušten, kao i pukovnik Vojske Republike Srpske Aleksa Krsmanović također pušten početkom 1996. zbog navodno nedostatka dokaza.

General VRS Đorđe Đukić u isto vrijeme je pušten, zbog bolesti, te je kasnije i umro u Beogradu.

Podsjećajući da je u odnosu na osamdesetak optužnica (objavljenih), te procjene Antonia Kaseze Predsjednika Suda, da samo u BiH ima oko 20 hiljada potencijalnih zločinaca, to je po svemu sudeći malo. Hoće li moći sve stati u mandat koji je u toku.

No, i ako bude sve teklo po planu, usprkos svim pričama o moralu i pravdi, te načelo da zločinci moraju biti privedeni pravdi jedno teško pitanje koje se nameće samo po sebi je kud dalje, ako zatvor u Ševeningu i dalje bude jedini zatvor. Dakle, gdje će svi ti zločinci stati?!

Gelbardova izjava da i pored toga što su financije ograničene ne bi bilo isključeno da ukoliko se pojave zahtjevi za nacionalnim istražiteljima, odnosno policijom, koja bi mnogo olakšala, ide u prilog.

Naime, Gelbard Robert američki specijalni izaslanik potvrđuje da zapad vjeruje da je novac vrijedniji, odnosno efikasniji i od vojne sile . . . čime je najavio formiranje posebnog fonda iz kog bi se odobravala sredstva za finacijsku pomoć „lokalnim vlastima" za pomoć u hapšenju zločinaca.

Onome ko prati detaljno zbivanja govori u prilog da ako u BiH bude po Deytonskoj satnici koja je za aktere itekako visoka, ti isti šefovi „parade" u Vašingtonu, a i u Evropskoj zajednici neće previše rizikovati sa hapšenjima. Da li će pustiti da vrijeme polahko prolazi, te redovno plačati svake godine sve veče obaveze prema Tribunalu i naravno insistirati da nacionalno pravosuđe u EX YU postanu odgovorni za „svoje ratne zločince". Slučaj Ljajića i blamaže sa švajcarskom policijom nažalost, kao da govori da zatvorenici stižu tek kad politici nedostaje ili im zatreba politički pritisak na lokalne

političke moći na teritoriji EX YU. No, možda je i to dio koji se mora ispoštovati, ako hoćemo činjenice.?

Slučaj Radovan Karadžić / Ratko Mladić

Kada je novinar BBC-a Robin Lustiga skoro pokušao da intervjuiše Karadžića, pitao je vojnike SFOR-a stacionirane tik do samih policajaca i tjelesne straže Karadžića zašto ga ne uhapse, jer ga sigurno često viđaju rekli su „Nećemo, to nam nije posao" . . .

Dakle, tim se odgovara na pitanje koje je postavila sama Tužiteljica Arburova „zašto SFOR tako mlak", kada su u pitanju hvatanje zločinaca, pogotovo Karadžića i Mladića. Odgovor je sigurno u jednoj jedinoj rečenici bivšeg potparola UNPROFOR-a i UNPF-a sir-a Michaela Williamsa, koji glavnu krivnju pripisuje svojoj britanskoj Vladi (zašto li) za koju tvrdi da ustrajava u pokušaju podjele Bosne. On čak izjavljuje da je (pa zaista i upozorava) u prvih sedam mjeseci u Bosni imao manje žrtava, nego što ih ima policija u New Yorku za sedam dana. Pitanja koja su skoro maltretirala mas medije naročito u avgustu da li će Radovan Karadžić svoju karijeru okončati na Haškoj stolici ili negdje pred sudom u RS, kao obični kriminalac, navode skor na samo jedno da će on po svemu sudeći završiti kao umirovljenik neke daleke egzotične zemlje (utočištu i za ostale nacističke zločince), koji su izmakli pravdi nirnberškog procesa / i skoro čini se da prestaje biti sporno. U svakom slučaju odmjeravanje snaga i živaca, te igre živaca između Karadžića i Međunarodne zajednice, svakako je isplanirana da se zametne trag, naravno iz kojeg treba da izraste u sasvim nešto drugo-Sukob (priređen) u RS. U vrijeme implementacije Mirovnog sporazuma od strane parlamenta Evropske zajednice, britanski vojnici obavljaju akciju u Prijedoru (a ako ne tačno, a ono u skoroj blizini), britanska Vlada u Londonu donosi odluku da mimo budžeta Tribunala, Sudu donira nešto više od 300 hiljada funti, za rješavanje problema prostora / da se samo podsjetimo da je francuski sudija morao da produži proces na dvije sedmice zbog nedostataka sudnica. Ko je dobro pratio uočio je da se ovo poklapa sa smjenom u Vladi Velike Britanije.

Prethodna Vlada sa konzervativcem Džonom Mejdžorom spadala je u red vrlo opreznih . . . Naravno, laburista Toni Bler najavio je koordinaciju sa Amerikom, čiji je državni sekretar Medlin Olbrajt pitanje hapšenja Karadžića „digla na problem nationale, s prowd-ponos SAD. Po svemu, dočeka li Karadžić na Palama najavljeno povlačenje trupa SFOR-a u junu 1998. od mira i Deytonskog sporazuma neće biti ništa. I kad se sve analizira s jedne strane od uklanjanja Karadžića na bilo koji način s političke scene u BiH zavisi sada kredibilitet NATO-a. Onog što se zove Međunarodna zajednica, a naročito SAD, kao jedine preostale svjetske vojne sile i političke supersile. Dalje pitanje odnosa prema hapšenju - je odnos pitanja, odnosno stava prema Bosni, kao „suverenoj" nacionalnoj instituciji sa svim onim što nosi jedna država. Na zapadu se naziru prevage jedne politike „ni za, ni protiv" Karadžića. I pored toga što bi se trebalo znati ko diktira svim koncima ipak se javlja dodatni razlog, zašto se potonji još uvijek ne mora bojati suđenja u Hagu. Činjenica da je on tek odnedavno proskribrirana ličnost, a još juče je bio uvažena ličnost, pregovarač kojeg su mnogi oslovljavali sa prdsjedniče. Da se podsjetimo onog pompeznog predstavljanja na CNN-u sa Đimijem Karterom. Nema sumnje da mnogi na Balkanu, a i u svijetu boje se njega i njegovih izjava, odnosno njegovog svjedočenja. Likvidacija Sime Drljače , isuviše traljavo urađena, ne može zadesiti Karadžića, jer on bi bez sumnje na bilo koji način ostavio elemente, dokumentaciju, koja bi otkrila mnogo toga što se ne smije reči, vidjeti, saznati. I tako u nedogled. Branili bi ga oni koji i sami imaju razlog za strah, te se eto nastavlja i dalje „politička igra" ZAPAD- BALKAN.

ZAKLJUČAK:

Za kraj da kažemo, da i pored svih ovih „političkih igara", treba jedno istači da navedeni optuženi (makar su bili i u samom vladajućem establišmentu), povučeni su sa tih funkcija. Hrvatska još uvijek čeka (stand by) za prijem u EU, jer Međunarodna zajednica držeći se svih pravila, pa i onih Pravila puta, posegnuće

za dodatnom restrikcijom nacionalnog krivično-pravnog zakonodavstva, želeći da na izvjestan način poslije Deytonskog sporazuma izbjegne međusobna masovna hapšenja, što bi usporilo provedbe Deytona, a isto tako spriječilo zloupotrebu i neargumentirana (lažna) optuživanja i hapšenja u BiH. Ono što će u svojoj praksi koristiti i što već sada koristi pravni institut Tribunala SUBPOEN, je nalog za izvršenje pod prijetnjom kazne. Pravna finesa koja je u pravnom sistemu nepoznata bosanskohercegovačkom pravnom sistemu, a koja se ogleda u mogućnosti da se traženi svjedok pod prinudom, a po nalogu Suda, dovede na glavnu raspravu, ukoliko je predhodno pružio saznanje istražiteljima ili su istražitelji došli do podataka o korisnosti svjedočenja, a u kontaktima sa predstavnicima Tribunala odbio neposredno pojavljivanje i svjedočenje pred Sudom. Za ovu kategoriju svjedoka predviđena je čak kazna zatvora od šest mjeseci ili novčana kazna od 10.000 američkih dolara.

I šta još jednom reči, nego da i bez obzira na sve „igre u hodu", postojeće sve vrste problema, uslovnu sporost (uslovljenost samom nacionalnom politikom pojedinih država) Legitimnost Tribunala je uspostavljena,te se nadati da će Međunarodni sud za ratne zločine u Hagu i bez obzira na svoju kompleksnost opravdati svoje ustanovljenje.

Imena u međuvremenu optuženih zločinaca prema informaciji - UN iz augusta 1997.

Na osnovu Statuta ICTY - Haškog Tribunala za ratne zločine počinjene na EX YU teritoriji (1991. te članovima 2. i 5. kao i ostalim članovima koji govore o povredi ljudskih prava, sloboda i drugih vrsta zločina sljedeći optuženi su :Dario Kordić - 14. decembar 1960. u Sarajevu - slijedi proces, Mario (Tugomira) Čerkez - 27. marta 1959. sa karticom 2703959193612, Ivan (Stipe) Šantić 1942. (žena Marica), te uz zahtjev Tribunala da se izruče od Jugoslavije Miroslav Radić, Mile Mrkšić i Veselin Šljivančević optuženi za zločine u Vukovaru kao izjava potparola UN u Beogradu da se traži Slobodan Miljković koji se tereti za zločine počinjene u

Bosanskom Šamcu, te Dragomir Šaponoja optužen za zločine u Omarskoj i logoru Keraterm.

LITERATURA

Dinamika savremenih međunarodnih odnosa - dr. Ešref Vražalić (Sarajevo 1968.)

Informacija UN o hapšenju, august 1997.

Međunarodni Sud za ratne zločine na području bivše Jugoslavije - prof. dr. Davor Krapac (Zagreb 1995.)

Časopisi:

Dnevne informativne novine: *Oslobođenje*, *Avaz*, *Večernje novine* (tekstovi specijalnog izvještača novinara Saše Rukavine)

Magazini:

Naši dani, *Slobodna Bosna*, *Ljiljan* i drugi

I ostali relevantni i poznati izvori

سمارغدا كلينو

المحكمة الدولية للجرائم الحربية فى لاهاى

ساحاول أن اقدم للقراء المحترمين صورة حقيقية عن محكمة لاهاى الدولية و ذلك بناء على المقالات والأنباء والمنشورات فى وسائل الاعلام المختلفة و مقارنة بينها و بين المحكمة العسكرية الدولية للجرائم الحربية التى أُسست بعد الحرب العالمية الثانية فى نيربرج ، المانيا.

By Smaragda Klino

INTERNATIONAL WAR CRIME TRIBUNAL IN HAG

Summary

On the ground of newspaper articles, news and other information published by various public media, and on the ground of comparison between International Military War Crime Tribunal in Nirnberg (established after the II World War) and the International War Crime Tribunal in Hag, I intend to give to the respected riders the complete and true picture of the Tribunal in Hag.

smail balić

džihad kao zalaganje za mir i napredak*

Izraz „sveti rat" nije islamski

Islam ne pozna pojam „svetog rata". S ovim izražajnim dvojnikom pogrešno se prevodi višeznačenjski izraz *džihad*, vjerska dužnost za vanredna vremena. Leksički riječ *džihad* znači - ona dolazi iz arapskog jezika - uložiti vrhunski napor, kako bi se postigao neki važan cilj, kao odbrana ugrožene vjerske zajednice, ili uspješno prebrodila neka teška povijesna kušnja.

Tačan prijevod ovog izraza je: trud, naglašeno zalaganje, odlučan prilazak cilju. Izraz je srodan s imenicom *idžtihad* iz islamske vjeronauke, kojom se označava intelektualni napor, kako bi se vjerska načela, po potrebi, uskladila sa životnom stvarnosti. Muhammed, a.s., je shvaćao *džihad* kao odrednicu osobne i skupne svijesti, koja se pojavljivala u trenutku kušnje ili nesavladive boli kao sredstvo pri skupljanju snage i polugu za spas. Džihadom ojačana svijest je prije svega imala biti budna u hrvanju sa staroarapskim kumirstvom, koje je ugrožavalo opstanak prve islamske zajednice. Tako je ideja džihada našla mjesto u islamu. Pošto se on u ono vrijeme prije svega pojavljivao u vidu ratnog razračunavanja s neprijateljem, to se i danas još pod izrazom *džihad* shvaća rat. Ali islamska predaja nije ni takav jedan sudbonosni rat proglasila svetim. Istupanja iz ovog okvira mišljenja su novijeg datuma. Ona nisu u skladu s nepatvorenom naukom islama. Tako

---

* Original ovog članka je objavljen u časopisu *Islam und der Westen* (Islam i Zapad), god. 8./1988., decembar 1988 (Džumada I/1409.), br. 4 (32), str. 1.-5. O autoru i časopisu v. „Glasnik RIZ", god. LIX/1997. (Mart-April), br. 3-4, str. 282 ff.

se pridjevna veza *el-džihad el-mukaddes* („sveti džihad") pojavila po prvi puta, koliko znam, u jednoj deklaraciji Islamske konferencije u Džiddi godine 1981. Pridjev „sveti" uz riječ *džihad*, dodan po ljudskom nahođenju, dokazuje da joj „svetost" nije prirođena.

Ko određuje u vjerskom pogledu, šta je sveto? Ima mišljenja da razumijevanje „svetog" ne ovisi samo od teologije. Neki običaji i radnje su unutar religije dostigle takvo značenje, da se moraju smatrati svetim. To je i slučaj s *džihadom*.[1] Ali ovo stanovište nije na islam primjenljivo. Šta treba držati kao sveto, određuju u islamu samo Kur'an i Sunnet, odnosno priznata tradicija[2]. Uostalom treba se prisjetiti, da islam pojmovima „svet" i „svetost" barata vrlo štedljivo.

Džihad spada u zbir islamskih životnih pravila. To je van pitanja. Dakle njegovo je mjesto u onom životnom sustavu, koji treba osigurati punu pokornost vjernika prema Bogu. Ova činjenica mu dodjeljuje svojstvo pobožnog djela, ali ništa više.

Kao i sva ostala pobožna djela, i *džihad* mora imati čistu pobudu. Pohota za vlašću i ratnim plijenom, npr., se suprotstavljaju njegovoj suštini. Gledano teoretski, morao bi svaki *džihad* imati uzoran karakter. On bi trebao biti razumno zasnovan, izračunljiv i isplaniran.

Početna islamska zajednica nije bila spremna sklopiti zdogovore s arapskim idolopoklonstvom (*džahilijetom*). Ovo držanje, kao i inače poneki drugi stavovi, bili su predodređeni biblijskim duhom. Muhammed, a.s., se ovom duhu rado povinjavao. Čvrsta linija, koje se drži židovska Biblija u odnosu prema mnogobošcima, je i u miroljubivom Evanđelju našla primjenu. Kako drugačije bi se mogli shvatiti iskazi poput ovih: „Moje neprijatelje, koji neće da vladam nad njima, dovedite ovamo i preda mnom ih smaknite!" (Lukino-Evanđelje, 19:27); „Jer on (Isus) mora vladati, dok 'svi neprijatelji ne budu pod njegovom nogom'." (Korinćani, 15:25); „Nisam došao da donosim mir na Zemlji, niti sam došao, da pravim red, nego donosim mač!"

---

[1] Usp. Svetislav Spasojević: Islam - džihad ili samo rat? Intervju sa Miroljubom Jevtićem u: *NIN* od 10. 1. 1988., str. 20.

[2] Kad je u iračko-iranskom ratu od 1980.-1988. s iranske strane proglašen kao obrambeni rat, onda se to moglo odnositi na nacionalni osjećaj pogođenog naroda. Vjerska predodređenost ovog mišljenja je u najmanju ruku nedostajala u strogo teološkom pogledu.

(Matino-Evanđelje, 10:34).[3] Danas se postavlja pitanje, koliko su ove misli rukovodile držanjem Srpske pravoslavne crkve za vrijeme trajanja bosanskog genocida 1992.-1995. godine. (*Dodatak pisca*).

A propo: *mač!* Islam je ozloglašen kao vjera, koja se širila „ognjem i mačem". Kovanica „mač islama" je udarna riječ (Schlagwort) mnogih naših savremenika. Ovim povodom sam potražio u Kur'anu, kao najvažnijem i ni u kojem slučaju sumnjivom izvoru, osnovu ove predstave. Sablja se kaže na arapskom, a to je jezik Kur'ana, *sejf* ili, rjeđe, *husam*. Protivno očekivanju, međutim, ni jedna od ovih riječi se ne pojavljuje u njemu.[4]

Daljnje iznenađenje za čitaoce će biti, kad ustanovi, da po islamskoj etici spaljivanje živih stvorenja zaslužuje svaku osudu. Pobožni muslimani se ustručavaju i gamad usmrtiti spaljivanjem. Krilatica „oganj i mač islama" je očito vješto skovana propagandna kovanica. Svaka priča o tome je u najmanju ruku u svojoj vjerskoj postavljenosti pogrešna.

Kur'an o ratu

O pitanju *ubiti* ili *biti ubijen* na Božijem putu se u Kur'anu ipak govori, i to više nego u grčkoj Bibliji ili Novom zavjetu. Ali svi iskazi ove vrste su po pravilu povezani s povijesnim razvojem prve zajednice. Navest ću središnja mjesta: ...*Ne zadijevajte kavgu, jer Allah zaista ne voli napasnike*. (2, 190.). *Dopušteno je braniti se ljudima*, stoji u suri 22., ajet 39., *koji su napadnuti, zato što im se nasilje čini - a Allah je doista kadar, da ih pomogne - onima koji su ni krivi ni dužni iz domovine svoje prognani samo zato što su govorili: 'Gospodar naš je Allah'!*

I ubijajte ih, gdje god ih sretnete i progonite ih odande, odakle su oni vas prognali. A zlostavljanje je teže od ubijanja! I ne borite se protiv njih kod Svetog hrama, dok vas oni ne napadnu. Ako pak bude napada, onda ih ubijajte! Neka takva bude kazna za nevjernike. A ako se prođu - onda Allah doista prašta i samilostan je. I borite se

---

[3] Po evangelističkoj egzegezi mir važi kao eshatološka milost, kojoj se gornja riječ ne suprotstavlja; „jer ovdje ona odbija „gnjil" mir bez odluke prema spasonosnoj poruci". Evangelisches Soziallexikon (Evangeliski socijalni leksikon), 7., potpuno novo, prerađeno izdanje, Stuttgart, Berlin, 1980., str. 440.

[4] Usp. Muhammad Fuad Abdalbaqi: Al-Mu'gam al-mufahras li alfaz al-Qur'an al-karim (Qur'an-Konkordanz). Istanbul 1986., str. 202, 374.

protiv njih sve dok mnogoboštva nestane i dok se Allahova vjera slobodno ispovijedati ne mogne. Pa ako se okane, onda neprijateljstvo prestaje, jedino je opravdano protiv nasilnika. (2, 191.-193.).

A zašto se vi ne biste borili na Allahovom putu za potlačene, za muškarce, žene i djecu, koji uzvikuju: „Gospodaru naš, izbavi nas iz ovoga grada, čiji su stanovnici nasilnici! Ti nam odredi zaštitnika i Ti nam podaj onoga ko će nam pomoći!" (4, 75.) Ovaj ajet odražava jasno socijalnu i čovjekoljubivu narav *džihada*.

Džihad se ne smije izopačiti u napad. Njegov cilj je, ukoliko se mora pojaviti u vidu rata, upravo da suzbije agresiju, tlačenje i nepravdu. Pa i pri takvom postupku moraju poduzete mjere biti primjerene neizbježnim nužnostima: *I borite se na Allahovom putu protiv onih koji se bore protiv vas, ali vi ne otpočinjite borbu!* . . . (2, 190).

„Ne budi napadač", savjetovao je Muhammed, a.s., svoga zeta Aliju. „Prvo pozovi svog neprijatelja da vjeruje u pravog Boga. Ako pomoću tebe otpočne i samo jedan jedini novi život u vjeri, onda će ti to biti veće bogatstvo, nego da posjeduješ cijelo blago ovoga svijeta."

Majid Khadduri sa Johns Hopkins Univerziteta u Njujorku ukazuje u svojoj knjizi *War and Peace in Islam* na činjenicu, da je islam napravio od naroda koji su ga prihvatili obitelj naroda, koji su stoljećima živjeli skladno. „Cilj džihada je, dakle", zaključuje stoga on, „mir na Zemlji; to je njegov željeni učinak."[5]

Poželjna idealna pobuda džihada

Bez sumnje bi *džihad* trebao u svojim pojavnim oblicima imati uzoritu i humanu pobudu. To ipak ne znači, da se s njim ne mogu počiniti nedozvoljene stvari. Svjedoci jednog takvog neodgovornog držanja prema *džihadu* smo u ovo naše vrijeme. Ali ni u dalekoj prošlosti nije uvijek *džihad* služio plemenitom cilju, sasvim neovisno o tome, da li je on sam po sebi mir ili njegova oprečnost: prevrat, borba pa i rat.

Džihad je, kao što smo vidjeli, po pravilu obrambeni rat odnosno borba protiv napadača. Ali on ne smije služiti ni pod

---

[5] Citirano po: Mujtaba Rukni Musawi, Sayid: Westliche Zivilisation und Islam. Muslimische Kritik und Selbstkritik (Zapadna civilizacija i islam. Muslimanska kritika i samokritika). Germersheim 1979., str. 171.

kojim okolnostima težnji za vlašću i nagomilavanju materijalnih dobara . . . *Vi želite dobra ovoga svijeta, a Allah želi (radi vas) onaj svijet* . . . (8, 67.). Držeći vanzemaljska očekivanja, koja prate *džihad*, i Muhammedov, a.s., postupak protiv mušrika pred očima, većina starijih islamskih učenjaka zauzeli su stav da *džihad* spada u strateški nacrt pripremanja svijeta za islam. Kad je u Bizantu bio ubijen Muhammedov, a.s., izaslanik, pisao je Pejgamber caru Herakliu: „Predaj se Bogu, tj. prihvati islam. Ako to nećeš, onda plaćaj primjerenu dažbinu . . . Ako ti ni to ne bude pravo, onda ne zabranjuj svojim podanicima prihvaćanje islama ili njegovu spremnost za plaćanje zaštitnine”.[6] Isti sadržaj po smislu susrećemo u stavci Kur'ana, koja glasi: *Borite se protiv onih kojima je data Knjiga, a koji ne vjeruju ni u Allaha ni u onaj svijet i ne smatraju zabranjenim ono što su Bog i Njegov Poslanik zabranili, pa time ispadaju iz istinske vjere. Neka borba traje sve dok ne daju glavarinu poslušno i smjerno*. (9, 29.).

Bez obzira na to, što se ova uputa zbog sastava muslimanskog društva, u kojem je uvijek bilo mješovitih brakova sa židovskim i kršćanskim suprugama, ne može općenito odnositi na kršćane i židove, ona se nerijetko koristila kao izgovor za vojne pohode na kršćanske zemlje. Ti pohodi su naravno bili većinom izazvani čisto ovozemnim željama. Vjerski nedovoljno obrazovani vojnici nisu bili toga svjesni. Kur'anska smjernica ima uprkos njezina vojnog napona i jedan konstruktivan vid: ona nudi dva drukčija mirna rješenja, koja - gledajući sa strane islama - imaju prednost nad ratom. Rat je zadnje traženo sredstvo. Prihvaćanjem jednog od ovih dvaju rješenja, postavljaju se granice samovoljnim postupcima možebitnog muslimanskog osvajača. Jedno od tih rješenja je prihvaćanje islama (makar samo po protivničkom vladaru), a drugo preuzimanje obaveze na davanje danka. Time je u stvari spriječeno veće zlo.

O vojnom pohodu u funkciji *džihada* ima također i drugih mišljenja. Pozivajući se na vjersku slobodu, koju objavljuje Kur'an (2, 256), odbacuju ga, jer svako vojno uplitanje ugrožava slobodu, *Sufjan es-Sevri*, pobožni učenjak iz 8. stoljeća, te slobodoumna

---

[6] Abu Ubayd: Kitab al-Amwal, §55. Citirano po: Muhammad Hamidullah: *Der Islam*. Geschichte, Religion, Kultur (Islam. Historija. Kultura), 2. novo prerađeno i dopunjeno izdanje. Aachen 1983., str. 235.

teološka škola Mu'tezilija (8.-11. stoljeća). Ali i modernisti kova jednog *Mahmuda Tahe*, objesenog 1984., koji razlikuje dva sloja kur'anskih iskaza - vanvremenske i one uvjetovane vremenom - pripadaju skupini ljudi, koji ne uvažavaju *džihad* kao sredstvo širenja islama. *Rešid Rida*, umro 1935., učenik velikog reformatora *Muhameda 'Abduhu-a* umro 1905., dozvoljava *džihad* s oružjem u ruci samo onda, ako se mora braniti islamska vjera.

Pravnici i vjerski učenjaci - *fukaha'* shvaćaju pod *džihadom* naročito rat protiv onih, koji - izašli iz lagera islamskih protivnika - ugnjetavaju narod i stvaraju nered na Zemlji. Sudjelovanje u jednom takvom ratu dijela zajednice oslobađa dužnosti ostale članove. Sustegnu li se svi od učestvovanja u ovoj borbi, onda je cijela zajednica odgovorna, jer je vjerski i moralno zakazala. Jedna od pretpostavki militantnog *džihada* je, da ratni neprijatelj mora živjeti izvan *daru-l-islama* (islamske teritorije). Najbolji *džihad* je po riječima Muhammeda, a.s., uostalom, kazati tiraninu istinu u lice. Takav *džihad* je, takorekuć, kućni.

U 16. stoljeću pokušali su izvjesni krugovi u Istanbulu u ovom smislu u ratu protiv perzijskih Safavida ožigosati šiije kao nemuslimane, da bi mogli proglasiti postupak Osmanlija protiv susjeda na Istoku kao *džihad*.[7]

Ovakvo nastupanje pokazuje dobro, kako veliko može biti područje *džihada*. Mogli su osmanlijski osvajači u neku ruku vjerski opravdati svoje ratne podvige u Jugoistočnoj i Srednjoj Evropi ukazujući na ne tako davne križarske ratove ili na protjerivanje muslimana iz Španije, ali takvo opravdanje ni u kojem slučaju nije moglo biti uvjerljivo u slučaju osvajanja muslimanskog i sunnitskog Egipta 1517. godine. Ovdje izbija na svjetlo imperijalistički karakter nekih turskih ratova. Tako sasvim ispravno primjećuje *Muhammed Ebu Zehra*, umro 1970., čuveni *el-azherski* profesor, kad kaže: „Cilj Osmanlija nije bio širenje islama, nego osvajanje. Od osmanlijskog razdoblja islam nije imao koristi, jer su duša i moral muslimana oslabljeni. Osmanlijski osvajači nisu agirali u korist islama, nego samo za vlastitu moć i za sultana."[8]

---

[7] Peter Antes: Zur Theologie der Schi'a. Eine Untersuchung des Gami' al-asrar wa-manba' al-anwar von Sayyid Haidar Amoli. Freiburg i. Br. 1971., str. 1.

[8] Citirano po: Hamdy Mahmoud Azzam. *Der Islam*. Pladoyer eines Moslem (Islam. Pledojer jednog muslimana). Stuttgart 1981., str. 80.

Hamdi Mahmud 'Azzam dopunjavajući ove misli o vojnim pothvatima primjećuje: „Oni su isto tako bili malo karakteristični za duh islama, kao što su to bili križarski ratovi ili kasnije kolonijalna vladavina za kršćansku vjeru i njen duh. U svim ovim slučajevima radilo se o ganjanju imperijalističke politike putem vojnih akcija sa strane islamskih ili kršćanskih zemalja."[9]

Ove arapske procjene se moraju svakako prihvatiti s oprezom. Činjenica ostaje, da je osmanlijska zastava vihorila često u ime islama. Pa ipak se kao što je već navedeno, misao *džihada* nerijetko zloupotrebljavala. Razumijevanje islama kao nerazrješivog dvoprega religije i politike ili države promicalo je takva odstupanja.

U pobožnim krugovima *džihad* u vojnom smislu je vrlo brzo izgubio svoju važnost. „Među sufijama i dervišima pojavila se tendencija, njeg pretvoriti u misao borbe protiv šejtana i vlastitog egoizma."[10]

Izgradnja boljeg čovjeka stoji na pravom mjestu

U stvari Muhammed-pejgamber je u ovom smislu i shvaćao *džihad*. Takav osobni proces moralne obnove prozvao je „velikim *džihadom*", iako se izvodi u naizgled uskom okviru. Prema savremenom tumačenju *džihad* je borba zajednice za samoodržanje s jedne strane, a s druge strane nastojanje vjernika za integralnu i vjerski i etički bezprijekornu ličnost. Ali *džihad* nije ni u jednom od ova dva vida izravna težnja miru. On je uvijek - ovako ili onako - proces i izazov. To ne znači, da islam kao njegov ishod nema osjećaja za mir. Naprotiv, njegova sklonost miru mu je šta više, „napisana na čehri": u samom njegovom imenu. U predanosti Bogu - to znači islamskom življenju - ostvaruje se mir (*selam*).

Po Kur'anu je osnova Muhammedova, a.s., poslanstva Božija odredba, da njima ukaže milost svim ljudima. *Mi smo te poslali samo iz milosti prema svim svjetovima*, stoji u 21. suri, ajet 105. U jednom drugom ajetu piše: . . *A allah ne želi da ikome nepravdu učini*. (3, 108.). U islamskoj filozofiji kao i u tumačenju Kur'ana se mnogo raspravljalo o tome, šta se misli pod pojmom *svjetovi*. U svakom

---

[9] H. M. Azzam, a. a. O. (na gore navedenom mjestu), str. 79.

[10] W. Montgomery Watt: *Islam and the integration of society* (Islam i socijalna integracija). London 1961., str. 159.

slučaju podrazumijeva se punina života, u koju su uključeni prije svega svi ljudi. Pod riječju „svjetovi" ne podrazumijevaju se samo - kao što to neki prevodioci čine - ljudi; nego i životinjski, pa i materijalni i duhovni svijet. Time želim izbjeći neke, djelimično teško razumljive i zastarjele filozofske špekulacije. Slijedeći kur'ansku riječ ne može se ni u kojem slučaju kod *džihada* raditi o agresiji ili nepravdi i nasilju.

Po *Sejjidu Ebu-l-A'la Mevdudiju*, duhovnom ocu modernog islamskog integralizma, *džihad* znači *borbu*, *trud*, *napor do krajnje radne sposobnosti*.[11]

Najvažniji izvor za otvaranje stvarnog sadržajnog smisla *džihada* je *Kur'an*. U njemu se ovaj izraz - najčešće u glagolskom obliku - pojavljuje 35 puta. Već u prvom vremenu islama, naime u mekkanskim surama, je o *džihadu* riječ. Svakako u ovo vrijeme moralo se ustaliti stvarno značenje *džihada*. Uzme li se u obzir, da se zajednica u ovo vrijeme nalazila u krajnje slabašnom i ugroženom položaju, onda postaje jasno da se prvobitno pod *džihadom* nije mogao shvaćati rat. Tada uhodano leksikonsko značenje mora se, dakle, i danas uvažavati. Ono je: napor, nastojanje, podvrgnuće muci, zalaganje, ali i odlučno suprotstavljanje. Tako glasi jedno mekkansko aje: *A onaj ko se bori, - bori se samo za sebe, jer Allah sigurno može bez svih svjetova biti*. (29, 6.), dok jedno drugo aje uz pomoć imperativa *džihad* poziva trpnom otporu: *Zato ne čini nevjernicima ustupke i Kur'anom se svim silama protiv njih bori*. (25, 52.).

Tek u Medini, gdje su se prije svega iseljeni drugovi Muhammeda, a.s., morali potruditi da nađu nadomjestak izgubljenom zavičaju, mora se u izrazu *džihad* tražiti nova pojmljivost. Tada poželjni napor se mora poistovjećivati s krajnjom požrtvovanošću, koja je mogla značiti i spremnost na rat. Kur'anski ajeti, koji su u ovo vrijeme objavljeni zvuče djelimično drugačije nego prijašnje stavke te vrste. Tako se u njima govori o ljudima, koji traže olakšice za *džihad*. Ozbiljnost i čvrstina njihove vjere se stavlja u pitanje. Mekkanski govor o *džihadu* slijedi izgradilačke i odgojne ciljeve; medinski, je pragmatičan, usklađen s osjetljivim dnevnim potrebama. Tako je primjerice ajet objavljen u Mekki

---

[11] Sayyid Abu-l-A'la Maududi: *Weltanschauung und Leben im Islam* (Svjetonazor i život u islamu). (Prev. Fatima Heeren-Sarka). Freiburg, Basel, Wien 1971., str. 140.

blag u izrazu: *One koji se budu zbog Nas borili Mi ćemo sigurno putevima koji Nama vode uputiti* . . . (29, 69.). Dok u ajetu objavljenom u Medini stoji: *O Vjerovjesniče, bori se protiv nevjernika i licemjera i budi strog prema njima! Njihovo prebivalište biće Džehennem, a užasno je to mjesto boravka!* (66, 9.).

Bog ne dopušta ništa, što je štetno i ubitačno (7, 28.); zato zabranjuje grijeh. Tako cilj *džihada* ne može biti prisiljavanje u vjeru. Propisi Kur'ana su jasni: *Nema prisile u vjeri* . . . (2, 256.). *Pozivaj na put tvoga Gospodara mudrošću i lijepom riječju . . .!* (16, 125.); . . .*mnogobožce izbjegavaj. Da Allah hoće, oni ne bi druge Njemu ravnim smatrali, a Mi tebe nismo njihovim čuvarom učinili* . . . (6, 106/7.).

Vjerski mir - pretpostavka međunarodnog mira

Kršćani, židovi i svi drugi, koji vjeruju u Boga imaju na području islamske vlasti teološki i pravno osiguranu budućnost. Bilo kakav napad na njihov vjerski integritet, život, njihovu familiju ili imetak su po islamu opaka djela - grijeh - i kažnjavat će se kao povreda Božijeg zakona.

Islam priznaje u načelu božansko porijeklo židovstva i kršćanstva. Pa ipak on poziva židove i kršćane sebi. Šta ga nuka na to? O tome ću navesti mišljenje integralističkog učenjaka *Ismaila Radži el-Faruki'a*, svirepo ubijenog 1986. godine. *El-Faruki* doslovno kaže, da islam ne pokušava odvratiti najstarije jednobošce od njihove vjere. Njemu je mnogo više stalo do toga da postigne dva posebna cilja: „Prvo da ih uvjeri, da je Muhammed, a.s., bio pristalica i zagovarač njihove vjere, i da je Kur'an potvrda ili kristalizacija iste vjere. Prema tome, ne treba njima novo vjerovanje, nego tek proširenje njihove vjerske tradicije kako bi islamska Objava kao prirodni nastavak i najviša tačka židovsko-kršćanske predaje, bila u nju uključena. Iz islamskog vidokruga židovstvo i kršćanstvo nisu, općenito govoreći, u zabludi. Više je usko shvaćanje onaj činilac, koji ne da prostoru islamu, kako bi se njegovim uplivom obnovila i ponovno potvrdila semitska vjera u njezinoj savršenoj čistoći. Cilj islamskog poziva židovima i kršćanima je da se oslobode onih sastojina vjere, koje odudaraju od srži semitske pobožnosti i koje su se kroz historiju, vanjske utjecaje, ljudske strasti i zaboravnost namnožile u objema

abrahamskim (ibrahimovskim) vjerama. Pri tome se javlja islam sa stanovišta, „koje je učvršćeno u židovstvu i kršćanstvu".[12] Toliko o razumijevanju *džihada* u njegovu odnosu prema židovima i kršćanima.

Dok se muslimani kreću u okviru čisto vjerskog naučavanja, oni se običavaju držati vjerske snošljivosti. Ova snošljivost je bila u srednjem vijeku jedinstvena u svojoj vrsti. Opravdano je njom se ponositi. Ali primjerena ćudoređu i slobodarskom duhu našeg vremena, ona se čini tijesna i upućena na proširenje.

Uvlačenjem politike u vjeru pomeo se i odnos muslimana prema snošljivosti. Organizirani kao politička snaga, oni imaju skoro isto tako malo obzira prema drugima kao i zapadnjaci starog kova. Svaka sila teži za proširenjem. Nađe li ona oko sebe prazninu, odmah pokušava prodrijeti u nju. Na taj način je došlo do prvog značajnog proširenja hilafeta umejjevićkih halifa. Tada su Arapi bili pozvani da posreduju oko poravnanja sporova: oni su došli i ostali. Korisnici sličnih sretnih slučajeva bili su i Osmanlije. Kur'an traži, da se čuva srčika sveopće Božije poruke, koja prati čovječanstvo od pamtivijeka, pa izričito poziva miru i međunarodnoj solidarnosti. Među pedesetak izričaja u korist mira nalazimo i vrlo izravno sročeni mirovni zov: *O vjernici, živite svi u miru i ne idite stopama šejtanovim. On vam je, doista, otvoreni neprijatelj*. (2, 208.). S obzirom na ubijanja i ubijenost u zoru islama i s obzirom na povijesno i savremeno djelovanje džihadske ustanove ne bi se smjelo pasti u oduševljenost povodom ove književne miroljubivosti.

Ništa manje nego Zapadu potreban je islamskom svijetu danas mirovni pokret. Sve življe ukazuju muslimanski mislioci na duhovnu zaostalost muslimanskih naroda i na nužnost društvene i kulturne obnove. Ovoj nužnosti se može i pomoću *džihada* udovoljiti.

Mirovno korištenje *džihada* je zov vremena. Krajnjim zalaganjem svih raspoloživih snaga se može popraviti ne samo društveno i kulturno stanje islamskog svijeta; pomoću mirovnog *džihada* mogla bi se postići prijeko potrebna promjena muslimanske duševnosti ili mentaliteta. Ovaj mentalitet, konzervativan i poticajno

---

[12] Vidi: I. R. al-Faruqi: *Judentum und Christentum im islamischen Verständnis* (Židovstvo i kršćanstvo u islamskom razumijevanju). U: Weltmacht Islam. (Red.: Rudolf Hilf). 1. izdanje, München 1988., str. 140/41.

nepokretljiv, ne dopušta muslimanskim narodnim masama, da se otrgnu od uhodanog povijesnog puta i da stupe u utakmicu s naprednim narodima, mada je Kur'an jasan u svojoj mudrosti: *Bog neće izmijeniti situaciju jednog naroda, dok se on sam u sebi ne promijeni*. (13, 11.).

Oslanjajući se na *Rešid Rida'ovo* tumačenje Kur'ana, pokušao je 1960. godine dugogodišnji tuniski predsjednik *Habib Burgiba*, da borbu protiv siromaštva i privredne i kulturne zaostalosti svog naroda uzdigne na stepen *džihada*. Pokušaj je propao, jer je čvrstina i ozbiljnost vjerskog držanja Burgibe bila sumnjiva. Nepovjerenje je posebno bilo izbilo na javu, kad je svojeglavi predsjednik države pozivajući se na *džihad* proglasio Ramazan nepodnošljivim opterećenjem i mjesto njega tražio pojačan rad u privredi. Uistinu obavezivost *džihada* može poprimiti takvu snagu, da oslobađa od bogoštovnih poslova kao što su namaz, post i hadž.

U okviru *džihada* i jednog drugog s njim etimološki srodnog pojma, naime, *idžtihada*, tj. samostalnog iznalaženja prihvatljivog vjerskog rješenja, dadu se pitanja, koja obrađuje Kur'an, postaviti u savremeni kontekst i postići vjersko-pravni posljedci, koji osiguravaju stalan međuvjerski mir. Zaista je već Muhammed-Pejgamber imao *džihad* u vidu i kao način popravljanja koliko osobnog toliko skupnog ponašanja. Takvu borbu za boljeg čovjeka nazivao je, kao što je već navedeno, „*velikim džihadom*".

Džihad je muslimanu i muslimanki jasna povremena obaveza. „Veoma važno je znati, a prije svega to javno priznavati", kaže Maxim Rodinson, „da se društva ne mogu sama promijeniti time, što bi se *samo* promijenila svijest, niti se mogu promijeniti po prohtjevu. Društvu, kao i prirodi, može se nešto narediti samo time, što mu se pokorava. Da bi se promijenilo društvo, mora se djelovati na društvene snage, koje ono nosi u sebi. Moraju se stvoriti ustanove, koje će dati moć nekim od ovih snaga. Treba se stvoriti prostor za novi način djelovanja i pri tome se povinuti pritiscima prirodnih i socijalnih datosti, kako bi se ove bolje savladale. Rest su šuplje riječi ili u najboljem slučaju lijepa literatura."[13]

Bitna osobina *džihada*, čini mi se, mnogo obećava, naime, okolnost, da je on uvijek upućen na realnu prosudbu i da se teško

---

[13] Maxime Rodinson: *Islam und Kapitalismus* (Islam i kapitalizam). 1. izdanje, Frankfurt/M. 1971., str. 251.

može izroditi u razmahanost na djelu (*akcionizam*). Ova slijepa razmahanost se, nažalost, u današnjem islamskom svijetu raširila. U ovom smislu se isplati „svetoj borbi" u islamu pristupati s više ozbiljnosti i raditi na tome, da njezine povoljne crte, prisutne u drugoj, mirnodopskoj varijanti, budu jače naglašene. To je bez sumnje u interesu muslimanskog vjernika i vjernice, ali i u interesu cijelog čovječanstva.

Autorizirani prijevod s njemačkog:
Salim Abid HADŽIĆ

اسماعيل باليتش

الجهاد

الجهاد هو عنصر السلام و تقدم الا نسان و هو يزود الانسان بالتقوى والطاعة لله عز وجل. كان الرسول صلى الله عليه و سلم يعتبر بأن الجهاد فى سبيل الله هو الطريق الوحيد لجميع ا لمؤمنين فى اوقات الضيق .تقوية الوعي الديني با لجهاد هي قبل كل شيئ تمثل الصراع الدائر بين الايمان با لله و عبادة الأوثان التى كانت تهدد كيان المجتمع الاسلامى الاول. ليس غاية الجهاد الحكم و جمع الاموال. ولا يفهم من ذلك تصنيف الجهاد كا لعدوان. و اذا كان لا بد من الجهاد فان غايته درء الظلم والعدوان و تحقيق السلام. والقرآن الكريم هو المصدر الرئيسى لتحقيق الجهاد.

By Smail Balic

JIHAD AS AN EFFORT TOWARDS PEACE AND PROSPERITY

Summary

Jihad is one of the main Islamic rules of the life and it assures believer's full submission to God. Muhammad, a.s., has understood jihad as a reflection of a personal and collective conscience that would appear in a time of temptation. The conscience strengthen by jihad was first of all struggle with ancient Arabic idolatry that was a threat to the first Islamic community.

Jihad is humane act. It is not after power nor material goods. It is not an attack. Its goal, when it mast appear in a form of war, is to prevent an aggression, oppression and injustice.

The main source for understanding the real meaning of the jihad is the Qur'an.

ahmed behdžet

priče o životinjama iz kur'ana*

Vuk Jusufov

„Biće mi doista žao ako ga odvedete, a plašim se da ga vuk ne pojede, kad vi na njega ne budete pazili" - reče Jakub.

„Kako će ga vuk pojesti, a nas ovoliko!" - rekoše oni -, „mi bismo tada zaista bili izgubljeni."

Život vuka nije nimalo prijatan, priznajem . . .

Da bi bio vukom, moraš imati zube koljače i kandže. Nema nikoga na svijetu ko je bez takvih zuba ili kandži. Ali često se iza osmijeha vješto skrivaju ti oštri zubi i šiljate kandže . . . A na zlom su glasu samo oni koji se vide.

Ja - vuk, predstavljam cilj neprestanih ljudskih hajki . . . Cilj neprestanog maltretiranja . . .

Za moralno najposrnulijeg čovjeka i onog koji se najviše udvara ženama, svijet ima običaj kazati da je vuk. To je čisto ponižavanje vučje vrste . . . Mi vuci seksu pridajemo važnost samo jedan mjesec u čitavoj godini . . . Kod nas je prisutna velika emotivna i bračna stabilnost zbog koje nam zavide hiljade drugih životinjskih vrsta.

Nemam namjeru isuviše odugovlačiti pričajući o sebi kao vuku.

Dok ovo pišem, osjećam se pomalo ogorčenim . . . I ne samo to, nego i bijesnim. Osjećam da na ovoj zemlji umire pojam pravde kad sam ja u pitanju. Doista mrzim da budem predmetom

---

* Nastavak na rad objavljen u Glasniku br. 3-4/1998.

otvorenog nasilja, onda kada čovjek zlostavljanje vukova koristi za svoj uspon i pokazivanje svoje pameti.

Ja sam vuk kome je učinjena nepravda . . .

Vuk Jusufov . . . Ovo je moje ime po kojem sam se pročuo u povijesti.

Iako se zaklinjem da tog Jusufa nikada u svom životu nisam vidio. Niti sam ga vidio, niti pojeo, niti pocijepao njegovu odjeću, niti mu se, pak, približio . . . Sve to predstavlja jednu patnju od početka do kraja.

Noćna pomrčina se nadvila nad pustinjom.

Žuta boja je nestala sa suncem i zemlju je prekrila sivopepeljasta... Ljudi su utihnuli i povukli se. Pustinja je kročila u svoj uzbudljivi noćni život. Ona stvorenja koja sebi hranu priskrbljuju noću krenula su u potragu za njom.

Izašao sam ispred vrata svoje špilje da udahnem svježeg zraka . . . Moje grudi se ispuniše mirisom čiste noći . . .

Ima li išta veličanstvenije od toga da si vukom: staneš ispred ulaza svoje špilje i počneš zavijati.

Zasigurno nema nijednog pripadnika životinjskog carstva koji može zaboraviti vučije zavijanje.

Dugotrajni i prodorni urlik protrese svo tijelo kojim prostruje hladni i ledeni žmarci . . . Ovo zavijanje među nama vucima nazivamo „Noćnom pjesmom" . . . Danju ne zavijamo. Naše carstvo je noć. Mi pjevamo onda kada naše veliko carstvo obavije tama.

Kod nas ima šest vrsta zavijanja i svaka od njih ima svoje posebno značenje i karakteristično objašnjenje. Ovo duboko i dugotrajno zavijanje koje počinje sa padanjem mraka, predstavlja „Noćnu pjesmu". U njoj slavimo i veličamo našeg Stvoritelja. Kratkotrajno i promuklo zavijanje ima značenje jedinstva i upućivanje poziva ženki. To dugotrajno, jezivo i bijesno zavijanje nastaje prilikom potjere . . . Zatim je tu zavijanje koje znači da je pao bogat ulov . . . Najljepše u našem zavijanju je to što se ono raširi na sve strane, tako da žrtva ne zna koliko joj je vukova za petama, niti s koje strane joj prijeti opasnost. Kada jedna divokoza ili ovca čuje naše zavijanje, sva se počne tresti od straha, izgubi snagu za bježanje i postaje potpuno smetena. Tada stupam u akciju.

Moje sivopepeljasto tijelo projuri poput bljeska munje i ja navalim.

Jedan jedini udarac kandžama.

Potom se moj želudac zgrije vrućim mesom koje se još uvijek trese i u kojem još uvijek teče život . . . Probao sam jednom hranu koju su ljudi pekli na vatri i ostavili da se hladi. Nažalost, našao sam da je bez ikakve slasti. Čudi me kako se čovjek zadovoljava mesom koje je upropastila vatra, nakon što je bilo tako sočno i ukusno . . . Govorim o hrani jer postim.

Pojeo sam prije pet dana pola debele ovce koja se bila udaljila od svog stada. Obično jedemo svega jednom sedmično i čitavu sedmicu živimo od toga što smo tada pojeli . . . Postimo šest dana bez da osjetimo glad. Stajao sam neko vrijeme ispred ulaza u špilju, dok se noćna tmina u potpunosti nije spustila i dok se nije pojavio mjesec - prijatelj vukova . . . Ta blijedosrebrnasta ploča na kojoj vidimo i najmanje svice . . . Mjesec se nije još ni pomolio, a ja sam podigao glavu i dočekao ga pjesmom dobrodošlice . . . Dugo sam zavijao . . .

Zadovoljstvo je zavijati na mjesečini.

Mjesečina se prelama od mojih zuba i njeni zraci se odbijaju do najudaljenijeg plijena koji od straha jednostavno biva prikovan za zemlju i sav protrne od jeze.

Nakon toga krećem u smjeru tih zraka.

Digoh glavu i omirisah zrak.

Mogu razlikovati istovremeno više od četrdeset vrsta mirisa. Miris zemlje se razlikuje od mirisa trave, mirisa čovjeka, mirisa cvijeća, pijeska . . .

Šta li je to . . .?

Mogu osjetiti miris ovaca. Osnovna glupost ovaca je da ne znaju da prikriju svoj miris. Ovce se ne peru dovoljno tako da se u zraku oko njih širi karakterističan miris. Za nas vukove ovaj miris nam izgleda poput kakve energije koja nam postaje svojevrsnim pozivom na ukusno jelo . . . I moja žena je izašla iz špilje, omirisala zrak i pritom ju je zapahnuo isti miris. Naši pogledi se sretoše, te joj rekoh:

- Ti ostani s djecom, odoh ja sam.

Nakon što je moja vučica ušla u špilju, počeh se spuštati niz brežuljak. Nisam bio u misiji lova. U lov idemo samo u čoporu koji nije manji od pet, niti veći od dvanaest vukova. Izašao sam samo u misiju osmatranja . . . Trčao sam uzdignute glave gonjen mirisnim česticama. Ja mogu noću slijediti miris s takvom lahkoćom kao što čovjek može danju slijediti tok rijeke.

Moj nos je još bliže osjetio taj miris, pa sam usporio i počeo se opreznije kretati . . . Na samo nekoliko koraka od mene, bio je razapet bijeli šator ispred kojeg je pored zapaljene vatre sjedila grupa od deset ljudi . . . A na samo par koraka od njih, pak, spavalo je stado koza, ovaca i goveda . . . Bilo je jako hladno, pa sam usta zaštitio repom i nastavio nadgledati.

Ljudi nisu bili istovjetne dobi. Među njima je bilo onih koji su nosili brade, kao i onih sa dugom kosom. Zaključio sam da se najvjerovatnije radi o prijateljima ili braći. Nakon što sam jednim brzim pogledom osmotrio njihova lica, zaključio sam da nešto snuju.

Sa prsima pripitim uz zemlju, polahko sam se šuljao i osluškivao načuljenih ušiju.

Jedan od desetorice ljudi, grijući ruke nad vatrom, reče:

- Moramo se osloboditi Jusufa.

Hladnoća se pojačala. Talas ledenog sjeverca koji iznenada zapuha, svega me protrese.

Nisam naviknut na ovakvu hladnoću. Rođen sam u Egiptu gdje vlada umjerena klima. Rastao sam zajedno sa bratom koji je od mene mlađi godinu dana. Veoma sam volio tog svog brata. Nikada bez njega nisam išao u lov. Međutim, jednog dana moj brat je izašao i nije se više nikada vratio. Uzalud sam ga tražio u Egiptu. Danima sam obilazio mnoge farme i pustinjska bespućja, ali nisam naišao ni nakakav njegov trag. Potpuno je nestao njegov miris. Slomljenog srca i tužan, napustio sam potom Egipat. Prošao sma kroz pustinju i stigao u ovu hladnu zemlju. Među ovdašnjim vukovima, drugačijim od mene, ličio sam na stranca. Dlaka na njihovom krznu je bila nešto duža od moje. Živio sam među njima i oženio vučicu između njih koja je, izgleda, bila usidjelica. Činilo mi se da je njena kratka dlaka bio razlog što su je izbjegavali. U tome mi je ličila . . . Nevjerovatno se obradovala kada sam je oženio.

Na dan naše svadbe mi je rekla:

- Odakle dolaziš? Dlaka ti je kratka i ne liči na dlaku ovdašnjih vukova.

Odgovorio sam joj:

- Dolazim iz Egipta u potrazi za mlađim bratom koji se nije vratio nakon jednog svog izlaska.

Rekla mi je s iskrenom toplinom:

- Biću ti ženom i mlađim bratom. Stoga, ne budi tužan!

Njene riječi su me duboko potresle i sjećanje na mlađeg brata navre svom jačinom, te počeh dugo, tužno i bez prekida zavijati . . . Potom je, zbog obaveza bračnog života, prašina zaborava privremeno prekrila uspomenu na izgubljenog brata . . . Oženio sam se u proljeće . . . Nakon dva i po mjeseca od ženidbe, moja supruga je donijela na svijet šest malih vučića . . . Prije nego što će roditi, tragali smo za pogodnim mjestom za buduću porodicu. Zajedno sa njom sam u zemlji iskopao duboku špilju, da bi, prije nego što smo je završili, odustali i krenuli u potragu za novim skloništem. Na kraju smo naišli na špilju u kojoj i sada živimo. To je jedna udaljena špilja na vrhu kamenitog brežuljka usred pustinje. Djeca su porasla i boja njihovih očiju se od tamnoplave promijenila u sivo-žutu . . .

Shvatio sam da su djeca već porasla. Stoga sam ih počeo poučavati lovu . . . Izgleda, da je moja žena uspjela nadoknaditi to što je prije nego što me srela, bila spriječena da ima mnogo djece. Tek što jednom zatrudni, porodi se, odgaja, doji i uči lovu, a već je ponovo noseća i ponovo rađa i donosi na svijet.

Postao sam glavom velike porodice o kojoj sam se morao brinuti . . . To me preopteretilo i natjeralo da neprestano budem u potrazi za hranom.

Do mog nosa dopre miris stada ovaca i sa njim miris janjeta koje zbog studeni još nije bilo zaspalo . . .

Ljudi oko vatre su nastavili svoju priču.

Rekoše:

„Jusuf i brat njegov draži su našem ocu od nas, a nas je čitava skupina. Naš otac, zaista, očito griješi. Ubijte Jusufa, ili ga u kakav predio ostavite, - otac vaš će se vama okrenuti, i poslije toga ćete dobri ljudi biti."

Shvatio sam da je posrijedi zavjera i da se namjerava ubiti čovjek čije se ime pominje u priči. Nisam bio toliko zainteresiran za njihovu priču, koliko da saznam mesto gdje će se sutra uputiti. Želio sam saznati gdje će otići ta mlada i budna ovčica, čiji se miris razlikuje od mirisa uspavanog stada.

Jedan od njih ponovo reče:

„Ako baš hoćete nešto da učinite, onda Jusufa ne ubijte, već ga na dno nekog bunara bacite, uzeće ga kakva karavana."

Tema njihovog razgovora je još uvijek bio Jusuf. Dodijalo mi je da slušam tu istu priču, ali sam bio iznenađen do koje su mjere bili opsjednuti Jusufom . . . Stoga sam ponovo počeo prisluškivati njihov razgovor.

Jedan od njih reče:

- Šta da kažemo našem ocu Jakubu kada nas bude pitao za našeg brata Jusufa?

Priznajem da sam bio kao gromom ošinut . . . Otkrio sam da je Jusuf bio njihov mlađi brat . . . Kako je moguće da planiraju njegovo ubistvo . . .? Ja, vuk, napustio sam Egipat u potrazi za svojim mlađim bratom i još uvijek mi čežnja za njim razdire srce. Zaintrigirao me ovaj uzbudljiv razgovor i začudila količina mržnje koja je kuljala iz njihovih riječi. Taj njihov razgovor o bratu kao da je probudio moje stare rane i podsjetio me na moga brata. Primijetio sam sotonu kako sjedi u njihovom društvu, a oni ga ne primjećuju. Stoga se moja odvratnost prema njima još povećala. Omrznuo sam i miris mladog bravčeta. Napustila me želja da bilo šta kušam od njihovog stada i odlučih da se udaljim.

Taman kad sam se želio okrenuti s namjerom da se vratim, kadli se nastavi razgovor koji ponovo privuče moju pažnju . . .

Miris tog razgovora bilo je uzbudljiv poput mirisa cijelog jednog stada sa kozama ili ovcama.

Jedan reče:

- Reći ćemo Jakubu da se Jusuf izgubio od nas.

Drugi će:

- To je neuvjerljiva priča . . . Kako će se izgubiti od nas kad treba biti s nama?!

Treći reče:

- Reći ćemo da ga je pojeo vuk.

Napregao sam sluh na pomen vuka u razgovoru.

Skup je potom diskutirao o ovoj nepravednoj ideji, da bi na kraju rekli:

- Očaravajuća ideja. Reći ćemo da ga je pojeo vuk, a da mi to nismo primijetili.

Potom će jedan od njih:

- Jakub vam neće dozvoliti da uzmete Jusufa. Čovjek ga neizmjerno voli i nije u stanju da se od njega rastavi . . .

Rekoše:

- Pokušat ćemo ga ubijediti. Reći ćemo mu: „Dijete je malehno, ne nalazi zadovoljstva u igri, i nije dovoljno izložen suncu. Lice mu je žuto, te ga treba pustiti s nama da izađe i da se provede i izigra . . .

Taj razgovor oko vatre o istoj temi i dalje je trajao i donosio mi još veći osjećaj preneraženosti i zaprepašćenja. Mogli su se podijeliti u dva tabora: tabor koji je želio da Jusuf bude ubijen i drugi koji je predlagao da bude bačen u bunar . . . Iako je na kraju pobijedio drugi tabor, ostalo je zajedničko mišljenje da se za to optuži vuk . . . Koji vuk . . .? Svi su počeli pričati o tom vuku . . . Šta da kažu ocu o tome vuku i kako da ga ubijede da je on doista i pojeo Jusufa . . .? Jedan od njih predloži da skinu Jusufovu košulju, umažu je krvlju ovce koju će zaklati, a zatim je ponesu ocu i kažu mu: „Ovo je košulja tvoga sina koju je nosio kad ga je pojeo vuk."

Slušajući ovaj njihov razgovor shvatio sam napokon zašto je zemljom zavladalo stvorenje koga zovu čovjekom. Shvatio sam zašto se smanjuje broj vukova, a povećava broj ljudi.

Razumio sam da su vučiji zubi i kandže samo obična igračka naspram ovih civiliziranih zubi i kandži uvijenih u osmjeh.

Razgovor je nastavljen uz jelo.

Najveći među njima, reče:

- Pretpostavimo da vaš otac ne povjeruje u priču o vuku.

Najstariji među njima će na to:

- Ulovimo vuka i namažimo ga krvlju ovce sa kojom ćemo namazati i Jusufovu košulju, a zatim sa vukom otiđimo do našeg oca i recimo mu: „Ovo je taj griješni vuk koji je rastrgao našeg Jusufa. Evo, gledaj, njegova krv se još uvijek nalazi na njegovom tijelu i kandžama . . ."

Stajao sam sav bijesan i ustreptao na svom mjestu . . . Kakve li samo smionosti od ove ljudske rase . . .!

Mlado bravče se ponovo šetkalo kroz uspavano stado . . .

Ono me više uopće nije zanimalo. Sve što sam želio bilo je da s mirom napustim to mjesto. Osjetih u nozdrvama miris psa . . . Pas koji je dotad bio uz stado, napustio je svoje mjesto i približio se skupu, nebili mu kogod bacio komad mesa ili kost. Psi nisu poput nas koji jedemo prijesno i vruće meso. Izgleda da je pas nanjušio moj miris pa je počeo lajati i zavijati, a dlaka na njegovom tijelu se nakostriješila kao pred borbu . . . Nisam bio u takvom duhovnom stanju da bih se upustio sa njim u borbu i ubio ga . . . Njihov razgovor svega me iznutra pokidao dotle da sam prezreo i sukob sa njihovim psima, pa sam poželio da se što prije udaljim odavde.

Ustadoh i počeh zavijati.

Praktično tek što sam počeo sa svojim srditim, očajnim i rastrganim zavijanjem, a već sam bio na drugoj strani pustinje.

Tu razdaljinu sam prešao poput vuka koga juri hiljadu ljudi.

Uđoh u špilju kod svoje supruge koja se odmah probudi . . . Imala je lahak san.

Zapita me šapatom:

- S lica ti je nestalo boje, nešto se s tobom zbilo.

Rekoh dahćući:

- Prokletstvo!

- Da nisi pogriješio miris ovce? - upita me.

- Prokletstvo! - ponovih.

- Nikada te prije nisam vidjela tako bijesnog. Šta se dogodilo, da te neko nije pokušao uloviti? - upita me ona.

- Desilo se gore od toga, - rekoh joj.

- Ne mislim da ima išta gore od hajke na tebe.

- Ima! Ali prestani, molim te, i pusti me da razmislim.

No, ona nastavi:

- Najmlađi sin je pitao za tebe i rekla sam mu da si otišao u lov.

Moja supruga je znala da sam slab prema svome najmlađem sinčiću. Čim je to pomenula, odlučih da ga odem probuditi i s njim se poigrati. Nađoh ga kako spava na leđima sa nogama uprtim uvis.

Ispružih glavu praveći se kao da ga hoću ugristi u stomak, našto se on probudi smijuljeći se. Zgrabi moju glavu sa sve četiri svoje noge, pokušavajući me ugristi . . . Prevrnuo se na stranu, a ja sam se nastavio igrati s njim dok se ne probudiše i njegova braća. Uvidjeh da moram i njih zadovoljiti, pa počeh se šaliti i zabavljati i s njima, sve dok moja supruga ne progovori:

- Vrijeme je za spavanje.

Odmah se prestadoh igrati sa svojim malim vučićima, privukoh ih sebi u naručje grijući ih svojim tijelom i predadoh se snu.

Moja supruga je izašla iz špilje i zastala na njenom ulazu. Shvatio sam da se želi osamiti. Izašao sam za njom. Upitala me blagim glasom:

- Nisi mi ništa rekao o svome izletu.

Moj bijes je već bio iščezao i ja joj rekoh:

- Bio je to gadan izlet. Kamo sreće da nisam ni izlazio.

S čuđenjem me upita:

- A zašto?

- Izašao sam da štogod ulovim, kadli ono traže mene - rekoh joj.

- Traže tebe? - ona će.

- Da, mene! - uzvratih joj.

- Zašto traže tebe?

- Jer sam pojeo Jusufa - rekoh joj.

- Ko je taj Jusuf?

- Čovjek koga nikada nisam vidio . . . Njegova braća žele ga baciti u bunar i mene optužti da sam ga pojeo.

- Ali ti ne jedeš ljudsko meso, kako onda da te optuže? - upita me ona.

Odgovorih joj ponavljajući svoje riječi:

- Nesreća je u tome da je Jusuf njihov brat . . .

- Čudno . . . - reče moja vučica - da ne znam kakav si, rekla bih da si se najeo oraščića pa si skrenuo s pameti.

- Nisam izgubio pamet, ja sam samo tužan . . . Sjetio sam se svoga izgubljenog brata i to mi je slomilo srce.

Na trenutak je zavladala tišina, a onda rekoh:

- Kada je zavijao vuk, ja sam općio s vukom, a kada je počeo zavijati i vikati čovjek, zamalo ne poletjeh.

- Kakve su to riječi, upita me moja vučica:

- To su stihovi, - uzvratih joj.

- Nisam znala da znaš govoriti i stihove - ona će.

- Govorim to od puste muke, onda kada čaša žuči prevrši svaku mjeru.

- Tvoje sklonosti su brojne, ali ti sreća nije naklonjena, dragi moj, - reče mi supruga.

- Sutra će pripisati ove riječi nekom od pjesnika među ljudima - rekoh.

- Hvala Bogu koji nas je stvorio vukovima - ona će.

- Jesu li djeca jela? - upitah je.

- Ne brini, jela su, - reče mi.

Pogeh glavu i ponovo se sjetih svoga brata tako da me prosto preli pravi talas tuge. Moja vučica me iznenadi ispruživši svoju glavu i položi je pored moga vrata.

Ljubila me.

- Da sam se bogdo ja izgubila umjesto tvoga brata - reče.

- Tuga me duboko razdire, nemoj još da je produbljavaš - uzvratih joj.

- Da sam bogdo ja bila žrtvom umjesto njega i da sam time mogla da iskupim tu tvoju tugu.

Rekoh ljubeći je:

- Ne govori tako . . .

Prekide me svojim drugim poljupcem. Mjesec je zasjeo na svom prijestolju na sredini neba . . . Nestalo je tuge, bola i teškoća koje su kolale svijetom . . . Ničega osim nje i mene u cijelom kosmosu . . .

Pokopah svoju tugu u njenom zagrljaju i tako minu noć.

Nakon toga, moj život ponovo poprimi svoje ustaljene tokove . . .

Porodica spava veći dio dana. Oko poslijepodneva ustaje . . . Moja vučica potom doji našu djecu svojim mlijekom, s obzirom da su još uvijek malehni. Kada naša djeca malo porastu, ona će ih pitati mesom koje će prije toga do pola probaviti u svom želucu. Kada još više porastu, izaći će u lov kako bi upoznali sve vučije tajne i savladali svoj zanat. Kada, pak, potpuno porastu i ojačaju, ići će u čoporu u lov da bi se zatim svaki od njih odvojio radi formiranja porodice i rađanja djece. Potom će se sve porodice skupiti i zajednički krenuti u lov . . .

Došlo je vrijeme našeg izlaska u lov . . .

Dogovorili smo se da sabirno mjesto bude ispred ulaza u našu špilju.

Izaslanstva vukova su me pozdravljala. Naš pozdrav se sastojao od mahanja i dizanja repa visoko uvis. Organizirali smo ekipu od deset odraslih i dva mlada vuka koji po prvi put kreću u lov.

Pratio sam mlade vukove.

Bili su veoma uzbuđeni, neprestano su plesali, poskakivali i trčkarali tamo-amo.

Pogledah ih i sjetih se svoga djetinjstva u Egiptu. Isto ovako sam se igrao u njegovim brdima i pustinji . . . Sa svojim mlađim bratom . . . Iz sjećanja jednog vuka gube se svi momenti iz njegovog života, izuzev momenta prvog izlaska u lov . . . Ostaje živ i svjež u njegovom sjećanju. Nijedan vuk ne može zaboraviti sav taj žar s kojim ulazi u svoj prvi lov i učenje zavijanja prilikom potjere.

Sjećam se kad sam prvi put izašao sa svojim bratom koji mi je šapatom rekao:

- Pomalo se plašim . . .

- Zašto? - upitah ga - Jesi li pas pa da se bojiš?

Eksplodirao je od smijeha, skočio prema meni, uhvatio me zubima za vrat i zapitao:

- Želiš li da ti pokažem koliko se plašim?

Mnogo smo se smijali taj dan i skakutali poput ova dva vučića.

Bio je to nezaboravan dan.

Na kraju se skupi naš čopor i počesmo se na brzinu dogovarati.

Obično pred početak lova raspravljamo o mogućim ciljevima i izabiremo onaj najteži i najopasniji.

Jedan od nas reče:

- Ima jedna skupina koza koje čuvaju tamo u unutrašnjosti.

- Namjerio sam naseobinu debelih miševa, niko je ne čuva - dodade drugi vuk.

- U pravcu zapada, čovjek čuva šest konja sa dva psa - treći će.

Pogledi su bili uprti u mene, te rekoh:

- Prema sjeveru ima jedan šator u kome živi deset ljudi. Oni napasaju stado ovaca i goveda. Čuva ih šest pasa. Ljudi su dobro naoružani.

Cilj koji sam ja utvrdio, bio je najteži, te je i izabran.

Dogovorismo se da napadnemo u ponoć . . .

Prije večeri krenusmo prema pustinji . . .

Predvodio sam grupu. Pored mene trčala je moja vučica. Iza nas je išao dugi čopor, a na začelju dva vučića.

Zemlja je gubila svoju žutu boju dok smo trčali preko zelenih polja na koja se polahko spuštao mrak, da bi, dok smo prelazili preko brdovitog predjela, poprimila sivu boju. Na kraju, kad je do nas već dopro miris Jusufove braće, dobila je olovnu boju . . . Trčeći tako ispred čopora, zastadoh iznenada pa zastade i ostatak čopora načulivši uši.

Moja žena me šapatom upita:

- Zašto si zastao?

- Imam loš predosjećaj - uzvratih joj također šapatom - i nešto mi govori da te nakon ove noći neću više vidjeti.

Njene oči se ispuniše širokim i ohrabrujućim osmjehom i opet počeh juriti prema cilju.

Pošto se primakosmo šatoru, počesmo se oprezno šuljati.

Deseterica braće su mirno spavali van šatora. Pored njih nije bilo pasa. Kako li su samo mogli ostaviti stado bez straže? To me začudi i pobudi moje sumnje.

Rekoh to vukovima:

- Dobro pazite, čini mi se da ti što spavaju, samo se prave da spavaju.

Moja žena reče:

- Danas si nešto pun nekakvih crnih slutnji, dragi moj.

- Moguće je da su razapeli gvožđa . . . Ništa ne gubimo zbog opreza - rekoh.

Dva malehna i lahkomislena vuka primakoše se stadu više no što su smjeli.

Stado osjeti opasnost, poustaja preplašeno i poče uznemireno blejati.

Pojurih neoprezno, naivnije od dva mlada vučića. Čopor sam upozoravao na oprez, a sam sam na njega zaboravio. Ne napravih ni čitav jedan krug, u stvari bio sam u pravoj liniji spram stada, i tek što iskoračih par koraka, kadli se oko mojih stražnjih nogu sklopi snažna klopka.

Zavapih za svojom slobodom dugim zavijanjem. Iskra elektriciteta iz mojih usta dopre do usta ostalih vukova koji počeše svojim oplakujućim i gromoglasnim zavijanjem parati zrak.

Sve se nakon toga zbi veoma brzo.

Zaskočiše ljudi ispod svojih vunenih pokrivača i odapeše svoje strijele prema vukovima koji su se udaljavali zavijajući . . .

Desetorica ljudi mi priđoše sa štapovima i konopcima. Po mome tijelu osuše se udarci štapova, potom baciše konopce kojima me počeše omotavati sve dok ne prestadoše moji pokreti. Napokon sam bio zarobljen . . . Po mome mozgu je kružila slika moga izgubljenog brata.

Shvatio sam kako je nestao . . .

Završiću poput tebe, brate moj, stoga ne tuguj . . .!

Počeh sa svojim slabašnim zavijanjem, ne bi li se moja porodica udaljila od ovog mjesta i prepustila me mojoj sudbini.

Moja supruga mi odgovori snažnim, parajućim i krivudavim zavijanjem . . . Iz njenog zavijanja razabrah da dolazi da me spasi, pa šta bude . . . Odgovorih joj da se vrati i da vodi brigu o djeci . . . Posebno joj oporučih svoga najmlađeg sinčića. Sva pustinja je bila prekrivena odjecima zavijanja . . . Potom tišina ponovo nastani pijesak i zateče me bačenog na zemlju i vezanog u konopcima.

Podigoh glavu i pogledah one što me zarobiše . . . To su Jusufova braća, bez ikakve sumnje. Nakon što se uvjeriše u moju kapitulaciju, svezaše mi noge za jednu drvenu granu i poniješe me s glavom okrenutom nadole put svoga sela.

Jedan od njih će radosno:

- Reći ćemo Jakubu: „Evo tog vuka koji je pojeo Jusufa!"

Podigoh svoje tužne i optužujuće oči našto se ljudi nasmijaše govoreći:

- Kao da je vuk razumio što smo rekli.

Iznenada zastaše i rekoše:

- Kako da mu dokažemo da je baš ovo taj vuk ubica?

Raspravljali su kratko, a zatim zaklaše jedno bravče i sa njegovom krvlju namazaše prvo moje kandže, a potom i moja usta. Moja usta su bila sva u ranama, pa je toj mojoj krvi bila pridodata i ta nova krv kako bi komedija bila još uvjerljivija . . . Dugo smo putovali dok se nismo približili jednom malom selu okruženom žutim pijeskom i zelenim farmama. Osjetih strašnu žeđ dok smo išli uzduž rijeke Palestine . . . Uđosmo u selo koje je bilo obasjano uljanim lampama . . . Udišući miris ulja, rekoh sebi da je to miris maslinova ulja. Put se potom sužavao i vijugao, a miris kuhane hrane se širio, pa se moj jad još više poveća.

Kada stigoše do jedne bijele kuće okružene baščom punom drveća, Jusufova braća skupa povikaše iz sveg glasa . . . Dobro sam zapamtio put na ovom kobnom putovanju . . . Ko zna . . .

Braća zalupaše na vrata koja otvoriše tri žene . . .

Čim me ugledaše žene završtaše prestrašeno i žurno pobjegoše unutra. Uđosmo u kuću.

Moje srce ispuni nejasan osjećaj o mogućem spasu . . . Bože, čija li je ovo kuća? Braća me baciše na zemlju ispred starca sijede brade i s crtama lica koje je ulijevalo strahopoštovanje . . . Žestok tresak od zemlju povrati moje bolove.

Jedan od braće se obrati uvaženom starcu:

- Ovo je taj vuk koji tamani i kolje našu stoku.

Drugi, pak, nadoda:

- To je isti taj vuk koji je pojeo Jusufa . . . Danas smo ga ulovili.

Pojeo nam je Jusufa prekjučer, pa se ponovo vratio danas.

Glas jedne žene reče:

- Gledajte, Jusufova krv je još uvijek na njegovim kandžama i ustima . . . Ubijte ga odmah prije no što se povrati iz nesvjestice.

Posmatrao sam starčeve oči zatečen bistrinom koja je iz njih navirala. Slavio sam Boga . . . Ovo je dakle Jakub . . . Shvatio sam da je on jedan od Božijih vjerovjesnika. Nakon što se starac obrati svojoj djeci, ispuni me dubok osjećaj smirenosti:

- Prepustite vuka meni, a vi idite!

Jedan od braće na odlasku reče:

- Pazi ga se oče, to je lukav vuk.

U sobi ostadosmo samo nas dvojica, Jakub i ja.

Jakub mi priđe, razveza užad kojima sam bio vezan, i oslobodi me . . . Stajao sam pred njim, nakrivljene glave i uzdignutog repa, upućujući mu svoj pozdrav.

Izvlačeći košulju poprskanu krvlju, on reče:

- Ovo je Jusufova košulja, vuče.

Starčeve oči se napuniše suzama kad preda me baci Jusufovu košulju.

- Ispričali su mi da si ga ti pojeo, i donijeli su mi njegovu košulju uprskanu krvlju - reče.

Onjuših košulju, pogledah njeno platno i primijetih da je čitava i nepocijepana. Podigoh oči prema starcu koje kao da su mu govorile:

- Časni vjerovjesniče! Svi vuci su nevini kad je u pitanju krv tvoga sina.

Starac uzvrati:

- Znam, vuče, znam to. Kako može vuk razdrijeti Jusufa, a da mu košulja bude čitava. To je moja greška, vuče . . . Kada su ga braća htjela povesti sa sobom, govorio sam im: *„Plašim se da ga vuk ne pojede kad vi na njega ne budete pazili."* . . . Strah od tebe sam pretpostavio Božijoj zaštiti i čuvanju, pa me snašlo to što vidiš . . . Uzvišeni Bog me kaznio, i ja sam, eto, izgubio Jusufa, a oni su mi umjesto njega doveli tebe.

Rekoh mu svojim očima:

- Ne razumijem, gospodine moj, šta mi kažeš . . . To su velike riječi.

- Primakni mi se, vuče - reče Jakub.

Primakoh mu se . . .

Jakub se ponovo sage da osmotri Jusufovu košulju i pritom reče:

- Primakni mi se, vuče!

Primakoh se toliko da moj obraz ne dotače njegov i zaplakah poput njega . . .

Jakub ispruži svoju ruku, pomilova me njome po glavi i sve moje rane nestaše . . . Zapita me svojim dubokim i tužnim glasom:

- Gdje su odveli Jusufa i kako su nabasali na tebe?

Odgovorih mu:

-Ne znam šta su uradili sa Jusufom. Čuo sam kako pričaju da će da ga bace u bunar. Međutim, kunem ti se, vjerovjesniče, da sam ja vuk stranac koji je došao iz Egipta u potrazi za svojim bratom koji se nije vratio nakon jednog svog izlaska. Ulovili su me tvoji sinovi, svezali i doveli tebi. Mi, o vjerovjesniče, ne jedemo ljudsko meso . . . Kao što nam je zabranjena i krv vjerovjesnika. Kamo sreće da nikada nisam napuštao Egipat i da nisam dolazio ovamo da tražim brata.

Privijajući na svoje grudi Jusufovu košulju, Jakub mi reče:

- Vuk izašao da traži brata, a moji sinovi izgubili svoga brata Jusufa.

- O, časni vjerovjesniče . . . Pusti me da se vratim u Egipat. Ne želim živjeti u zemlji u kojoj djeca vjerovjesnika potvaraju ljude i vukove . . . Ko je sada od nas vuk..? Ja, ili tvoja djeca, časni gospodine?

Jakub me ponovo pomilova po glavi . . . Potom ustade i otvori vrata svoje sobe.

Na to nasrnuše na mene njegovi sinovi svojim strijelama, kopljima i psima uzvikujući:

- Pusti nam oca, beštijo!

Jakub im na to reče:

„U vašim dušama je ponikla zla misao i ja se neću jadati, od Allaha ja tražim pomoć protiv ovoga što vi iznosite."

Izletjeh iz kuće i sjurih se u bjesomučnom trku.

Trčao sam s pola snage dok je druga polovica ostavljala lokve krvi na zemlji.

Bio sam pogođen sa više smrtonosnih rana, ali sam trčao, što dalje od sela.

Nisam želio umrijeti ovdje.

Napokon se nađoh u prostranoj pustinji, a onda se nenadano zemlja oko mene poče okretati . . . Zemlja se okretala oko mene dok mi svom svojom težinom ne pade na glavu . . .

Okretanje zemlje se potom poveća.

(Nastavit će se)

Prijevod s arapskog:
Islam KADIĆ

احمد بهجت

قصص الحيوان فى القران

ان كتاب "قصص الحيوان في القران" هو تجربة فريدة من نوعها حين يكتب المؤلف قصص الحيوان الذي ورد ذكره في القرآن بأسلوب المذكرات و من وجهة نظر الحيوان ذاته مستعينا بأخر ما وصل اليه العلم الحديث في تحديد سلوك الحيوان و طباعه.

يقدم لنا الكتاب مجموعة من أفراد المملكة الحيوانية التي لعبت دورا هاما في التاريخ كغراب ابنى أدم و ناقة صالح و ذئب يوسف و هدهد و نملة سليمان و الخ ... و مضى حوالي اربعة عشر قرنا حتى انحنى عليها الكاتب الاسلامي فجعل أبطاله من هذه المجموعة الحيوانية .

و في الاعداد القادمة سنقدم الى القراء هذه القصص القرانية الرائعة التى وفق فيها الكاتب كامل الوفاق في جمع ما بين الدين والعلم الحديث.

By Ahmad Bahjat

THE QUR'ANIC STORIES ABOUT ANIMALS

Summary

The book "The Qur'anic Stories about Animals" is a unique experiment of this kind in which the author tells stories about animals mentioned in the Qur'an. He tells them in the first person diary still, exploiting in that way the latest scientific accomplishments in defining of the animal behavior and their characteristics.

The book includes some of the animals from the Animal Kingdom that played a significant role in the history, such as the Raven of the sons of Adam (S), the Camel of Saleh (S), the Wolf of Yusuf (S), the Hoopoe and the Ant of Sulaiman (S), etc. It had to pass fourteen centuries until we had a Islamic writer who menaged to make a special heroes out of these animals.

In the following issues of The Herald we will have more on these extraordinary Qur'anic stories in which the author successfully put together religion and modern science.

halid buljina

fojnička varijanta sarajevske balade

KO JE HABIBA MORIĆKA?

Habiba Morićka je zanimljiva ličnost fojničke prošlosti. Šire poznata najprije kao žena posebne naravi, pažnju istraživača prošlosti i tradicije ovog mjesta privukao je kasnije i njen neobičan nadimak koga je ona decenijama nosila a da skoro niko nije znao ni kako ni zašto.

Istraživanja su pokazala da je Habiba bila unuka oglavačkog šejha Sirri-babe. Njena mati, Aiša, bila je udata, prvo, za Muhameda ef. Hadžijamakovića, poznatog vođu otpora austrougarskoj okupaciji (1878.). Poslije njegovog pogubljenja i nakon povratka na Oglavak, Aiša se preudala za uglednog fojničkog domaćina Ibrahimagu Numanagića i u tome braku rodila Habibu. Pošto je Ibrahimaga ranije bio oženjen Dervišom iz sarajevske porodice Morića i u tome braku dobio sina Husniju (1854.), Habiba je postala polusestra Husnije, kasnije poznatog fojničkog muderrisa i travničkog muftije h. hfz. Husni ef. Numanagića. Dok je Husnija provodio djetinjstvo kod nane Morićke u Sarajevu, a u međuvremenu su umrli i Ibrahimaga i Aiša, Habiba je svoje dane brojila kod svojih komšija Medžide i Hamdije Morića, posljednjeg izdanka fojničke porodice Morića, pa je tako oživljeno sjećanje i na ovu porodicu za koju se nije znalo ni kada je ni kako došla u Fojnicu. Tu je Habiba rasla i iz te kuće se udala za Hasan-babu Hadžimejlića, šejha tekije u Vukeljićima (Živčići), a nakon

njegove smrti (1899.) sa sinom Ilijasom, vratila se u Fojnicu i u očevoj kući (Šehov sokak) proživila do smrti (1954.).

Prema tome, po porijeklu Sikirićka, po rođenju Numanagićka, po udaji Hadžimejlićka, Habiba, koja nikad nije pripadala ni sarajevskim ni fojničkim Morićima, ostala je ipak u sjećanju ljudi ovog mjesta samo kao „Morićka”.

S obzirom na činjenicu da je moja porodica bila rodbinski povezana sa fojničkim Morićima (Medžida je bila tetka mome ocu) imao sam se prilike kojiput naći i na uobičajenim sijelima kod Habibe-hanume, naročito nakon njenog povratka u Fojnicu. Tom prilikom, ona nam je kazivala pjesmu o pogibiji braće Morića, koju je naučila u Sarajevu boraveći kod svoga polubrata u kući sarajevskih Morića. Tako sam i ja naučio ovu pjesmu, a potom je ipak i zapisao. Bio sam tada gimnazijalac i znao sam da je to korisno uraditi. Međutim, školovanje, služba, požari, ratovi i druge okolnosti učinili su da sam na pjesmu zaboravio. Objavljuje n je sa zakašnjenjem, vjerujem da ona može i sada biti zanimljiva i vrijedna. Smatram da je ova varijanta Habibe Morićke sadržajno bogatija, logičnija i leksički interesantnija od mnogih drugih varijanti pa i od Marunićeve, koja je već proglašena najboljom!

KAD MORIĆE POGUBIŠE*
Habibina varijanta

Ferman stiže od Stambola,
Bujruldija iz Travnika,
A na ruke Fadilpaši:
Uhvatite dva Morića,
Dva Morića, dva pašića,
Uhvatite ih, svežite ih,
U tamnicu odvedite ih!

---

* Varijanta Habibe-hanume Morićke zabilježena je onako kako ju je ona slušala u kući sarajevskih Morića, a zatim prenosila u Fojnici i „kazivala u pero” autoru ovog članka. Prema tome, autentičnost pjesme ni u pogledu sadržaja ni u pogledu jezika ne bi dolazila u pitanje. Isto tako, izvjesna oštećenja teksta zbog dužeg čekanja otklonjena su upornim nastojanjem i strpljenjem autora. Na taj način, maksimalno je sačuvana autentičnost teksta, kao i jezičke karakteristike balade. To je baladu svakako učinilo univerzalnijom tvorevinom. Vjerujemo da će ona biti od koristi istraživačima naše kulturne baštine, posebno književne, i da će možda pomoći u izboru najbolje varijante pjesme o pogibiji braće Morića i ući u izbor najboljih balada bosanskohercegovačke književnosti.

Tu se njima pravda sprema.
Sultanu su dodijale tužbe,
Od vezira, od ajana,
Da Morići, odmetnici,
Ne priznaju ni sultana ni vezira,
Niti bilo kojeg drugog gospodara.

2.

Kad Moriće uhvatiše,
Na Mejdanu, u Tulića hanu.
Bijele im ruke povezaše,
Kroz Čaršiju ih provedoše,
Kroz Čaršiju i kroz mahalu.
Na rukama im lisičine,
Na nogama bukagije,
Oko vrata teške uzengije.

3.

Ode haber staroj majci,
Baš kad' ona pitu kuha,
Koliko se jadna okaharila,
Sve je suđe pobacala:
Oklagiju polomila,
Srebren ibrik olupila.
Na dostojanstvo zaboravila.
Rusu kosu raščupala,
Poletjela gola-bosa,
Bosonoga, bez papuča,
Gologlava, bez fesića,
Raspasana, bez pojasa,
Bez feredže i jašmaka.
Pišti stara kao guja,
Figanj čini, glasno kune:
Sve Sarače vatra pogorila,
Sve kovače kuga pomorila!

4.

Kad je bila kroz Sarače,
Kroz Sarače i Halače,
Kosu čupa, njima zbori:
Jazuk vama svi sarači,
Svi sarači i halači,

Što pustiste dva Morića,
Što mi jednog ne oteste,
Ko će staru majku gledat.
Sarači se rasplakaše,
Zlatne sablje opasaše,
I za majkom pohrliše.
Kad' je bila uz Kovače,
Ruke lomi i govori:
Jazuk vama svi kovači,
Što pustiste dva Morića,
Što mi jednog ne oteste,
Ko će staru majku tješit.
Svi kovači zabraviše,
Svi se redom rasplakaše,
I za starom majkom poletješe.

5.

Provedoše ih kroz mahalu,
Sve djevojke poskakaše,
Džamli pendžer otvoriše
I pašalije zamoliše:
Pustite nam dva Morića,
Dva Morića, dva pašića,
Evo vama ruho naše,
Ruho naše i sanduci naši!
Pašalije ne poslušaše,
Prema gradu nastaviše.

6.

Kad su bili na Jekovcu,
Morić Ibro pita pašalije:
Je li izun malo zapjevati,
Zapjevati i na grad pogledati?
Jasakčije zastadoše,
Sindžir-halke popustiše.
Ibri ruke oslobodiše,
I tamburicu dodadoše.
Kad se Ibro lati tamburice,
Tamburice-bisernice,
Pritegne joj tanke žice,
Oba brata zapjevaše:
Dunjaluče, golem li si,

Sarajevo, šeher li si,
Moj Vratniče, brdovit li si,
Moj Bistriče, strmovit li si,
Baščaršijo, gani li si,
Ćemalušo, duga li si,
Latinluče, ravan li si,
Tašlihanu, širok li si,
Slavko naša, lijepa li si,
Časna Maro, dobra li si,
Atmejdanu, zelen li si!
A mi jadni ko zelena trava,
Sad postali, sad nestali!

7.

Kad je stara majka,
Na domaku grada bila,
Susrela je kolćehaju:
Mehmed-pašo, diko naša,
Pusti meni staroj,
Makar jednog sina!
Majko draga, ja ne mogu,
I meni je ferman došo,
Il' Moriće il' sebe samog!
Na kapiji grada,
Sustigla je i dizdaragu:
Bogom brate, dizdaraga,
Pusti meni jednog sina.
Traži blaga koliko ti drago!
Ako li ga pustit nećeš,
Kunem ti se dinom i imanom,
I našijem postom ramazanom,
Zaklinjaću nebo, zemlju,
Učiniću tešku dovu,
Nikad mira neće biti,
Ni sultanu, ni veziru,
Doklegod oni ovdje budu,
A ni tebi dobra nije!
Dizdaraga odgovara:
Idi kući, stara majko,
Kad bude po akšamu,
Vrati ću ti oba sina,
Oba sina bez dinara.

Jedva čeka sretna majka,
Kad će akšam zaučit,
Kad će dušu prestat mučit.
Pouzda se stara majka,
Pouzda se, prevari se.
Kad je bilo po akšamu,
Dizdaraga zove jasakčije:
Izvedite dva Morića,
Dva Morića, dva pašića,
Dva Morića izvedoše,
Svilen gajtan donesoše,
Gajtanom ih udaviše,
Pred kapiju ih iznesoše,
I dva topa ispališe.

8.

Kad to čula stara majka,
Kapiji je potrčala,
I vidjela sirotica,
Oba sina zadavljena.
Na rukama im lisičine,
Na nogama bukagije,
Oko vrata gajtan i uzengije.
Samohrana stara majka,
Po sinovima odmah pala,
Kako pala, tako i ostala.

TUMAČ RIJEČI

Ferman - carska naredba,
Bujruldija - vezirska naredba,
Stambol - Carigrad,
Vezir - upravitelj provincije,
Pašić - vlastelin, plemić,
Ajan - narodni prvak,
Mejdan - Atmejdan, sarajevski lokalitet,
Tulići - sarajevska porodica, prijatelji Morića.
Haber - vijest,
Okahariti - ožalostiti,
Oklagija - šipka za razvijanje tijesta,
Ibrik - posuda za vodu,

Feredža - ogrtač za ženu,
Jašmak - dodatak feredži,
Figanj - vriska, plač, kuknjava,
Jazuk vami - sram vas bilo,
Akšam - večernji vjerski obred muslimana,
Jekovac - sarajevski lokalitet,
Ćemaluša - sarajevska ulica,
Latinluk - sarajevski katolički kvart,
Tašlihan - sarajevski han,
Sarači - sarajevska ulica, zanatlije kožne galanterije,
Halači - sarajevska ulica, isto, zanatlije za izradu spavaće garniture,
Dova - želja, molba za ispunjenje želje,
Dizdaraga - komandant tvrđave (zatvora).

NAPOMENE

- Spominjanje Fadilpaše je uobičajeno obraćanje na nepoznatog moćnika preko koga je išao nalog do dizdara tvrđave.

- Tulići su bili kućni prijatelji Morića. Uz njihovu kuću bila je poznata Bakarbabina džamija, koje nema već odavno. Tradicija tvrdi da su Morići taj dan i u to vrijeme obavljali svoje pobožnosti i da su tom prilikom, pri izlasku iz džamije, uhapšeni.

- Morići su esnafski pripadali saračima. Zajedno sa svojim ocem i jednim umrlim bratom upisani su u sarački esnafski defter 1726. godine, a zatim bez oca i ovog brata još i 1750. Stara majka smatra da je tu morala biti pokazana esnafska solidarnost i da su sarači, zajedno sa drugim, trebali zaštititi svoje ugrožene esnafske drugove.

- Vezir Mehmed-paša Kukavica bio je prijatelj sa kućom Morića, pa mu se predbacivala izvjesna tolerancija i prema dvojici Morića. Te tvrdnje došle su i do samog sultana, pa mu je i od njega prigovoreno izvjesno otezanje kazne nad Morićima. Međutim, protivnici braće Morića su bili zainteresirani za što bržim izvršenjem kazne kako ih ne bi obuhvatilo očekivano pomilovanje, koje je bilo na putu. Zanimljivo je, da je Mehmed-paša na stolici travničkog vezira bio 1752.-1756. i 1757.-1760. godine, a da ga je kratko vrijeme, upravo u periodu izvršenja kazne, zamijenio vezir Ćamil Ahmed-paša.

- Morići su sahranjeni u groblju svoje mahalske džamije (Vekilharćeva), odmah uz očev grob, a majka Amina sa tvrđavske kapije odnešena kući, odbolovala i odgladovala sedam dana, a zatim ustala sa riječima: „Eto, glad nadvlada jad!". Poslije toga, ona je živjela još 16 godina, upravljala velikim imetkom braće i umrla 1773. godine. Njen mezar nije nigdje identificiran.

POSTANAK BALADE

Balada o pogibiji braće Morića svojim najbližim historijskim i društvenim korijenima vezana je za događaje iz vremena od 1747. do 1757. godine. Tih deset sarajevskih godina dio su ukupnih zbivanja u Bosni u periodu poslije Velikog rata i Karlovačkog mira (1699.), kada ova zemlja, posebno Sarajevo, ostaje dobro porušena i bez značajnog tržišta, a istovremeno preuzima veliki broj doseljenika iz prekosavskih teritorija, a sve to neposredno poslije svoje najveće katastrofe (1697.).

U već zagrijanoj atmosferi lahko dolazi i do varnica, a nije daleko ni do pravih sukoba između grupa različitih pozicija i interesa.

U Sarajevu su već počela nova ekonomsko-socijalna previranja i strukturne promjene kao rezultat prelaza iz klasičnog u novi feudalizam i prve konture novog građanskog društva. Suprotnosti između već posustalog janjičarsko-esnafskog društva i trgovaca, kao nove ekonomske, političke i socijalne snage, također su na vidiku. Nestaju stari, a sporo dolaze novi orijentiri na svim područjima života. U općoj pometnji niko ne može pronaći prave poteze i rješenja. Zvanične vlasti, koje već odavno nisu ono što su nekad bile, često vuku pogrešne poteze. Dolazi do nereda, koji se u zajedničkom interesu moraju suzbijati, a nezadovoljstvo je sve veće.

Najveća buntovnička grupa djelomično je likvidirana, a djelomično amnestirana. Ostali su još samo braća Morići Paša (H. Mehmed) i Ibrahimaga, pa jedni rade na njihovom pomilovanju, a drugi na hitnoj likvidaciji.

Obilježeni kao glavni predstavnici struja, koja se u uvjetima svog vremena suprotstavljala određenoj politici državne vlasti i političkim igrama pojedinih grupa, položaj braće Morić nije bio nimalo zavidan. U poremećenim društveno-političkim odnosima, u kojima dominiraju sukobi domaćih i carskih janjičara, esnafa i

trgovaca, pa i interna razračunavanja pojedinih frakcija sa naglašenim nasiljem, intrigama, hipokrizijom i općim haosom, pokušava se doći i do nekog smirivanja, ali na pogrešan način. Jedan od takvih pokušaja je i ferman o osudi grupe u koju su svrstani i braća Morić. Intervencija centralne vlasti samo povećava haos, pa su braća pogubljena čak i bez sudske odluke.

Međutim, okolnosti njihovog pogubljenja i neki događaji, pa i ferman o pomilovanju, koji je stigao sa petnaestak dana zakašnjenja, doprinijeli su kasnije drukčijem sagledavanju događaja, pa i povećanju popularnosti braće Morić, čije su greške svakako skupo plaćene. To je osjetio i savremeni sarajevski kroničar Mustafa Bašeskija, koji je kao isluženi janjičar i pristalica vlasti Moriće najprije osudio (1757.), a zatim branio (1773.). Sticao se utisak da su kasniji razvoj i ocjene o Morićima braću znatno rehabilitirali, ali i doveli do ubjeđenja da su oni, ipak, morali najprije umrijeti, pa se poslije roditi kao šehidi i heroji. Proces rehabilitacije napredovao je naročito poslije smrti stare majke Amine, kao i povodom njene smrti. Na scenu stupaju tada i narodni pjevači, koji slave Moriće, ali i oni koji su doprinijeli njihovoj tragediji. Tako je nastao splet pjesama različitog sadržaja i tendencija. Zato su napori naučnih i kulturnih radnika na prikupljanju i ocjeni materijala o ovim događajima od velikog značaja i zaslužuju svako priznanje.

Prvi historijski presjek događaja u vezi sa baladom o Morićima dao je prof. H. Kreševljaković u monografiji „Morići" (1938.). Kasnije su uslijedili prilozi drugih znanstvenih i kulturnih radnika, tako da su društveni-politički okviri ovih događaja već znatno razriješeni. Posebno obuhvatan književno-historijski rad predstavlja monografija „Morići" (1983.) Dž. Buturović dopunjena radovima drugih autora.

Pjesme o pogibiji braće Morića uvrštene su, također, u više domaćih antologija. Od velikog su značaja i melografski radovi zaslužnog Ljudevita Kube, kao i radovi drugih domaćih i stranih melografa.

Temi Morića okrenuo se i predratni sarajevski književnik Jakša Kušan prvo romanom *Krvavi dani* (1940.), pa dramom „Dva Morića - dva pašića" (1941.).

U umjetničku književnost Moriće je i baladu uveo je kasniji dobitnik Nobelove nagrade Ivo Andrić svojom pripovijetkom „Put

Alije Đerzeleza" (1920.), pisanom u svjetlu svojih tadašnjih pogleda na islam kao kočnicu u razvoju slavenskih naroda, jednostrane i davno prevaziđene, kako je i inače napisana i njegova doktorska disertacija (1924.). Pod utjecajem takvih shvaćanja, Andrić je izveo i pogrešne zaključke o baladi i njenim porukama.

Konačno, pjesme o pogibiji braće Morića dugo su pjevane na sijelima i u kafanama Bosne i Hercegovine i van nje naročito u Sandžaku i među iseljenim Bošnjacima u Carigradu, uz pratnju tambure, saza, harmonike i violine. Kao pjevači ovih pjesama zapamćeni su naročito Muhamed Porča, Asim Lopardija, Nikola Stojković, Jozo Penava, Meho Varešanović i drugi.

Zato što je nastala na sarajevskom tlu, što je vezana za ove ljude i događaje i što je ovdje najviše prenošena pjesma o Morićima svrstana je među najbolje domaće balade, zajedno sa „Hasanaginicom", i pjesmom „Smrt Omera i Merime", pa i naziv „sarajevska balada".

خالد بولينا

رواية فوينتسية لأغنية "موريتشى"

هناك عدد كبير من الأغنيات و موضوعها عائلة سرايوية "موريتشى" التى كانت تنتمى الى أهل الحرفة الواحدة -الإنكشارية(الجنود الاجانب و فى أغلب الاحيان هم أطفال المسيحيين من اهل الذمة الذين تدربوا كجنود محاربين بجيش السلطان التركي).من بين هذه الاغنيات تبرز أغنية عن اعدام الأخوين باشو وابراهيم موريتش. و فى اول مرة سمعت حبيبة مورتش هذه الأغنية فى وقت زيارتها لأخيها حسنى و حفظتها فى ذكرياتها و قرأتها فيما بعد لأصدقائها فى فوينتسا حيث سُجلت هذه الغنية.

By Halid Buljina

THE FOJNICA VARIANT OF SARAJEVO BALLADE

Summary

Among numerous songs about Sarajevo family called Morics the most known are the songs about execution of two brothers Pasa and Ibrahimaga Moric. One of them was memorized by Habiba Moricka who listened to it when she was visiting her brother Husnija at the Sarajevo Morics' house. Later on in Fojnica Habiba was reciting the memorized song in front of her friends where it was first recorded.

prof. dr. jusuf ramić

el-muhadremun

HASSAN IBN SABIT

Hassan ibn Sabit potječe iz medinskog plemena Hazredž. Njegov otac Sabit b. Munzir b. Haram je bio glavar ovoga plemena i vrlo ugledan čovjek, a majka Furej'a je odmah nakon dolaska Poslanika u Medinu primila islam i bila uzorna muslimanka. Hassan ibn Sabit je još u mladosti, kao putujući pjesnik, dolazio u Hiru i Damask. U Medini je primio islam i od tada je stalno bio u Poslanikovoj blizini. On je po ženskoj lozi bio u srodstvu sa Božijim Poslanikom. Obje obitelji i medinska i mekkanska su uvijek bile u prisnim odnosima. Treba se prisjetiti da je jedna čitava četa medinske konjice priskočila u pomoć Abdulmuttalibu, djedu Božijeg Poslanika kada ju je zatrebao, zatim da je Poslanikov otac Abdullah pokopan na zemlji koja je pripadala ovom medinskom plemenu, te da je Muhammed kao dijete s majkom posjetio medinsku rodbinu i na kraju da je te rođake stric Abbas vrlo često posjećivao prilikom svojih poslovnih putovanja.[1]

Hassan ibn Sabit je doživio duboku starost. Umro je u 120 godini života, 54/674. godine. Njegov brat Zejd ibn Sabit je bio pisar Božijeg poslanika Muhammeda, alejhi-s-selam, a sin Abdurrahman poznati pjesnik.

---

[1] Hamidullah, *Muhammed, a.s.*, 1/147.

Pjesme Hassana ibn Sabita su pisane jednostavnim stilom i jezikom. Ta okolnost kao i činjenica da govore o Muhammedu, alejhi-s-selam, u mnogome su doprinijele Hassanovoj popularnosti.

1. Poezija u svjetlu Kur'ana i hadisa

Poezija (*ši'run*) i pjesnici (*šu'araun*) su na šest mjesta spomenuti u Kur'anu. Na pet mjesta Kur'an govori o poeziji u kontekstu onoga što politeisti misle o Kur'anu i Poslaniku, a na šestom mjestu o poeziji kao umjetnosti. U tom šestom ajetu Kur'an kaže: *A zavedeni slijede pjesnike. Zar ne znaš da oni svakom dolinom blude i da govore ono što ne rade, osim onih koji vjeruju i dobra djela čine, i koji često Allaha spominju, i koji uzvraćaju kad ih ismijavaju* (Eš-Šu'ara, 224.-227.).

Pod pjesnicima u gore navedenim ajetima misli se na pjesnike politeističke Mekke koji su Poslanika optuživali da je pjesnik, a Kur'an poezija. Oni su ti *koji dolinom blude i koji govore ono što ne rade*. Iz ove grupe Kur'an je izuzeo one *koji vjeruju i dobra djela čine i koji uzvraćaju kad ih ismijavaju*.

Kad je objavljen prvi dio ajeta Hassan ibn Sabit, Abdullah ibn Rewaha i Ka'b ibn Malik su se uputili Poslaniku i uplakani rekli: „Teško nama. Allah je objavio ovaj ajet, a znao je da smo mi pjesnici". Tada je Poslanik proučio: *Osim onih koji vjeruju i dobra djela čine* i rekao: „To ste vi!". Zatim je opet proučio: *I koji često Allaha spominju* i rekao: „To ste vi!". Zatim je nastavio sa učenjem: *I koji uzvraćaju kad ih ismijavaju* i rekao: „To ste vi!". Ova odredba važi za sve pjesnike koji imaju isti pristup poeziji kao što je imala ova pjesnička grupa koja je bila okupljena oko Poslanika.

Poslanik je još prije Objave učestvovao na sajmu poezije na Ukkazu i slušao Amra ibn Kulsuma koji je na ovome sajmu kazivao svoju poznatu mu'allaku. Postoje mnogi hadisi u kojima je Poslanik govorio o poeziji. Jednom prilikom je rekao da ima stihova koji su puni mudrosti i da i u govorničkoj umjetnosti ima magije. U jednoj drugoj verziji ovoga hadisa stoji: „Ima stihova koji su puni mudrosti. Ako vam nešto nije jasno u Kur'anu, potražite to u arapskoj poeziji. Ona je arapski nacionalni dnevnik, divanu-l-'areb".[2]

---

[2] Kurtubi, *Tefsir*, 13/153; *El-Agani*, 4/143; J. Ramić, *Tefsir, tumačenje i razumijevanje Kur'ana*, 98.

Poslanik je dozvolio pjesnicima da mogu radi lakšeg pamćenja njegove hadise kazati i u stihovima. Te stihove je kasnije i sam Poslanik slušao. On je također dozvolio pjesnicima da svoju poeziju mogu kazivati i u njegovoj džamiji u Medini, pa i u Haremu Ka'be. Kada je Abdullah ibn Rewaha za vrijeme naknadne umre obilazeći sa Poslanikom oko Ka'be počeo kazivati svoje stihove, Omer mu je prigovorio i rekao: „Zar pred Poslanikom i to u Allahovu Haremu kazuješ svoje stihove!". Tada je Poslanik intervenirao i rekao: „Pusti ga Omere, stihovi će na njih brže djelovati nego odapete strijele!".[3]

Buhari prenosi od Ebu Hurejre da je Omer prošao pored Hassana koji je u džamiji Božijeg Poslanika kazivao svoju poeziju i samo ga pogledao, a on je rekao: „Kazivao sam a u njoj je bio onaj koji je bolji od tebe", zatim se okrenuo Ebu Hurejri i rekao:

- Zaklinjem te Allahom, jesi li čuo Poslanika kada je rekao: „Hassane, odgovori idolopoklonicima umjesto Božijeg Poslanika! Bože, pomozi Hassana Džibrili eminom!".

- Da, Čuo sam, odgovori Ebu Hurejra.

Zabilježeno je da je Poslanik dok je radio zajedno sa svojim ashabima na izgradnji džamije u Medini i kasnije u Bici na Hunejnu kazivao stihove u redžezu, mada redžez, prema Halilu ibn Ahmedu, nije poezija. To je sedž', rimovana proza, nešto između poezije i proze. Evo tih stihova:

اَللَّهُمَّ لاَ عَيْشَ إِلاَّ عَيْشُ الآخِرَة   فَاغْفِرْ لِلأَنْصَارِ وَالْمُهَاجِرَة

Allahu moj, nema života, osim života poslije smrti.
Molimo Te, ensarijama i muhadžirima Ti oprosti.

أَنَا النَّبِيُّ لاَ كَذِبْ   أَنَا ابْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبْ

Ja sam Vjerovjesnik, a ne lažov
ja sam potomak Abdulmuttalibov[4]

---

[3] Mubarekfuri, *Er-Rehiku-l-mahtumu*, 385. Hadis prenosi i Tirmizi.
[4] Sami Mekki el-Ani, *El-islamu ve-š-ši'r*, 60.

2. Hemezijja Hassana ibn Sabita

Kasida Hassana ibn Sabita čija se rima završava na hemze, njegova hemezijja, ima 32 stiha. Ona se može podijeliti u dva dijela koji u sebi nose sve karakteristike predislamske i islamske poezije.

Prvi dio se sastoji iz deset stihova i oni su kazani u predislamskom dobu. U njima Hassan ibn Sabit pjeva na način kako su to činili pjesnici iz ovog perioda. On se prisjeća svoje drage, oplakuje njena staništa, zaziva boravišta, opisuje vino, koristi se svim stilskim figurama koje su tada bile u upotrebi, upotrebljava množinu množine kada hoće da nešto pojača itd.

Kada je u islamu naišao na jednu grupu obijesnih mladića u svome rodnom gradu koji su u društvu pili alkohol i poslije njegovog upozorenja da je islam zabranio upotrebu alkohola, oni su umjesto odgovora citirali njegove stihove u kojima on opisujući djelotvornost vina kaže:

وَنَشْرَبُهَا فَتَتْرُكُنَا مُلُوكًا وَأُسْدًا مَا يُنَهْنِهُنَا اللِّقَاءُ

Pijemo, a vino nas čini lavovima i carevima,
koji ne prezaju od susreta s neprijateljima.

Tada je Hassan ibn Sabit rekao, i zakletvom potvrdio to što je rekao, da nikada nije otkako je islam primio vino pio, a to što je kazao o vinu, kazao je u predislamskom dobu.

Drugi dio kaside kazan je u islamskom periodu i na osnovu toga dijela možemo rekonstruirati cijelu povijest islama od prve do osme hidžretske godine. U ovome dijelu Hassan ibn Sabit govori o Bici na Bedru i Uhudu kada se obraća Ebu Sufjanu da bi registrirao sramotu i poniženje koje ga je stiglo u ovim bitkama.

U Bici na Bedru on je pobjegao sa bojišta, a u bici na Uhudu je doživio težak poraz kada je izgubio jednog za drugim nekoliko bajraktara, te se više niko nije usudio da podigne bajrak, osim jedne žene koja ga ponese do kraja bitke. Da ne bi ove žene sve bi vas, baš sve, kao roblje prodali, kaže Hassan ibn Sabit u svojoj satiri upućenoj Ebu Sufjanu:

بِأَنَّ سُيُوفَنَا تَرَكَتْكَ عَبْدًا وَعَبْدُ الدَّارِ سَادَتُهَا الإِمَاءُ

Hassan ibn Sabit je satirom zauvijek obilježio svoje žrtve. Ovdje je koristio i individualnu i kolektivnu satiru. U prvom djelu stiha on je Ebu Sufjana nazvao kukavicom kada je pobjegao sa bojišta na Bedru, a u drugom dijelu, kada su na Uhudu padali jedan za drugim njegovi bajraktari, žigosao je i njegov kolektiv.

Poslije Uhuda uslijedile su velike pripreme za obračun sa muslimanima. Pripremljena je taktika opsade Medine. U tu svrhu neprijatelj je angažirao sve snage koje je imao na raspolaganju pa čak i Jevreje Medine.

Te događaje Hassan ibn Sabit je zabilježio u ovoj kasidi. On spominje pleme Benu Kurejza i Bitku na Hendeku, a prije toga i bitku sa plemenom Benu Mustalik, pete hidžretske godine.

Na kraju u kasidi je registriran i ugovor o nenapadanju na Hudejbijji, šeste i oslobođenje Mekke osme hidžretske godine.

Kasida je kazana na Hudejbijji, a ne prilikom oslobođenja Mekke, kako to neki misle. Oni svoje mišljenje zasnivaju na stihu u kome se spominje riječ *feth* (pobjeda):

فَإِمَّا تُعْرِضُوا عَنَّا إِعْتَمَرْنَا وَكَانَ الْفَتْحُ وَانْكَشَفَ الْغِطَاءُ

Ako nam se sklonite, umru ćemo obaviti,
biće to pobjeda i san će se ostvariti.

Međutim, stih koji poslije njega slijedi u sukobu je sa ovim mišljenjem. U tome stihu Hassan ibn Sabit kaže:

وَإِلاَّ فَاصْبِرُوا لِجِلاَدِ يَوْمٍ يَعِزُّ اللهُ فِيهِ مَنْ يَشَاءُ

U suprotnom strpite se do dana određenoga,
do dana kada će Allah uzdići boljega.

Hassan ibn Sabit je u ovoj kasidi predvidio da će muslimanski borci ući u Mekku preko prijevoja Keda' što se i obistinilo. Kada je konjica pod vođstvom Zubejra b. Awama ušla u Mekku preko ovoga prijevoja i kada je Poslanik vidio žene koje pokušavaju svojim šalovima zaustaviti muslimansku konjicu, prisjetio se stihova Hassana ibn Sabita i zatražio njihovo kazivanje. Muslimanska vojska je ušla u Mekku takoreći bez otpora. Jedini otpor su pružile žene koje su iz nemoći pokušale svojim šalovima zaustaviti muslimansku konjicu:

تَظَلُّ جِيَادُنَا مُتَمَطِّرَاتٍ   تُلَطِّمُهُنَّ بِالْخُمُرِ النِّسَاءُ

U ovoj kasidi Hassan ibn Sabit je ukazao i na snage sa kojima su muslimani raspolagali prilikom oslobođenja Mekke. To su duhovne i materijalne snage. Duhovne su Allahova pomoć i moć, Džibrili Emin u redovima muslimanske vojske i vjera koju muslimani nose u svojim grudima.

Materijalne snage su predstavljene muhadžirima, protjeranim muslimanima iz Mekke i ensarijama, pomagačima Allahove vjere iz Medine. U nabrajanju ovih snaga Hassan ibn Sabit je dao prednost duhovnim snagama što znači da su materijalne snage sporedna stvar i da one kao takve mogu biti djelotvorne samo kada se udruže sa duhovnim snagama:

وَإِلاَّ فَاصْبِرُوا لِجِلاَدِ يَوْمٍ   يَعِزُّ اللّٰهُ فِيهِ مَنْ يَشَاءُ

وَجِبْرِيلٌ أَمِينُ اللّٰهِ فِينَا   وَرُوحُ الْقُدْسِ لَيْسَ لَهُ كِفَاءُ

وَقَالَ اللّٰهُ قَدْ يَسَّرْتُ جُنْدًا   هُمُ الأَنْصَارُ عُرْضَتُهَا اللِّقَاءُ

Hassan ibn Sabit je u gore navedenom stihu za Džibrili emina upotrijebio izraz *Ruhu-l-kuds*. Moramo odmah naglasiti da islamsko značenje ove riječi nema ničeg zajedničkog sa značenjem koje ona ima u kršćanstvu. Tamo je Sveti Duh jedan od tri pojma svetog trojstva. Ovdje Ruhu-l-kuds ima značenje Džibrili emina. Tako je to u Kur'anu:

A Isau, sinu Merjeminu, očigledne dokaze smo dali i Džibrilom ga pomogli (El-Bekare, 87.)

Reci: „Od Gospodara tvoga objavljuje ga melek Džibril" (En-Nahl, 102.)

Zbog ove kaside Aiša, r.a., je Hassanu ibn Sabitu oprostila njegovo učešće u njenoj potvori (*kadijjetu-l-ifki*) i zabranila drugima da ga spominju ružnim kada je njegova dženaza prolazila pored nje. Ibn Abbas je također stao u odbranu Hassana, a Poslanik je Hassanu ibn Sabitu jednom prilikom, kada je bio naumio da ga kazni, oprostio upravo zbog ove kaside i njenog sadržaja:

هَجَوْتَ مُحَمَّدًا فَأَجَبْتُ عَنْهُ   وَعِنْدَ اللّٰهِ فِى ذَاكَ الْجَزَاءُ

Drugom prilikom je, kada je Hassan ibn Sabit, kazujući ovu kasidu, stigao do stiha:

فَإِنَّ أَبِى وَوَالِدَهُ وَعِرْضِى لِعِرْضِ مُحَمَّدٍ مِنْكُمْ وِقَاءُ

Moj otac, moj djed i moj glas,
zaštita su od vas za Muhammedovu čast

rekao: „Neka te Allah, o Hassane, sačuva od džehennemske vatre”.

Ovu kasidu bilježi i Ibn Hišam u djelu *Es-Sira en-nebevijja*.[5] U Hassanovom Divanu nalaze se tri stiha više nego je to zabilježeno u *Siri*. Ta tri stiha glase:

فاما تثقفن بنوا لؤى جذيمة ان قتلهم شفاء

أولئك معشر نصروا علينا ففى أظفارنا منهم دماء

وحلف الحرث بن أبى ضرار وحلف قريظة منا براء

U ovim stihovima Hassan ibn Sabit upozorava glavešine plemena Kurejš da će doživjeti sudbinu Benu Džuzejme, ogranak plemena Huza'a, ako se ne pokore muslimanima. Ovo pleme je poraženo, a među zarobljenicima je bila i kćerka Harisa ibn Ebi Dirara, koju je kasnije Muhammed, a.s., oslobodio i vjenčao. To je bilo uzrokom da su ashabi bez otkupa na slobodu pustili sve zarobljenike, koji su kasnije zajedno sa Harisom prihvatili islam.

Hassan ibn Sabit, Abdullah ibn Rewaha, Ka'b ibn Malik i Nabiga el-Dža'di su pjesnici islama. Sva četvorica su živjeli na prijelazu džahilijjeta u islam.

Abdullah ibn Kajs, zvani Nabiga el-Dža'di je pripadnik plemena Benu Dža'da. Rođen je u Feldžu na jugu Nedžda. Islam je primio u Medini i bio uzoran musliman. Umro je 65. hidžretske godine.

Ostala trojica su pripadali medinskom plemenu Hazredž. Učesnici su skoro svih bitaka koje je Poslanik vodio, a prije toga i sastanaka na Akabi.

---

[5] Ibn Hišam, *Es-Sira en-nebevijja*, 4/56.-58.; *Divan Hassana ibn Sabita*, 1.-10. (Šerh Abdurrahman Berkuki).

Ka‘b ibn Malik i Hassan ibn Sabit su umrli 54. hidžretske godine u vremenu Muavije ibn Ebi Sufjana, a Abdullah ibn Rewaha 8. hidžretske godine u Bici na Mu‘ti koju su muslimani vodili protiv Bizanta, nedaleko od Kerkuka u Šamu. Njega je Poslanik u toj bici postavio kao trećeg zapovjednika muslimanske vojske. Kada je prvi i drugi zapovjednik vojske, Zejd ibn Haris i Dža‘fer ibn Ebi Talib, poginuo zastavu je preuzeo Abdullah ibn Rewaha i rekao borcima:

„O narode, tako mi Allaha, ono što vi sada prezirete jeste ono zbog čega ste ovdje i došli. Došli ste da tražite šehadet, da poginete kao šehidi. Mi do pobjede nećemo doći snagom i mnoštvom, nego samo vjerom kojom smo počašćeni od strane Uzvišenog Allaha. Zato, krenimo, i znajte da nećemo biti uskraćeni za jedno od dva dobra: pobjeda ili šehadet.” Borio se i pao kao šehid u ovoj bici. O tome Hassan ibn Sabit kaže:

فلا يبعدنّ الله قتلى تتابعوا بمؤتة منهم ذو الجناحين جعفر

وزيد وعبد الله حين تتابعوا جميعا وأسباب المنية تخطر

Na osnovu ove kaside mi također možemo rekonstruirati i muslimansko društvo toga vremena. To društvo u tom vremenu činili su: muhadžiri, ensarije, učesnici Bitke na Bedru, učesnici prisege na Hudejbijji, oni koji su dijelili na Allahovu putu i lično se borili prije oslobođenja Mekke, oni koji su dijelili na allahovu putu i lično se borili poslije oslobođenja Mekke, oni koji se nisu borili, licemjeri itd.

Prvi muslimani muhadžiri i ensarije bili su okosnica ovoga društva. Islamsko društvo, prije nego što je oslobođena Mekka, bilo je dosta, ako ne i potpuno homogeno društvo, zahvaljujući prije svega jakoj bazi koju su sačinjavali prvi muslimani muhadžiri i ensarije koji su ujedno bili i regulatori ovoga društva. Za ensarije Hassan ibn Sabit u ovoj kasidi kaže da su to Allahovi borci koje je On pripremio da brane Njegovu vjeru. On ih je nazvao ensarijama:

سماهم الله أنصارا لنصرهم دين الهدى وعوان الحرب تستعر

Oni su se na Akabi obavezali Poslaniku da će obožavati samo Allaha i da Mu ništa neće pridruživati, da će štititi i braniti Poslanika kao što štite i brane sebe i svoj imetak.

Odmah poslije muhadžira i ensarija su i učesnici Bitke na Bedru. „On je učesnik Bedra. Allah je i suviše milostiv spram onih koji su se onako junački borili na Bedru.” Ovo je bio odgovor Allahova Poslanika Omeru koji je tražio dozvolu da pogubi Hatiba ibn Ebi Belte'a kada je u trenutku slabosti pokušao da obavijesti idolopoklonike o vojnom pohodu Allahova Poslanika na Mekku.

Osnovu islamskog društva pored ovih činili su još i učesnici prisege na Hudejbijji o kojima Kur'an govori u suri El-Feth (18. ajet), zatim oni koji su dijelili na Allahovu putu i lično se borili prije oslobođenja Mekke o kojima također Kur'an govori u suri El-Hadid (10. ajet).

Međutim, poslije oslobođenja Mekke i naglog horizontalnog širenja islama ovo društvo je počelo gubiti na svojoj homogenosti. To je bilo vidljivo u Bici na Hunejnu. Uzrok ovome porazu na samom početku bitke bile su dvije hiljade novoobraćenih muslimana koji su primili islam na Dan oslobođenja Mekke, a zatim sa deset hiljada medinskih boraca koji su oslobodili Mekku izašli na Hunejn. Ove dvije hiljade poremetile su ravnotežu u redovima muslimanskih boraca. Ovome treba dodati i faktor iznenađenja od strane Hevazina. Novopridošli muslimani nisu pripadali onoj čvrstoj osnovi koja je prošla kroz školu odgoja u vremenu između Bitke na Bedru i oslobođenja Mekke.

Nešto slično desilo se i u Bici na Tebuku. I to je bio plod ovog brzog horizontalnog širenja islama kada su mnogi u skupinama prihvatili islam, a još nisu bili potpuno islamizirani, niti su se imali vremena prilagoditi onoj čvrstoj bazi prvih i iskrenih vjernika koja je formirana u Medini od muhadžira i ensarija.

Ovo je dovelo i do pojave velikog broja licemjera u muslimanskom društvu, kao i onih čija srca treba pridobiti a koja u biti nisu poznavala islam.[6]

Hassan ibn Sabit je cijeli svoj život proveo uz Poslanika. On pjeva o svim njegovim pobjedama, oplakuje ashabe, drugove Božijeg Poslanika poginule u vojnim pohodima i na kraju oplakuje smrt samog Poslanika. On je prvi pravi muslimanski pjesnik.[7]

---

[6] Sejid Kutb, *Fi Zilali-l-Kur'ani*, 10/98 i dalje.

[7] Ignjat Goldziher, *Kratka povijest arapske književnosti*, 26.

3. Neka vlastita i druga imena koja se spominju u kasidi

U ovoj kasidi se susrećemo sa mnogim vlastitim imenima, zatim sa nekim imenima mjesta i krajeva kojima u pojedinim komentarima ove kaside nije posvećena dužna pažnja. U ovome odjeljku biće riječi o tome prema literaturi i komentarima koji su nama bili dostupni.

Zatu-l-'esabi', El-Dživau i Azrau. Ovo su imena mjesta u Siriji koja je Hassan ibn Sabit posjećivao još u predislamskom dobu i za koja ga vežu posebne uspomene. Sva tri mjesta se nalaze nedaleko od Damaska i bila su u posjedu Gasanida kojima je Hassan posvetio i neke svoje kaside.

Dijaru Beni-l-Hashasi. Staništa koja su bila u posjedu Ibn Malika b. Adija b. Nedždžara, pripadnika plemena Hazredž.

Ša'sa. Žena Hassana ibn Sabita. U nekim predajama stoji da je to kćerka Sellama b. Miškema, medinskog Jevreja u koju je Hassan ibn Sabit bio zaljubljen i kojoj je posvetio uvodne dijelove ove kaside.

Bejtu re'sin. Jedno od dva mjesta nedaleko od Kudusa i Halepa, poznato po proizvodnji kvalitetnog vina.

Keda'. Prijevoj na ulazu u Mekku. U jednom hadisu stoji da je Božiji Poslanik preko ovoga prijevoja ušao u Mekku, prilikom njenog oslobođenja, osme hidžretske godine.

Umra. Mali hadždž, posjeta Bejtu-l-harama pod određenim, posebnim i poznatim uvjetima. Razlika između umre i hadždža je u tome što se umra može obaviti u svako doba godine, a hadždž samo u određenim mjesecima. Poslanik je zajedno sa ashabima šeste hidžretske godine krenuo da obavi umru. Međutim, on je u tome bio spriječen od strane idolopoklonika na Hudejbijji, mjestu koje se nalazi nedaleko od Mekke. O tome i Kur'an govori u suri El-Feth.

Ensar. Ensarije Allahova Poslanika. Atribut koji je dobio status vlastitog imena, a označava pripadnike plemena Evs i Hazredž koji su na Akabi dali prisegu Božijem Poslaniku i kasnije pomagali muhadžire iz Mekke.

Me'add. Pradjed plemena Kurejš, odnosno njegovi potomci na sjeveru Arabije koji vuku lozu od Adnana.

Ebu Sufjan. Ebu Sufjan je amidžić Božijeg Poslanika i njegov brat po mlijeku. Bio je vrstan pjesnik u predislamskom dobu. Nikada nije propustio priliku a da nije uputio neku uvredu Božijem Poslaniku i njegovim drugovima, ashabima. Islam je primio na Dan oslobođenja Mekke i bio poslije toga uzoran musliman. Kada je došao Poslaniku da primi islam prišao mu je, po savjetu Alije, i pravo u lice rekao ono što su Jusufova braća rekla Jusufu: *„Allaha nam," - rekoše oni - „Allah te je nad nama uzvisio, mi smo zaista zgriješili."* (Jusuf, 91.), a Poslanik je odgovorio onako kako je Jusuf svojoj braći odgovorio: *Ja vas sada neću koriti. Allah će vam oprostiti, od milostivih On je najmilostiviji.* (Jusuf, 92.)

Ebu Sufjan je bio učesnik Bitke na Hunejnu. Poslanik ga je volio i želio je da on bude nasljednik Hamze. Priča se da nikad nije zbog stida otkada je primio islam podigao glavu i Poslanika pravo pogledao u oči. Također se priča da je, kada mu je nastupio smrtni čas, rekao: „Ne plačite za mnom. Tako mi Allaha otkako sam islam primio nijednu pogrešnu riječ nisam izgovorio."

Abduddar. Ogranak plemena Kurejš koji je upravljao Mekkom i Ka'bom. Oni su bili ključari Ka'be. Oni su razvijali zastavu, snabdijevali hadžije vodom i hranom i u svojim rukama držali Daru-n-nedve (Dom za javne rasprave).

Džuzejma. Ogranak plemena Huza'a protiv kojih je Poslanik pete hidžretske godine vodio rat i do nogu ih potukao. U tom ratu je u zarobljeništvo dospjela i kćerka poglavara plemena Džuvejrijja koju je Poslanik oslobodio i vjenčao. Nakon toga su svi pripadnici ovoga plemena na čelu sa glavarom Harisom ibn Ebi Dirarom primili islam.

Benu Kurejza. Jevrejsko pleme iz Medine koje je pogazilo ugovor o nenapadanju koji su ranije potpisali sa muslimanima. Dvadeset i pet noći su bili pod opsadom dok se konačno nisu predali, a onda su deportovani iz Medine.

Pored ovih imena Hassan ibn Sabit u ovoj kasidi ukazuje, istina, samo išaretom i na neka druga mjesta kao što je Bedr, Uhud, Hudejbijja, Mekka, Medina, Hunejn itd.

Bedr. Mjesto koje je 120 km udaljeno od Medine, na putu između Mekke i Medine. Značajno je po godišnjim sajmovima

i Bici na Bedru 2. hidžretske godine u kojoj su muslimani nanijeli težak poraz idolopoklonicima. Ova bitka predstavlja prekretnicu u povijesti islama. Spominje se i u Kur'anu, u suri Alu 'Imran, 123 ajet.

Uhud. Brdo nedaleko od Medine. Danas skoro spojeno sa ovim gradom. Uhud je bio poprište druge značajne bitke u povijesti islama 3. hidžretske godine. Muslimani su tu doživjeli poraz. Međutim, i pored poraza oni su iz ove bitke, izvukli i neke koristi.

Hudejbijja. Mjesto nedaleko od Mekke. Značajno po ugovoru o nenapadanju koji je sklopljen između muslimana i idolopoklonika, šeste hidžretske godine.

Mekka. Najveći grad u Hidžazu. Nalazi se u dolini Batha okruženoj brdima. U Mekki se nalazi i Ka'ba. Tu je i vrelo Zemzem.

Medina. To je grad Božijeg Poslanika i drugi grad po veličini. Ranije se zvala Jasribom. Nalazi se 340 km sjeverno od Mekke u jednoj dosta plodnoj sa tri strane golim brdima okruženoj dolini.

Hunejn. Dolina koja se nalazi nedaleko od Mekke. Spominje se u Kur'anu u suri Et-Tewbe, 25. ajet. Tu se odigrala čuvena bitka kada su Sekif i Hewazin, dva velika i moćna arapska plemena, napala muslimane prilikom njihovog povratka iz ratom oslobođene Mekke. Danas ta dolina više ne postoji. Neki je smještaju na dan hoda udaljenosti od Mekke, drugi na dan, dva ili čak četiri dana jahanja na devi. To je, bez sumnje, bila pustinjska bezvodna dolina, koja od tada nikada više nije bila naseljena (Hamidullah, Muhammed, a.s., 1/377).

Džibril. Melek, donosilac Objave. Spominje se u Kur'anu pod imenom *Džibril* (El-Bekare, 97., 98.) *Ruhu-l-Kudus* (El-Bekare, 87., En- Nahl, 102., El-Ma'ide, 110.) i *Ruhu-l-Emin* (Eš-Šu'ara', 193.). Sintagmu *Ruhu-l-Kudus* pogrešno je prevoditi sa *Sveti Duh*, jer je izraz sveti stran islamu i nije uobičajan u Kur'anu časnom. Sa ovim izrazom Kur'an ne operira. To je kršćanski izraz. Otuda je u nekim našim prijevodima Kur'ana pogrešno preveden ajet u kome stoji: *Ve nahnu nusebbihu bi hamdike ve nukaddisu leke* (El-Bekare, 30.) kao npr. kod Huseina Đoze ili npr. kod Mustafe Mlive, jer *kudsun* ovdje ima značenje riječi tuhrun (čistoća).

EL-HANSA

Prva žena koja je pjevala elegije u arapskoj poeziji

Tumadir bintu Amr poznatija pod imenom El-Hansa ili Hunas je prva žena koja je pjevala elegije u arapskoj poeziji. U delegaciji svoga plemena Benu Sulejm došla je Poslaniku i tu pred njim zajedno sa ostalima koji su bili u delegaciji primila islam. Navodi se da je Poslanik tražio od nje da mu recitira svoje stihove prema kojima je izražavao svoje divljenje. Prilikom njenog recitiranja Poslanik je više puta tražio da te stihove opetuje riječima: „Hih ja Hunas!". Navodi se također da je Hansa u prvim danima svoga pjesničkog hoda kazivala najviše jedan ili dva stiha sve dok joj nisu u plemenskim čarkama prije islama poginula dva brata Sahr i Muavija. Tada je počela da ih oplakuje u pjesmama koje su brojale i do stotinu stihova. Na jednom mjestu ona za brata Sahra kaže da je gostoljubiv i darežljiv, hrabar i glavar plemena Benu Sulejm. Evo toga stiha:

طَوِيلُ النِّجَادِ رَفِيعُ الْعِمَادِ كَثِيرُ الرَّمَادِ إِذَا مَا شَتَا

Naravno El-Hansa u ovome stihu koristi alegoriju (*kinaju*) kada govori o ovim svojstvima svoga brata. Dugački remen sablje (*tawilu-n-nidžadi*) ukazuje na čovjeka visokog rasta, a to obično govori da je on hrabar čovjek. Visok stub za šator (*refi'u-l-'imadi*) ukazuje na čovjeka čiji se šator između ostalih ističe svojom visinom što znači da je on glavar svoga plemena. Čovjek kod koga ima mnogo pepela kad zazimi (*kesiru-r-remadi*) je čovjek koji prima mnoge goste za koje se pripremaju mnoga jela, te gore mnoge vatre pa se zbog toga stvara i mnogo pepela. Taj čovjek je jako gostoljubiv i darežljiv.

Teufik Muftić u ovome stihu vidi dvije vrste alegorije. Prva bliska i druga daleka alegorija. Prva je ona kod koje se veza između prvobitnog i figurativnog pojma može lahko i brzo uspostaviti kao što je to slučaj sa prvim dijelom ovoga stiha. Druga je ona kod koje je zato potrebno više posrednih pojmova kao što je to slučaj kod druge i treće alegorije u ovome stihu. Sve tri ove alegorije su alegorije na svojstvo (*kinajetun 'an sifatin*).[8]

---

[8] Teufik Muftić, *Klasična arapska stilistika*, 102.

Na sajmu poezije na Ukkazu nastala je i njena kratka i dirljiva elegija posvećena braći Sahru i Muaviji iz koje donosimo samo dva stiha:

Ko je vidjeo ili čuo moja dva brata, poput dviju grana?
Dva brata ko dva sokola, njima ravne oko ne ugleda.

Dva junaka bez mane, uvijek spremna da zaštite.
Ja plačem nad mojom braćom, i grobom što ih skriva.[9]

U islamskom periodu El-Hansa je sa svoja četiri sina učestvovala u Bici na Kadisiji. Noć uoči bitke rekla je svojim sinovima:

„Vi ste prihvatili islam dobrovoljno. Tako mi Allaha, a nema boga osim Njega, vi ste sinovi jednog čovjeka i jedne žene koja nikad nije iznevjerila svoga muža, a vašeg oca . . . Vi znate blagodati koje je Allah pripremio onima koji se bore protiv neprijatelja islama. Vi znate da je onaj, vječni svijet bolji od ovoga, prolaznog svijeta." Zatim je citirala Riječi Uzvišenog Allaha u kojima stoji: *O vjernici, budite strpljivi i izdržljivi, na granicama bdijte i Allaha se bojte, da biste postigli ono što želite!* (Alu 'Imran, 200.).

Sutradan kada su njeni sinovi poginuli kao šehidi, rekla je: „Hvala Allahu koji me počasti njihovom pogibijom. Molim Allaha da me pridruži njima u vječnom prebivalištu Njegove milosti."

Hansa je umrla prirodnom smrću u vremenu Muavije 50. hidžretske godine. Sva njena poezija je kazana u predislamskom dobu. Ali Fehmi Džabić je u djelu Husnu-s-sihaba fi šerhi eš'ari-s-sahaba (Ljepota druženja u komentiranju poezije Muhammedovih drugova, ashaba) donio neke odlomke iz te poezije jer nije želio, kako kaže, da njegovo djelo bude lišeno njene poezije pa makar ona bila i iz perioda prije islama.[10]

Ovo, uz stihove o vinu koje je Hassan ibn Sabit kazao u predislamskom dobu, a koje je Džabić uključio u svoju knjigu, ne idu u prilog mišljenju koje tvrdi da je Džabić prilikom izrade ove knjige, književnost mjerio isključivo vjerskim, odnosno moralno-odgojnim mjerilima i da je sve drugo što se uklapa u ovo odbacio.[11]

---

[9] Gabrieli, *Istorija arapske književnosti*, 42.

[10] Džabić, *Husnu-s-sihaba fi šerhi eš'ari-s-sahaba*, 17, 94, 282.

[11] Hazim Šabanović, *Knji'evnost muslimana BiH na orijentalnim jezicima*, 612.-613.

Da je to proizvoljno mišljenje navodimo stihove Hassana ibn Sabita koje je Džabić, iako govore o strogo zabranjenom vinu, uključio u svoju knjigu.

إِذَا مَا الأَشْرِبَاتُ ذُكِرْنَ يَوْمًا   فَهُنَّ لِطَيِّبِ الرَّاحِ الْفِدَاءُ

نُوَلِّيهَا الْمَلاَمَةَ إِنْ أَلَمْنَا   إِذَا مَا كَانَ مَغْثٌ أَوْ لِحَاءُ

وَنَشْرَبُهَا فَتَتْرُكُنَا مُلُوكًا   وَأُسْدًا مَا يُنَهْنِهُنَا اللِّقَاءُ

U prvom stihu Hassan ibn Sabit koristi množinu množine (*šerabun*, *ešribetun*, *ešribatun*) samo da bi istakao djelotvornost vina, a u drugom i trećem stihu objašnjava zašto je vino kod njega iznad svakog drugog pića. Ima i drugih stihova u ovoj knjizi koji nisu u službi gore navedenog mišljenja. No, mi ćemo se zadovoljiti samo sa ova dva primjera.

د. يوسف راميتش

حسّان بن ثابت الأنصارى

شاعر النبي صلى الله عليه وسلم.

يتناول هذا البحث الشعر في عصر صدر الاسلام و موقف الرسول صلى الله عليه و سلم من الشعر والشعراء.و بعد ذلك يتحدث عن حسان بن ثابت عن مولده و نشأته و صحبته للرسول صلى الله عليه و سلم عن همزيته التى قالها عام الحديبية فى السنة السادسة من الهجرة حيث خرج النبي صلى الله عليه و سلم و معه المسلمون و كل من رغب فى رفقته من القبائل التى لم تسلم بعد. خرجوا مسالمين محرمين يسوقون الهدى و ليس لهم مقصد الا زيارة البيت فاذا بمشركى مكة يصدونهم و يتأزم الموقف بينهم و بين المسلمين فيقول حسان هذه الابيات تهديدا لقريش و هجاء لأبى سفيان .

أما الخنساء فيتناول البحث سيرتها قبل و بعد الاسلام ثم شعرها و هو بجملة شعر جاهلى و كله فى رثاء أخويها معاوية و صخر.

By Prof. Dr. Jusuf Ramic

AL-MUHADRAMUN

Summary

Hassan ibn Thabit was a poet of God's Prophet. He descended from a tribe called Hazrajj. He embraced Islam in Madina and was at the Prophet's site since. He has made poems about all Prophet's victories, about his friends died in wars that God's Prophet fought and, at the end, about the death of the Prophet himself. He was the first real Muslim poet. He died in 674 AD or 54 H.

The Hamaziyya - work of Hassan ibn Thabit could be the source for the reconstruction of whole history of Islam in the first eight years after Hijra and of the Muslim society of that time as well.

The first woman in Arabic poetry was Tumadir from the tribe Benu Sulaima most known as Al-Hansa or Hunas. She lived at the end of sixth and the first decades of seventh century.

This work was based on relevant sources from Arabic literature, at the first place on Divan of Hassan ibn Thabit and other anthologies from the Arabic poetry.

prof. dr. safet nurković

alžir

I
Geografski položaj, prostorni obuhvat i veličina Alžira

Alžir je sa površinom od 2.381.741 km² najprostranija zemlja sjeverozapadne Afrike - Džezirat al Magrib („Otok Sunčevog zalaska"), druga po prostranstvu u Africi (iza Sudana) i 11. u svijetu. Rastojanje između sjevernih i južnih granica zemlje iznosi oko 1.900 km, a od zapadnih do istočnih 1.800 km. Zahvaća dugačko područje afričkog mediteranskog primorja između Maroka i Tunisa, zatim istočni dio prostrane planinske zone Atlasa i golemo pustinjsko područje zapadnog dijela Sahare (1/4 Sahare). Alžir se graniči na sjeveroistoku sa Tunisom, na istoku sa Libijom, na jugu sa Nigerom i Malijem, na zapadu sa Marokom, i na jugozapadu sa Zapadnom Saharom i Mauritanijom, dok na sjeveru izbija 1.076 km dugom obalom na Sredozemno more, a na jugu se prostire vrlo daleko u unutrašnjost Sahare (Ardar des Iforas).

Smještaj na obali Sredozemnog mora daje Alžiru specifičnu političko-geografsku važnost, a blizina pomorskog

puta Gibraltar-Suez i velikih španskih, francuskih i talijanskih pomorskih luka daje mu izvanredno povoljan saobraćajno-geografski položaj na Mediteranu. Zato se Alžir s pravom smatra dijelom jedinstvenog mediteranskog geoprostora. Istodobno, Alžir predstavlja sponu ostalih država Magriba sa istočnim dijelom jedinstvenog islamskog civilizacijsko-kulturnog areala. Takav položaj predstavlja osnovnu komponentu geografske individualnosti Alžira.

II
Prirodno-geografske specifičnosti Alžira

Druga komponenta geografske individualnosti Alžira jeste njegova specifična prirodno-geografska osnova: složena geološko-geotektonska struktura i geomorfološki sklop, specifični klimatski, hidrografski, pedogeografski i biogeografski uvjeti.

Specifične i složene prirodno-geografske uvjete i mogućnosti u potpunosti odražava postojanje pet jasno izdvojenih uzdužnih i međusobno, gotovo, paralelnih prirodnih zona. Prva je mediteransko primorje. Nad njim se dižu planine Telskog Atlasa (Tell Atlas), koje se preko svojih južnih obronaka spuštaju u Visoravan šotova, a južno od nje dižu se lanci Saharskog Atlasa, čiji se obronci gube u ravnici Sahare.

Najznačajniji prostor Alžira čini 60 do 150 km širok nizijski i brežuljkasti pojas uz Sredozemno more, koji predstavlja gospodarsku okosnicu zemlje i u kojoj živi više od 90% ukupnog stanovništva. Nju čini nekoliko područja, koja se, idući od zapada ka istoku smjenjuju ovim redom: obalno područje Orana, koje čini zapadni i relativno niži dio mediteranskog primorja i brežuljkastog pojasa Telskog Atlasa između rijeke Muluje i doline rijeke Cheliff. Ovo područje, čije je središte grad Oran, predstavlja agrarno najvitalniji dio Alžira. Drugo je Alžirsko područje, koje zahvaća istočni i relativno viši dio mediteranskog primorja i brežuljkastog pojasa Telskog Atlasa. To je privredno najrazvijenije područje Alžira (poljoprivreda, industrija, zanatstvo, trgovina, saobraćaj i druge djelatnosti). Središte ovog područja je grad Alžir. Treće područje je Kabilija, koje zauzima najistočniji viši dio mediteranskog područja i planinsko zaljeđe. Od ostalog dijela

mediteranskog primorja i brežuljkastog pojasa Telskog Atlasa razlikuje se po većoj visini i vlažnijoj klimi. To je u odnosu na prethodno spomenuta dva područja gospodarski slabije razvijeno područje-područje tradicionalnog načina života i privredne aktivnosti.

Planinsko zaleđe mediteranskog primorja na jugu čini reljefnu okosnicu Alžira. Čini ga planinski sistem Atlasa koji se prema jugu proteže u dubini od 250 do 300km. Planinski sistem alžirskog Atlasa dijeli se na tri dijela: Telski Atlas (Tell Atlas), planinski lanac duž mediteranskog primorja ispresijecan uskim dolinama, strmim i stjenovitim klisurama; Visoravan šotova, koja se pruža između Telskog i Saharskog Atlasa od Maroka do depresije Hodna. Tu golemu međugorsku depresiju ispunjavaju debele neogene kontinentalne naslage. U neispunjenim dijelovima prvobitne zavale zaostale su depresije. To su šotovi ili slana jezera u kojima se akumulira voda u kišnom periodu koja tvori slana jezera ili šotove. Najveći su Rhadbi i Chergui; Saharski Atlas sastoji se od više paralelnih planinskih lanaca. Središnji i zapadni dijelovi Saharskog Atlasa su niži, većinom goli, ispresijecani i teško prohodni.

Južno od Saharskog Atlasa do planinskog područja Ahaggar (Huggar) prostire se alžirska Sahara-Saharska oblast. Oblast je jako prostrana (više od 2 miliona km^2) i vrlo slabo naseljena (uglavnom u oazama). U sjevernom dijelu alžirska Sahara je ravna (visina 200-500 m) sa velikim i blagim, ali skoro neprohodnim udolinama od živog pijeska-ergovi (Zapadni veliki erg, Istočni veliki erg), a jednim dijelom i sa relativno prohodnim zemljištem pokrivenim stjenama, kamenjem (hamada i tasili) i šljunkom (sarir). Najtipičnija pustinjska oblast u alžirskoj Sahari je Tanezruft zapadno od Ahaggara, koja je bezvodna, bez vegetacije, životinja i ljudskih naseobina. U geomorfološkom sklopu Alžirske Sahare na jugu posebno se ističe planinski masiv Ahaggara-Huggara (3.003 m).

Klima Alžira je raznovrsna saglasno raznovrsnim prirodno-geografskim uvjetima njenog obrazovanja. U oblasti Mediteranskog primorja i na sjevernim padinama Telskog Atlasa je sredozemna. U tom dijelu Alžira srednja godišnja količina padavina iznosi oko 500 mm, srednja mjesečna temperatura zraka najhladnijeg

mjeseca 11° C (u januaru), a najtoplijeg mjeseca 25° C (u julu). Na središnjim visoravnima i kotlinama klima ima stepska i polupustinjska obilježja gdje srednja godišnja količina padavina iznosi oko 250 mm, srednja mjesečna temperatura zraka najhladnijeg mjeseca 4° C (u januaru), a najtoplijeg mjeseca 27° C (u augustu). Na prostoru Alžirske Sahare klima je izrazito pustinjska sa srednjom godišnjom količinom padavina manje od 100 mm, srednjom mjesečnom temperaturom zraka najhladnijeg mjeseca 12° C (u januaru), a najtoplijeg mjeseca 29° C (u julu).

Osnovno hidrografsko obilježje Alžira je opća oskudica tekuće, izvorske, bunarske i atmosferske vode, koja je sve veća idući od sjevera prema jugu. Samo u području Telskog Atlasa i u mediteranskom primorju postoje rijetki stalni riječni tokovi, koji zbog etezijskog padavinskog režima pokazuju jaka kolebanja vodostaja-zimi su dosta bogati vodom, a ljeti gotovo sasvim presuše. Najveća je rijeka Cheliff-Šelif duga 694 km. U pustinskoj oblasti vlada velika oskudica površinskih i podzemnih voda, izuzev u malobrojnim oazama u kojima su izvori i bunari sa pijaćom vodom.

U Alžiru vegetacija je u velikoj mjeri zavisna od klime. Tako je u mediteranskom primorju i na sjevernim nižim podgorinama Telskog Atlasa rasprostranjena mediteranska vegetacija, u brdovitim prostorima i na visoravnima stepska, a na jugu je prava pustinja. Šume su, uglavnom, rasprostanjene na mediteranskom primorju i u sjevernoj podgorini Telskog Atlasa.

III
Društveno-geografske odlike Alžira

Demokratska Narodna Republika Alžir (Al-Gumhuriyya al-Gaza'iriyya ed-Dimuqratiyya aš-Ša'biyya) proglašena je nezavisnom zemljom 5. VII 1962. godine, nakon osmogodišnjeg oslobodilačkog rata protiv francuske kolonijalne vlasti, koja je bila uspostavljena 1830. godine. Glavni grad zemlje je Alžir (El-Džezair), sa oko 3,7 miliona stanovnika (1995. g.). U administrativnom pogledu država je podijeljena na 48 okruga.

Prema podacima UN-a Alžir je u 1995. godini imao 27.959.000 stanovnika. Po broju stanovnika sedma je zemlja u

Africi (iza Nigerije, Egipta, Etiopije, Konga, Južne Afrike i Tanzanije), a 34. u svijetu.

Alžir sa gustinom naseljenosti od 11,7 stanovnika na 1 km^2 (1995. g.) spada u skupinu vrlo rijetko naseljenih zemalja Afrike. Pored vrlo rijetke naseljenosti zemlje u cjelini, postoje i vrlo izrazite razlike u naseljenosti pojedinih dijelova zemlje. Te su razlike rezultat prostorno različitih uvjeta naseljenosti i ljudske aktivnosti primarno uvjetovane suhom klimom i drugim prirodno-geografskim specifičnostima državnog teritorija. Naime, najgušće je naseljeno mediteransko primorje i sjeverne niže podgorine Telskog Atlasa. Ovo područje predstavlja kako gospodarsku tako i demografsku okosnicu Alžira, jer u njemu na oko 13% površine živi više od 90% ukupnog stanovništva zemlje, gdje je gustina naseljenosti velika, mjestimice veća od 300 stanovnika na km^2. Istodobno je prostor alžirske Sahare vrlo rijetko naseljen (gustina naseljenosti manja je od 1 stanovnika na 1 km^2). U tom prostoru naseljenost je vezana, uglavnom, za rijetke oaze, gdje su prirodno-geografski uvjeti za život i ljudsku aktivnost povoljniji u odnosu na okolni pustinjski prostor koji se doima kao golemi beživotni prostor.

Alžir kao dio islamskog kulturnog areala, karakterizira specifičan urbanizacijski proces. S obzirom na činjenicu da se islam kao civilizacija temelji na gradovima, odnosno da je gradska civilizacija, alžirski gradovi nastali u okviru tog jedinstvenog civilizacijskog kruga izdvajaju se u literaturi kao islamski odnosno orijentalni. Tempo urbanizacije u posljednjih dvadesetak godina bio je vrlo izrazit (1975. godine procenat gradskog stanovništva iznosio je 25%, a 1995. godine 56%). Sadašnji nivo urbanizacije od 56% svrstava Alžir u srednje urbanizirane zemlje Mediterana, a u okviru Afrike spada u skupinu najurbaniziranijih zemalja. Izrazit tempo urbanizacijskog procesa dobro odražava povoljne uvjete njegovog razvoja (snažna koncentracija stanovništva u demografskoj i gospodarskoj okosnici na sjeveru zemlje u područja gradskih aglomeracija intenzivnog razvoja industrije i drugih gradskih djelatnosti).

Najveći gradovi su Alžir - Al-Džezair (3.700.000 stanovnika, 1995. g.), Ouhran-Oran (920.000 stanovnika, 1995. g.), Ksontina-Konstantina (632.000 stanovnika, 1995. g.), Annaba (450.000 stanovnika, 1995. g.), Sidi bel Abbas (341.000 stanovnika, 1995. g.) i dr.

Prema obilježjima populacijske dinamike Alžir spada u skupinu zemalja sa vrlo izrazitom porastom stanovništva (prosječna godišnja stopa porasta stanovništva iznosi 3%), koji karakterizira visoka stopa nataliteta (38 promila) i niska stopa mortaliteta (7 promila). Tako izrazitom populacijskom dinamikom za samo tridesetak godina ukupan broj stanovnika Alžira je povećan za skoro dva puta (sa 11,3 miliona u 1961. na 28,0 miliona u 1995. g.).

Alžir, pored toga što ima vrlo izrazitu populacijsku dinamiku, ima i vrlo mlado stanovništvo, jer udio mladih (do 15 godina starosti) čini 46% ukupnog stanovništva, a udio starih (65 i više godina) samo 4%. Prema tim odlikama Alžir spada u skupinu zemalja svijeta čija starosna struktura stanovništva pokazuje obilježja izrazite demografske mladosti.

U suvremenoj etničkoj strukturi najdominantniji su Arapi (arabizirani Berberi) i Berberi (Berberi, Kabili, Tuarezi i dr.). Dominantna vjera je islam (100% sunnitski muslimani), koja je i zvanična državna vjera, a službeni jezik arapski.

IV
Ekonomsko-geografske karakteristike Alžira

Prema obilježjima privredne strukture, nivou opće društveno-gospodarske razvijenosti i društveno-političkim prilikama, Alžir spada u skupinu zemalja u razvoju, koja je u suvremeno doba u dubokoj političkoj, ekonomskoj i socijalnoj krizi.

Fazu suvremenog društveno-gospodarskog razvoja Alžir je započeo kao siromašna i privredno vrlo nerazvijena agrarna zemlja sa BDP (bruto-društvenim proizvodom) od samo 200 USA$ po stanovniku, sa vrlo niskim stupnjem obrazovanja (86% nepismenih),vrlo niskim stupnjem urbanizacije (18% gradskog stanovništva) i dr.

U postkolonijalnom periodu društveno-gospodarskog razvoja ostvareni su značajni rezultati u oblasti transformacije privredne strukture (izgradnjom industrije, modernizacijom poljoprivredne proizvodnje, izgradnjom turističkih objekata) i izgradnjom krupnih infrastrukturnih sistema (moderna cesta duž Mediteranskog primorja i transsaharske ceste za Niger i Mali, opsežna elektrifikacija

i dr.). Sve je to postignuto zahvaljujući prihodima od nafte i zemnog gasa i transformacijom vlasničke strukture. Godine 1988. ostvaren je BDP u vrijednosti od 58,3 milijarde USA$ (34. zemlja svijeta) i BDP po stanovniku od 2.557 USA$, a u 1995.godini BDP zemlje smanjen na 44,6 milijardi USA$, a BDP po stanovniku na 1.593 USA$, stopa nezaposlenosti smanjena je na 28%, a stopa nepismenosti na 38%. Broj radnika na privremenom radu u inozemstvu iznosio je 1995.godine 2,7 miliona, a vrijednost stranog duga gotovo je udvostručena (sa 18,7 u 1986. na 32,6 milijardi USA$ u 1995. g.).

U suvremenoj privrednoj strukturi Alžira najveći značaj ima industrija i rudarstvo u kojima se ostvaruje oko 50% vrijednosti BDP zemlje i u kojima radi oko 1/3 aktivnih lica.

Najveće prirodno bogatstvo je nafta i zemni gas. Bogata naftonosna polja su u saharskom Atlasu u rejonu Hasi Messaud, Egeleh, El-Gassi, In Salah, Temassinin i dr. Rezerve nafte se cijene na oko 2,5 milijardi tona (oko 8% ukupnih svjetskih rezervi), a zemnog gasa na oko 2.400 milijardi m^3. Proces eksploatacije nafte otpočeo je u kooperaciji sa francuskim naftnim kompanijama tek 1957. godine. Već 1968. godine ukupna godišnja eksploatacija nafte iznosila je 50,2 miliona tona, i po količini eksploatirane nafte Alžir je bio tada 10. zemlja u svijetu. U 1990. godini ukupna godišnja eksploatacija nafte iznosila je 51,2 miliona tona, a zemnog gasa 46,3 milijardi m^3. Nafta i zemni gas se naftovodima i gasovodima transportuju do rafinerija i luka na mediteranskoj obali.

Od drugih rudnih bogatstava značajan su fosfati (najbogatija nalazišta na svijetu (rejon Džebel Besare i dr.) čija godišnja eksploatacija iznosi 1,3 miliona tona, zatim željezna ruda, čije se ukupne zalihe cijene na oko 3 milijarde tona (najveće zalihe su u rejonu Gara Džebilet), a čija godišnja eksploatacija iznosi 2,1 milion tona. Značajno je još i bogatstvo ugalja (u rejonu Besare i dr.), zatim olova, cinka, antimona, srebra, mangana, žive i platine ali se vrlo slabo eksploatiraju.

Industrija se razvija na bazi domaćih sirovina. Najrazvijenija je petrohemijska i hemijska industrija, zatim crna i obojena metalurgija, mašinska, tekstilna i prehranbena industrija. Najveći industrijski centri su Alžir, Oran, Annaba, Skikda i dr.

Poljoprivreda je dugo vremena bila glavna privredna grana. Ona sada zapošljava oko 23% aktivnih lica i ostvaruje oko 13% vrijednosti BDP zemlje. Alžir ima vrlo nepovoljnu zemljišnu strukturu jer samo oko 18,4% zemljišnih površina čine poljoprivredne površine, na šume otpada samo 1,8%, dok je 79,8% ukupnog zemljišta neproduktivno. U strukturi poljoprivrednih površina obradive površine učestvuju sa 17,1% a livade i pašnjaci sa 82,9%. Nepovoljna zemljišna struktura upućuje na zaključak da su prirodno-geografski uvjeti za poljoprivrednu aktivnost znatno oskudni, a struktura poljoprivrednih površina (samo 3% poljoprivrednog zemljišta je obradivo) upućuje na povoljnije uvjete za stočarsku nego za ratarsko-voćarsku aktivnost. Obradive površine su u mediteranskom primorju, sjevernoj nižoj podgorini Telskog Atlasa i u dolinama rijeka gdje je vrlo razvijeno ratarstvo, voćarstvo i vinogradarstvo.

Glavne poljoprivredne kulture su pšenica (1,5 miliona tona, 1990. g.), ječam (1,2 miliona tona, 1990. g.), krompir (860 000 tona, 1990. g.), datule (210.000 tona, 1990. g.), agrumi (315.000 tona, 1990. g.), vinova loza, masline (150.000 tona, 1990. g.) i dr.

Stočarstvo, uglavnom ekstenzivno, je tradicionalna poljoprivredna aktivnost u brdskim i planinskim predjelima Alžira. Uzgaja se uglavnom sitna stoka-ovce (14,9 miliona grla, 1990. g.) i koze (2,7 miliona grla, 1990. g.).

Saobraćaj je, unatoč velikog prostranstva i pustinjske prirode zemlje, za afričke prilike, relativno dobro razvijen. Najgušća mreža saobraćajnica je u mediteranskom primorju i u podgorini Telskog Atlasa. Ukupna dužina svih puteva iznosi 78.410 km, od čega je puteva prvog reda 23.500 km, drugog reda 13.500 km, a ostalih kategorija puteva 31.410 km. Ukupna dužina željezničkih pruga iznosi samo 4.230 km. Najveći značaj imaju prometnice duž mediteranskog primorja i transsaharske koje povezuju Alžir sa Nigerom i Malijem. Zbog položaja, relativno slabe kopnene prohodnosti i komunikativnosti zračni saobraćaj ima poseban značaj. Međunarodni značaj ima aerodrom u Alžiru preko kojeg se održava redovna zračna veza sa mnogim afričkim i evropskim zemljama, a nacionalni značaj imaju zračne luke u Unabi, Oranu i Skikdi.

Međunarodna razmjena Alžira odvija se gotovo u cjelini morskim putem, preko domaćih luka, a dio nafte izvozio se i preko

tuniske luke Skhirra. Najveće luke su Arzew, Skikda, Bejaia, Annaba, Alžir i Oran. Morska obala je visoka 15 do 20 m, slabo razuđena, sa malim brojem prirodnih luka i većih zaliva. Zbog toga je pristup obali sa mora u prirodnim uvjetima otežan.

Ukupna vrijednost međunarodne razmjene iznosila je u 1995. godini oko 21,7 milijardi USA$: izvoz 11,1 milijardi USA$, a uvoz 10,6 milijardi USA$. U strukturi izvoza najveći značaj ima nafta i zemni gas (97%), metali i metalni proizvodi (1%), fosfati (1%) i južno voće (1%). Najveći vanjskotrgovinski partneri Alžira u izvozu su: Italija (19%), SAD (15%), Francuska (12%), Španija (8%), Njemačka (8%) i Holandija (8%). U strukturi alžirskog uvoza najveći značaj imaju: agrarni proizvodi (30%) jer Alžir ne proizvodi dovoljne količine hrane za potrebe vlastitog stanovništva, zatim investicijska dobra (26%) i polufabrikati (23%). Najvažniji vanjskotrgovinski partneri Alžira u uvozu su: Francuska (30%), Španija (11%), Italija (10%), SAD (8%) i Njemačka (6%).

Korišćeni izvori i literatura

1. *Atlas svijeta*, Westermann, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1990.;
2. Crkvenčić I., *Afrika* - Regionalna geografija, Školska knjiga, Zagreb, 1990.;
3. Crkvenčić I., *Afričko sredozemlje*, Školska knjiga, Zagreb, 1980.;
4. *Der Fischer Weltalmanach 1998*, Frankfurt am Main, 1997.;
5. *Haack Geographischer Atlas*, VEB Hermann Haack Geographisch-Kartographische Anstalt, Gotha/Leipzig, 1981.;
6. Herak M., *Geologija* - Struktura, dinamika i razvoj Zemlje, Školska knjiga, Zagreb, 1973.;
7. Isnard H., *Le Maghreb*, Presses Universitaires de France, Paris, 1966.;
8. *Memo Larousse*, Encyclopedie, Paris, 1990.;
9. Natek K., *Države sveta*, SGDS, Ljubljana, 1991.;
10. Petrović R., *Zemlje i narodi svijeta*, Prosvjeta, Zagreb, 1975.;
11. Stanić F., *Geografija svijeta*, Knj. III (Afrika), Zagreb, 1958.;
12. *Statistički godišnjak Jugoslavije 1990*, SZS, Beograd, 1991.;
13. Stražičić N., *Pomorska geografija svijeta*, Školska knjiga, Zagreb, 1987.;
14. *The World Book Encyclopedia*, World Book International, 1994.;
15. Vasovič M., *Regionalna geografija*, Rad, Beograd, 1985.;
16. *Vojna enciklopedija*, 1A-B, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1970.

صفوت نوركوفيتش

الجزائر

عرض فى هذه المقالة موقع الجغرافى للجزائر و عواملها التركيبية الأخرى كما هى خصيصة الجغرافية والاجتماعية والأقتصادية.و تتكون الجزائر من خمسة أقاليم الطبيعية المختلفة و هى:حوض البحر الأبيض المتوسط والمنحدرات الأطلسية التلسية الشمالية والهضاب العليا و سلسلة جبال أطلسي الصحراء و صحراء الجزائر . والجزائر بلد بكثافة السكان القليلة . الظروف المختلفة تسبب فروقا كبيرة فى كثافة السكان لبعض الأماكن البلاد . وللجزائر إزدياد عدد السكان كبير،المعدل المتوسط ٣٪ فى السنة.

أكثر من ٤٦ ٪ من سكان الجزائر أصغر سنا من ١٥ سنة و ٤ ٪ من سكان البلد فقط يزيد عمرهم ٦٥ سنة و من الناحية الأقتصادية فان الجزائر بلد يتطور إقتصاديا و زراعيا و لكنه الان فى ازمة سياسية و إقتصادية وإجتماعية حادة.

وللتعدين والصناعة أهمية كبرى حيث يشتغل فى هذا المجال ثلث الأيدى العاملة.

By Prof. Dr. Safet Nurkovic

ALGERIA

Summary

This work shows relevant geographic characteristics of Algeria (natural-geographic, socio-geographic and economic-geographic characteristics).

There are five natural-geographic completely different zones in Algeria.

The Algeria is underpopulated country but its population growth rate is high.

The Algeria is industrial-agricultural developing country which passes through deep political, social and economic crisis.

Omer Ibrahimagić:
Bosna i Bošnjaci između agresije i mira
Izdanje El-Kalem, Sarajevo 1998.

Antička sentenca „docendo discimus" (učeći druge, učimo sebe) instruktivna je u svakom pogledu. Prednost pisanja nad pamćenjem oduvijek je bila to što omogućava pojedincu da „zapamti" ono što može pamćenjem zaboraviti, posebno što je ovo XX stoljeće već davno označeno i određeno kao stoljeće pohranjenih dokumenata. Tako američki istraživač Roy Williams (Kalifornijski institut Tehnološkog centra za napredna računalna istraživanja) tvrdi da je napisano u svijetu približno jednako dvjema hiljadama petabajta a jedan petabajt je kvadrilijum bajta. Riječ je o podacima sedamdesetih godina XX stoljeća. Prema istom istraživaču do 2.000. godine broj pisanih izvora će biti dva i po puta veći uz konstataciju da je i ta činjenica potcijenjena.

Historičari ima očit problem kada je historijskih izvora malo ali nije teško uočiti pojavu potpuno suprotnog problema - spektakularnog preobilja izvorne građe. Na ovaj problem je još 1926. godine ukazao veliki historičar R. G. Collingwood ističući zbog čega historičari drugačije pristupaju historiji stare Grčke a drugojačije starome Rimu, pa navodi: Grčka historija V stoljeća p.n.e. dobra je za početnike da krenu s historijskim radom, postoji svega nekoliko izvora koje početnik može savladati u cijelosti te nastaviti rad na njihovoj interpretaciji. Kada nasuprot tome, radi na historiji Rima ranoga Carstva, smeten je masom dostupnih izvora, napose onih koji proistječu iz pepigrafike, suočen je s oprečnim problemima, problemom temeljna proučavanja ili upoznavanja s izvorima, te rad na interpretaciji izvora prelazi vremenom u drugi plan.

Kada se želi samo registrirati razvoj moderne državne administracije i državnih arhiva, učini se da je rad na proučavanju, istraživanju, posebno interpretaciji historijskih izvora zastrašujući. Tako npr. historičar Derek Beales ukazuje na problem

šezdesetogodišnjice vladavine Franje Josipa u Austro-Ugarskoj: „Nemilosrdna biro-kracija ostavila je daleko previše dokumenata da bi ih bilo koja osoba mogla savladati". Ostavimo po strani zadaću procjene cijele epohe i pogledajmo šta je potrebno u čisto fizičkom pogledu kako bi se sačuvala dokumentacija koja je nastala o ili povodom nekog historijskog događaja npr. rata i agresije u Bosni i Hercegovini 1992.-1995. godine. Radi se o stotinama hiljada činjenica, podataka, dokumenata, ekeltronskih, fonografskih zapisa, pisanih, materijalnih spomenika ali i usmene predaje. Radi se o obimnim, dragocjenim svjedočenjima koji, skupljeni ali i razbacani stoje na usluzi današnjim i budućim istraživačima da u formi docendo discimus pomažu u tumačenju pro-šlosti i epohe.

Knjiga prof. dr. Omera Ibrahimagića *Bosna i Bošnjaci između agresije i mira* je svjedočanstvo, izravno autorovo iskustvo zbivanja o kojima govori u osloncu na pretpostavljene neumoljive zakone historije, sadašnjosti, aktualiteta, na kolektivne i individualne traume i frustracije, pritom se ne misli primjer agresije, genocida i odbrane, nego doživljaj što nadvladava ljudsko poimanje i izaziva u onih koji taj historijski problem žele razraditi, kritički proživjeti - raspravu koja podrazumijeva stanovitu slijepu tačku koja se, upravo zbog toga što nije podvrgnuta kritici, unapređuje u konačno objašnjenje i krunski dokaz.

Treba znati da je izravno iskustvo već odavno diskreditirano kao krunski dokaz zbivanja. O tome ne svjedoči samo rekonstrukcionistička analiza izravnog iskustva u tekstovima očevidaca već i odavno izvedena ali s današnjeg stajališta teorijski neosvještena suprotstavljanja povijesnih rekonstrukcija strategije rata za nezavisnost Bosne i Hercegovine 1992.-1995. godine, iskustvima individualnih boraca što su danima ležali u blatnim rovovima. Mesijanstvo i neumoljivi zakoni historije poput nužnosti ispunjenja nacije u državi i uloge velikih ljudi u njezinu ostvarenju, izgubili su, jednako tako, svoju snagu krajnjeg objašnjenja: za razliku od izravna iskustva, njihova je kritika bila usporedna s nastankom i ignoriranjem pa kritika prebacuje svaku raspravu iz politike spoznaje u politikanstvo dnevnih potreba kulta ličnosti ili zadržavanja vlasti. Konačno, formalizirane historijske metode, zamišljene u XIX stoljeću, kao univerzalni put koji neumoljivo vodi prema istini historije, pokazali su se neobično prevrtljivim: njihova ih depersonalnost čini prikladnim za sankcioniranje ciljeva udaljenih čak i od devetnaestostoljetnog ideala istine osvijetljenog idealima zapadnjački koncipiranog napretka što se vidi u uobičajenim pozivima upućenim od strane politike historijskoj nauci da dade pravorijek o nekom zbivanju kao da taj pravorijek ne ovisi o društvenom i političkom mjestu na kojemu historija kao ustanova definira svoje probleme i priznaje vlastita rješenja. Tih nekoliko primjera zastarjelosti i manipulacije ne iscrpljuje sve

implikacije upotrebe historije i njene istine u periodu agresije i mira u Bosni i Hercegovini.

Treba ukazati da je naučni bonitet dr. Omera Ibrahimagića evidentan i u činjenici tradicionalnog smisla poštivanja i uvažavanja, pored ostalog, rezultata od strane naučne zajednice i nije upitan te je u ovoj knjizi najbliži provokaciji, u najblažem smislu ove riječi, u svrhu skretanja pozornosti na vlastiti rad: sastoji se u svjesnoj, polemičkoj upotrebi pojma s negativnim implikacijama u izboru govora o historiji i stvarnosti koji idu uzdlaku politički prisvajanjima i udobnim naučnim izvjesnostima. Autor ne govori istinu historije, naprotiv, nastoji dati historiju događajnosti, savremenosti i aktuelnosti, ispričati priču o nastanku i preobrazbama savremenog usredotočenu u modernitet omeđen agresijom i mirom. Suprotno od uobičajenih načina, Ibrahimagić gradi svoju knjigu na sistematskom praćenju dešavanja ali i polemično razbija manipulaciju pojmom historijske istine na njegovoj historizaciji i uobličavanju iza njega skrivena i opravdavajućeg autoriteta. Historija za Ibrahimagića jeste forum rasprave o ljudskoj moći i interesima čije potvrde nisu konačne jer smisao ljudskog postojanja ne može biti iscrpljen. Oslobođenje tako može doći samo sa sve većim brojem informacija i sa stalnim reinterpretiranjem historije u svjetlu novih informacija. Pritom se ne misli na već otrcano internalističko historičarsko stajalište nego na činjenicu da svakog historičara najviše treba boljeti ono što ne zna ili ne želi znati zato što misli da s njegovim specifičnim istraživanjima nema veze. Specifičnost istraživanja, kojom se napose nacionalni historičari hvale, zapravo je najveća brana kritičkoj procjeni nacionalne historije jer stanovitu istinu o historiji pretvara u instant istinu historije. Knjiga prof. dr. Omera Ibrahimagića, svojom aktuelnošću je i svjedočanstvo historijskog mišljenja u jednom teškom trenutku ali i dokaz da se u tim i takvim vremenima mislilo i radilo za sadašnje i buduće vrijeme.

Salih JALIMAM

Tone Bringa:

Biti musliman na bosanski način:

Identitet i zajednica u jednom srednjobosanskom selu

Izdavač BIBLIOTEKA DANI, Sarajevo, 1997., 269 str.

Tone Bringa, autorica knjige *Biti musliman na bosanski način*, docent je na katedri za socijalnu antropologiju Univerziteta u Bergenu, Norveška. Doktorsku disertaciju iz socijalne antropologije odbranila je na uglednoj London School of Ekonomics. Ova knjiga, čiji je podnaslov: *Identitet i zajednica u jednom srednjobosanskom selu*, pisana je na engleskom jeziku. Na bosanskom jeziku objavljena je u prijevodu Senade Kreso. Prestižni američki akademski časopis *Choice*, proglasio je ovu studiju jednim od najznačajnijih naučnih djela u 1996. godini.

Za predmet svoga istraživanja, autorica je izabrala jedno srednjobosansko selo, koje je nazvala Dolina. Živeći zajedno sa mještanima tog sela (muslimanima i katolicima) nastojala je shvatiti i obuhvatiti bitne aspekte seoskog života važne za razumijevanje identiteta bosanskog muslimana. Vjerno je odslikan bosanski duh, način života i njegovanje običaja u tradicijskom kontekstu. Pisane stranice su upotpunjene sa trinaest fotografija od kojih su dvije mape: područja u kojem je vršeno ispitivanje i bivše Jugoslavije.

Potrebno je naglasiti da je dr. Bringa i u toku rata bila prisutna na području Bosne i Hercegovine, te da je u produkciji GRANDA TV, snimila dokumentarni film - zapis o tome kako je rat utjecao na selo Dolinu. Film je osvojio više nagrada, a to su: nagrada Emy (1993. godine), nagrada Britanskog kraljevskog antropološkog instituta kao i nagrada britanske akademije za film i TV.

Sadržaj ove antropološke studije, obuhvaćen je sa šest poglavlja, čiji su naslovi sljedeći: Historija, identitet i jugoslovenski san; Jedno

bosansko selo; Muškarci, žene i kuća; Brak i bračne procedure; Briga za žive i za duše umrlih; Rasprava o islamu i muslimanskom identitetu.

Prvo poglavlje po riječima autorice, nastoji locirati bosanske muslimane kao etnoreligijsku grupu u kulturnu i političku povijest regiona kojem pripadaju i analizirati akademski diskurs o njihovom identitetu kao i argumente i kontra-argumente o tome „ko su oni". Upoznavanje sa kulturnim, historijskim i političkim porijeklom bosanskih muslimana posebno je važno u svjetlu rata u Bosni i Hercegovini i pokušaja bosanskih intelektualaca da definiraju i uspostave muslimansku nacionalnu historiju i identitet.

Srednjobosansko selo Dolina čitaocima je predstavljeno kroz socijalnu organizaciju seoske zajednice, odnosno domačinstava čije je egzistiranje razmatrano kroz muško-ženske odnose, kroz odnos između muslimana i katolika, kao i kroz odnos sela i države, s obzirom da su to konteksti u kojima se prepoznaje identitet, ali i u kojima djeluje.

Autorica je uočila razloge raspada zajedničkog domaćinstva. Kroz ekonomski život sela je prikazala status žene i muškarca u toj zajednici, ocrtala je društvenu i moralnu geografiju, te dala koncept kulturnog i nekulturnog, po kome je on jasno vezan za dihotomije sela nasuprot grada i školovanog nasuprot neškolovanog.

U sljedećem dijelu ove knjige dr. Bringa objašnjava prirodu odnosa unutar kuće, odnosno razmatra pojam kuće kao „moralne jedinice", a naročito neke od aspekata *uloge žene kao izraza moralnosti i etno-religijskog identiteta domaćinstva*. Dalje razmatra socijalizaciju djevojčica, njihovu preobrazbu iz neudatih u udate žene. Ova navedena promjena, kao i transformacija statusa muškarca iz statusa neoženjenog u status oženjenog od suštinskog su značaja za stvaranje i održavanje novog domaćinstva. Autorica smatra da se to postiže usmjeravanjem proizvodnih snaga prema svome cilju, ali iznad svega rađanjem novih članova u domaćinstvu. Ona nastoji argumentirati, da se uspješni prijelaz mlade djevojke u ženu smatra ključnim *za održavanje onog što predstavlja zaseban muslimanski kolektivni-identitet*.

U poglavlju *Brak i bračne procedure*, autorica govori o braku kao ključnoj promjeni i kritičnoj tački u ciklusu domaćinstva. Od bračnog para očekuje se da budu moralno

odgovorni članovi društva, te da svoje reproduktivne i produktivne snage usmjere ka stvaranju i održavanju svog domaćinstva. U istom poglavlju razmotrena su i dva organičenja u izboru bračnog partnera, a koja se odnose na brak sa rođakom i na brak sa predstavnikom druge etno-religijske zajednice.

Jedna od analiza dr. Bringe odnosi se i na „religijsku praksu članova kuće" čija se okosnica sastoji iz dva unakrsna motiva: traženje blagoslova i dobrobiti u ovom životu i stjecanje vjerskih zasluga usmjerenog prvenstveno na „onaj" svijet. Po njenom mišljenju, žena kao supruga i majka igra važnu ulogu u brizi za žive i mrtve (najizraženije kroz ženski tevhid).

U zadnjem dijelu knjige autorica konstatira: „Islam je bio glavni faktor koji je izdvajao Muslimane od njihovih bosanskohercegovačkih sunarodnika i glavni konstitutivni faktor, bilo kao prakticirana religija ili kulturno naslijeđe, u njihovom samoodređenju ili određenju kolektivnog nacionalnog identiteta. Kao takav, islam je ključ za razumijevanje muslimanskog identiteta u Bosni. Pa ipak, identitet Bošnjaka muslimana ne može biti u potpunosti posmatran samo u odnosu prema islamu, već se mora posmatrati kroz specifičnu bosansku dimenziju, *koja je za bosanske Muslimane podrazimijevala dijeliti povijest i životni prostor sa Bosancima drugih - neislamskih religijskih tradicija*".

Potrebno je napomenuti da se dr. Bringa u toku istraživanja služila klasičnom antropološkom metodom, koju ćemo najbolje pojasniti njenim riječima: „Mi ulazimo u zajednicu, postajemo njen član, živimo sa ljudima, dijelimo sa njima tugu i sreću i naravno da je neizbježno da se na kraju i identificiramo sa njima i sa njihovom zajednicom". (Intervju, *Dani* - 1997. god.)

Merima ĆAMO